

G. Sharipova, Z. Xodjayeva

MUSIQA O'QITISH METODIKASI

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

SHARIPOVA G., XODJAYEVA Z.

MUSIQA O'QITISH METODIKASI

DARSLIK

**TOSHKENT
"NIF MSH"
2020**

UDK: 78(07)
BBK: 74.266.7
SH 53

Sharipova G., Xodjayeva Z.

Musiqa o`qitish metodikasi / darslik / - Toshkent - "NIF MSH" - 2020, 136 b

Mazkur darslik O`zbekiston Respublikasi pedagogika oliy o`quv yurtlari san`at fakulteti (musiqiy ta`lim yo`nalishi) talabalari uchun mo`ljallangan. Unda bo`lg`usi musiqa madaniyati o`qituvchilari egallashi zarur bo`lgan bilim, malaka va ko`nikmalar minimumi belgilab berilgan.

Darslik mazmunida ta`lim sohasida olib borilayotgan yangi islohotlar, konsepsiya, innovatsion texnologiyalar, amaliy mashg`ulotlar, mustaqil ish mavzulari, talabalarning bilimlarini, ijodiy faolligini oshirish uchun yangicha yondashuvlarni hisobga olib tuzilgan.

Mazkur darslik 5111100 — Musiqiy ta`lim yo`nalishi bo`yicha bo`lajak o`qituvchilar uchun mo`ljallangan.

Taqrizchilar:

M.Xodjayeva — Andijon davlat universtiteti o`qituvchisi

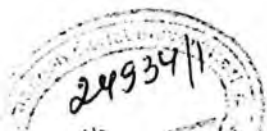
E. Qobilova — Qo`qon davlat pedagogika instituti katta o`qituvchisi

O`zbekiston Respublikasi Oliy va o`rta maxsus ta`lim vazirligining buyrug`iga asosan nashr qilish uchun ruxsat etilgan.

ISBN 978-9943-7012-3-6

© Sharipova G., Xodjayeva Z., 2020.

© "NIF MSH", 2020.

KIRISH

Mustaqilligimizning poydevorini mustahkamlashda, O'zbekistonning buyuk davlatga aylanishida ta'lim-tarbiya ishlarini to'g'ri yo'lga qo'yilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ilm-fan, madaniyat va ma'naviyat har qanday mamlakat va xalqni yuksakka ko'taradi, uning taraqqiyotini ta'minlaydi, kelajagini belgilab beradi. Xalqimiz kelajagi ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning dunyoqarashi, salohiyati, fidoiyligi, kasbiy tayyorgarligi, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liq.

Bunday murakkab ijtimoiy vazifani amalga oshirishda barcha ilm-fan va amaliy faoliyatlar ichida "Musika o'qitish metodikasi" fani yetakchi o'rin egallaydi. Bu fan musiqiy ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan bo'lib, unda bo'lg'usi "musika madaniyati" fani o'qituvchilari egallashi lozim bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalar belgilab berilgan.

Bu fan bo'lg'usi "musika madaniyati fani o'qituvchilarini, umumiy o'rta ta'lim maktablari va kasb-hunar kollejlari uchun mutaxassis qilib tayyorlaydi. Musika o'qituvchisi yangicha ta'lim tizimini o'rganib, ilm-fanning shu kungacha erishilgan yutuqlari bilan birga, kasbiy komponentligidan kelib chiqib, ilg'or pedagogik texnologiyalardan "musika madaniyati" darslarida foydalanishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy talab va metodlar asosida umumkasbiy fanlar qatori "Musiqqa o'qitish metodikasi" fanidan ham o'quv qo'llanmalar, darsliklar yaratilgan. Bu fan bo'lajak musiqqa o'qituvchilarining musiqiy-nazariy bilimlarini, amaliy tajribalarini hayot bilan bog'lashga, musiqani idrok etish, tasavvur qilishga o'rgatadi. Ijodkorlik va ijrochilik mahoratini egallashda, musiqiy va kasbiy madaniyatini shakllantirishga ko'mak beradi

Mazkur darslik DTS dasturida ko'rsatilgan me'yor va talablar asosida yaratilgan. Ushbu darslikning asosiy maqsadi oliy o'quv yurtlari talabalarini umumta'lim maktablarida musiqqa madaniyati darslarini va sinfdan tashqari musiqqa tarbiyasi ishlarini metodik jihatdan to'g'ri tashkil etib olib borishga qaratilgan. Respublikamizda "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturining barcha bosqichlarini amalga oshirish maqsadida ushbu darslik qayta ko'rib chiqildi va takomillashtirildi. Yangi adabiyotlar, ish tajribalari va fan yangiliklari bilan boyitildi. Darslik oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari talabalarini uchun mo'ljallangan. Ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar, yangicha ijodiy yondashuv bo'lajak musiqqa o'qituvchilariga kasbiy faoliyatlarini puxta o'rganishlari uchun ko'maklashadi.

Muallif

1 BOB. MUSIQA O'QITISH METODIKASI FANINING NAZARIY ASOSLARI

1.1. Musiqa o'qitish metodikasi kursining maqsad va vazifalari

Respublikamiz jahondagi taraqqiy etgan mamlakatlar qatoridan munosib o'rin egallagan. Uni saqlab turish uchun m'anaviy salohiyat bilan iqtisodiy qudratimizni XXI asr ilmiy-texnika tarraqiyoti talablariga javob beradigan tarzda rivojlantirishimiz zarur. Turli sohaga mansub bo'lgan kadrlarni tayyorlash va ularning kasbiy mahoratini oshirish ta'lim jarayonining asosiy maqsadidir. Buning uchun ayniqsa yoshlarimiz dunyoqarashini, madaniyati va ma'naviyatini, kasbiy bilim va insoniy fazilatlarini jahon andozalari darajasiga ko'tarish talab etiladi. Bunday murakkab ijtimoiy vazifani amalga oshirishda ilmfan va amaliy faoliyatlar ichida, ilmiy asosga suyangan "Musiqa o'qitish metodikasi" fani ham yetakchi o'rin egallaydi.

Respublikamizda yangicha ta'lim tizimini bunyod etib, kelgusida bu sohada amalga oshirilishi lozim bo'lgan istiqbolli vazifalarni belgilab bergan. Shular sirasiga, zamonaviy ilm-fanning shu kunda erishilgan yutuqlari bilan birga hududimiz o'qituvchi va pedagoglarining kasbiy kompetentlik darajasidan kelib chiqib, jahondagi ilg'or pedagogik texnologiyalardan unumli foydalangan holda, hududimizga mos bilim berish nazariya va usul yaratishni maqsad qilib qo'yilgan. Chunki xalqimizning kelajagi ko'p jihatdan o'qituvchiga uning salohiyatiga, kasbiy tayyorgarligiga, yosh avlodga ta'lim va tarbiya berish faoliyatiga bog'liq. Yosh avlodni bilimli, madaniyatli, m'anaviyatli, odobli, e'tiqodli, barkamol inson qilib voyaga yetkazish, o'qituvchi zimmasiga asosiy vazifa qilib qo'yilgan. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchilarni pedagogika, psixologiya, ma'naviyat, milliy istiqloq g'oyasi, informatika, yangi pedagogik texnologiya, musiqa san'atiga oid fanlarni o'qitish imkoniyatlari yanada kengaytirilgan. Zamonaviy

talab va metodlar asosida, umumfanlar bo'yicha dastur hamda o'quv qo'llanmalar, darsliklar yaratilgan. Uzlüksiz ta'lim-tarbiya tizimi, yosh avlodni sog'lom va barkamol inson bo'lib voyaga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Buni amalga oshirish uchun o'quv mashg'ulotlari va dars jarayonini olib borish qobiliyatini o'qituvchilar o'zlarida paydo qilishlari uchun ta'lim nazariyasi bilan birga o'qitishning zamonaviy usullarini egallab, ularni pedagogik amaliyotda qo'llash ko'nikmasini hosil qilish zarur. O'qituvchi "Pedagogik texnologiya» jarayonining asl mohiyatiga har bir mashg'ulotning loyihasini tuza olishi va bu loyihadan pedagogik amaliyotda mohirona foydalana olishlari kerak. Shu bilan birga o'z ma'naviyati ustida tinmay ishlash ko'nikmasini hosil qilish kerak. Yevropa va Sharq kompozitorlarining mumtoz asarlari bilan tanishib, "Musiqqa madaniyati" darslarini sifatli va salohiyatli olib borish uchun intilishi lozim.

"Musiqqa o'qitish metodikasi» fani pedagogika fani sifatida, tajribada sinalgan ishlarni barcha qismlarini umumlashtirib, amaliyotda samarali natijalar bergan musiqqa o'qitish metodlarini taqdim etadi.

Metodika fani asosan, pedagogika, psixologiya, estetika va san'atshunoslikning tadqiqot natijalariga asoslanadi. U musiqqa o'qitishning qonun-qoidalarini ta'riflab, kelajakda yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishda qo'llanadigan zamonaviy texnologiyalar va metodlarni belgilab beradi. Metodika fani ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchining o'quvchilar bilan ishlash uslublari mazmunini anglatadi.

"Musiqqa o'qitish metodikasi va maktab repertuari" fani birdaniga shakllangan fan emas, balki o'z tarixiy taraqqiyot yo'liga ega bo'lgan fan. O'zbekistonda metodika fani shakllanishiga buyuk mutafak, olimlar, ilg'or tajribali o'qituvchilar, metodistlar, mahalliy olimlarning tadqiqot ishlari, izlanishlari, tajriba-sinov ishlari, risolalari, fikrlari, o'quv dasturlari va darsliklarini yaratib o'z hissalarini qo'shganlar. Bularga misol qilib buyuk

mutafakkirlardan Alisher Navoiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abdulla Avloniy; olimlardan Ikrom Akbarov, Ilyos Akbarov, Tora Husanov, Aliftina Vasileva, Yelena Kenzer, Lutfulla Qo'ldosh, Ye. Gudkova Qo'ldosh Mamirov, Darvin Omonullayev, Oqilxon Ibragimov, Soibjon Begmatov; kompozitorlardan Shermat Yormatov, Fattox Nazarov, Doni Zokirov, Nadim Norxojayev, Rustam Abdullayev, Habibullo Rahimov, Dilorom Omonullayeva, Avaz Mansurov; metodistlardan Hamidulla Nurmatov, Emma Shainskay, Dildora Karimova, Gulnora Sharipovalarni aytish mumkin.

“Musiqqa o'qitish metodikasi” kursining fan sifatida maqsadi talabalarni bo'lajak musiqqa o'qituvchisi amaliy faoliyatiga tayyorlash, ularni metodik bilim va mahorat bilan qurollantirish. Bu maqsadga erishish uchun amaliy mashg'ulotlar ijodiy mehnat qilish talab etiladi. Ma'lumki maktabda o'quvchilarning yosh psixologik-fiziologik xususiyatlariga qarab, musiqqa o'qitish nazariyasi va metodikasi qo'llanadi. Bu yerda ta'lim usuli, o'quv materiallarining dasturi ta'lim tamoyillari, o'quv tarbiya ishlarning maqsad va vazifalari muhim ahamiyat kasb etadi.

“Metodika» so'zi grekcha so'z bolib, “tadqiqot yo'li”, “bilish usuli» degan ma'noni anglatadi. Musiqqa o'qitish metodlari deganda, maktab o'quvchilarining bilim, ko'nikma va malakalarini tarkib topishida qo'llangan ish uslublari tushuniladi. “Musiqqa o'qitish metodikasi va maktab repertuari” kursining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

-ta'lim tizimida shaxs madaniyati to'g'risida tasavvurga ega bo'lish;

-ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar, zamonaviy pedatexnologiyalarga, qo'yilayotgan talablarni o'rganish;

-dars ishlanmalarini tayyorlashda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish;

-metodik ishlanmalar, ko'rgazmali qurollar, tarqatma materiallar tayyorlash, kompyuter, slayd, disklar, magnit tasmalardan foydalana bilish;

-har bir sinf o`quvchilarini yoshiga mos ravishda musiqa o`qitish metodlari va usullarini tanlab qo`llash;

-kelajak avlodning musiqiy madaniyati va ma`naviyatini musiqa vositasi orqali shakllantirish;

-sinfdan va maktabdan tashqari musiqiy tarbiya ishlarini tashkil etish uslublarini o`rganish va shakllantirish;

-pedagogik amaliyotda tajriba-sinov ishlarini o`tkazish;

-taniqli kompozitor, shoirlar, ijodkorlar bilan uchrashuvlar o`tkazish, tanlovlarda ishtirok etib, o`quvchilarning ma`naviy tarbiyasini shakllantirish;

-xorijiy mamlakatlar t`alim tizimini o`rganish; — o`qituvchi va talaba ortasida hamkorlik faoliyatini tashkil etish;

-berilgan topshiriqlarni o`z vaqtida bajarib, amaliy mashg`ulotlar, seminarlarga puxta tayyorlanish;

-tavsiya etilgan adabiyotlar bilan mustaqil ishlash;

-talabalarni mustaqil fikrlash, izlanish, tahlil qilish, xulosa chiqarishga o`rgatish;

-talabalarni mustaqil ish jarayonida ijodiy faolligini oshirish;

-amaliy mashg`ulotlar ma`ruzalarning mantiqiy davomi bo`lib, o`zlashtirgan bilimlarini mustahkamlaydi.

“Musiqa o`qitish metodikasi” fani umumkasbiy fan hisoblanib, pedagogika, psixolgiya, nutq madaniyati, musiqa tarixi, yakka kuylash, dirijorlik, muasbobi, solfedjio, xor, musiqa nazariyasi, bolalar adabiyoti, pedogogik mahorat, ona tili, adabiyot, tabiat kabi fanlar bilan chambarchas bog`liq. Ushbu musiqiy nazariy fanlar, bo`ljak o`qituvchilarga musiqa san`atini bolalarga samarali yetkazish yo`llarini o`rgatadi.

Bu fan o`quvchilarni ma`naviy-axloqiy tarbiyasini shakllanishiga, musiqiy fanlarni puxta egallashiga ko`mak beradi. Bu esa bo`ljak o`qituvchilarni musiqiy san`at sirlarini o`quvchilarga samarali yetkazish yo`llarini o`rgatadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Mustaqilligimiz poydevorini mustahkamlashda ilm-fan qanday ahamiyatga ega?

2. "Musiqqa o'qitish metodikasi va maktab repertuari" fani pedagogik fan sifatida maqsadi qanday?

3. Fanning kelib chiqish tarixi qanday?

4. "Musiqqa o'qitish metodikasi" fani qaysi fanlar bilan bog'langan va uning maqsadi nima?

5. Metodika so'zi qanday ma'noni anglatadi va uning asosiy maqsadi nima?

6. "Musiqqa o'qitish metodikasi" fanining vazifalari nimalardan iborat?

1.2. Shaxs kamolotini rivojlantirishda musiqqa tarbiyasining o'рни

Musiqqa madaniy hayotimizda keng o'rin tutgan, insonni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadigan san'at turidir. Har bir insonni manaviy shakllanishida oila, jamiyat, maktab, san'atning ahamiyati katta. Yosh avlodni kamolot sari yetaklashda tarbiyaning ko'plab omillari qatori musiqqa tarbiyasi alohida o'rin tutadi. Musiqqa tarbiyasi nafosat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biri bo'lib, inson atrofdagi go'zal narsalarni to'g'ri idrok etishga va qadrlashga o'rgatadi. Musiqqa — inson ruhiyatiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniga ega bo'lib, uni nafosat olamiga olib kiradi. Musiqqa insonni yuksak did bilan qurollantiradi va unga ma'naviy ozuqa beradi.

Maktabda musiqqa o'qitishning asosiy maqsadi o'quvchilarda musiqqa madaniyatini shakllantirish, ularni zamon talabiga javob bera oladigan barkamol inson qilib voyaga yetkazishdir. Maktabda musiqqa darslarini o'qitishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- o'quvchilarni musiqqa san'atiga bo'lgan qiziqishi va mehr-muhabbatini oshirish;

- musiqiy faoliyatlar jarayonida o'quvchilarni musiqiy qobiliyati, musiqiy uquvi, ovozi, diqqat-etibori va ijodkorlik hisularini o'stirish;

- musiqiy asarlarni badiiy-g'oyaviy mazmuni vositasida axloqiy ruhda tarbiyalash;

- musiqa darslarida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish, mehnatga, tabiatga muhabbat, Vatanga muhabbat, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat tuyg'ularini shakllantirish.

Mazkur maqsad va vazifalarni amalga oshirish o'qituvchining kasbiy va pedagogik mahoratiga bog'liq. Har qanday san'atkor ham maktabda musiqa madaniyati darslarini olib borolmaydi. Buning uchun musiqa o'qituvchisi bolalarni sevadigan, pedagogika, psixologiya, informatika, bolalar fiziologiyasi, musiqa o'qitish metodini hamda o'z musiqiy kasbiy fanlarini puxta o'zlashtirgan inson bo'lishi kerak.

Musiqa o'qituvchisi o'z kasbiga va bolalarga mehr qo'ygan, yuksak madaniyatli, keng dunyoqarashga ega bo'lgan shaxs bo'lishi lozim.

Donishmand xalqimiz azal-azaldan kuy va qo'shiqni bola qalbiga tez yo'l topa olishi, uning ruhiyatiga ijobiy tasir ko'rsatishi, yaxshi xulq va odob, mehr-oqibat, sabr-toqat, kattalarga hurmat fazilatlarini musiqa orqali tarkib topishini anglab yetgan. Oilada farzandni qo'shiq aytishga, soz chalishga o'rgatish ota-ona orzusi hisoblangan. Bola musiqa bilan ona allasi orqali tanishib, musiqadan umrbod ozuqa oladi. Chunki bola ilk yoshidan hali yurishni, so'zlashni bilmay turib, musiqani eshitib, turli qo'l harakatlari bilan musiqaga munosabatini bildiradi. Shuning uchun azaldan har bir oilada musiqa cholg'u asboblardan dutor, doira, rubob saqlash urf-odat bo'lib qolgan. Musiqadan ozuqa olish uchun esa, inson sof qalb egasi, yuksak ma'naviyatli, go'zallikni his eta oladigan inson bo'lishi kerak.

Xalqimizning kelajagi, mustaqil O'zbekistonning istiqboli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning dunyoqarashiga, fidoyiligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga

bog`liq. Bo`lajak musiqa o`qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini kuchaytirish, ixtisoslarga doir fanlarni o`qitish va pedagogik mahoratni egallash, nazariy bilimlarni amaliyotda qo`llashga o`rgatish bugungi kun talabidir. Uzluksiz pedagogik ta`lim tizimini amalga oshirilishi musiqa bilan o`qituvchilarning malakasini oshirish va ularni qayta- tayyorlash ishlari diqqat markazidir.

O`qituvchilik kasbi sharaflı, lekin juda murakkab va mashaqqatli kasbdır. O`qituvchi musiqa nazariyasini egallashi bilan birga, bolalarni sevishi, pedagogik amaliyotni o`tagan bo`lishi kerak. Chunki, maktab hayotidagi pedagogik jarayon juda xilma-xildir. Bu esa musiqa o`qituvchisidan puxta bilim, amaliy tayyorgarlik, yuksak pedagogik mahorat va ijodkorlikni talab etadi.

Bo`lajak musiqa o`qituvchisi kiyinish madaniyati va nutq madaniyatiga ega bo`lishi kerak. U o`qituvchilik kasbini va bolalarni yaxshi ko`rishi hamda ularni barkamol inson sifatida kamol topishiga ko`maklashishi, har bir darsni o`quvchilarni hayot tajriba bog`lagan holda olib borishi, turli musiqa o`qitish metod, innovatsion texnologiyalar, ko`rgazmali qurollar, kompyuter slayd, tarqatma materiallaridan foydalanishi kerak. O`z kasbiy mutaxassisligini puxta egallagan bo`lishi, bolalar ovozigaga o`zining ovozini moslab kuylay olishi, ijrochilik mahoratiga ega bo`lishi, sinfdan tashqari to`garaklarga o`quvchilarni jalb etish bilan turli tanlovlarda, tadbirlarda o`quvchilar bilan faol ishtirok etishi lozim. O`qituvchi har bir darsini ssenariy muallifi, ijrochisi, rejissori bo`lish bilan birga zamon bilan hamnafas qadam tashlashi kerak. O`qituvchilik kasbini egallash uchun albatta kasbiy qobiliyatlar bilan birga jismoniy va ruhiy sogl`om bo`lishi darkor.

Sog`lom kishi deganda faqat jismoniy sog`lomlikni emas, balki sog`lom ruhiy xislatlarni, sharqona axloq-odob va umumg`oyalar ruhida kamol topgan insonni tushunamiz.

Buyuk mutafakkirlardan Abu Nasr Forobiyning fikricha, musiqa — nodir san`at, ezgulikka yetaklovchi kuchdir, kimki ilm, hikmat o`rganmoqchi bo`lsa, avvalo o`zi manaviy barkamollikka erishmog`i lozim. Buyuk astronom olim Abu Rayxon Beruniy:

“Har kimki hikmat o`rganaman desa, yoshlikdan bolasini ilmi va dono kishilardan saboq olishiga harakat qilsin. Shundagina u komillik darajasiga yetadi”, - deydi.

Hozirgi davrda musiqa o`qituvchisidan mas`uliyat, fanga yangicha yondashuv, uning metodologiyasini chuqur o`rganish talab etiladi. Umumta`lim maktablarida esa musiqa madaniyati darslarining asosiy maqsadi, o`quvchilarda musiqaga qiziqish uyg`otish orqali musiqiy madaniyatni tarkib toptirish. Zero, kuy va ohang tasirida inson ezgulikka intilish, go`zallikni asrash, ona tabiatga, Vatanga muhabbat his tuyg`ularini shakllantirib, m`anaviy dunyosini boyitadi.

Buyuk mutafakkir shoir Alisher Navoiy o`z asarlarida musiqa tarqirralarini chuqur o`rganib, shunday degan edi: “Musiqqa jamiyat hayotining muhim negizidir. Faqat musiqagina odamning qalbiga tiniqlik, mutanosiblik va o`z-o`zidan qanoat tuyg`usini olib kiradi va uni baxtiyor qiladi”.

Buyuk pedagog olim A.Avloniy shunday degan edilar: “Tarbiya qiluvchilar tabib kabitdirlar, tabib xastani badanidagi kasallikka davo qilgani kabi, o`qituvchi ham bolani musiqa orqali aqliy rivojiga, diqqat markaziga ta`sir etib, ularda poklik, sadoqat, mehr, kattalarga hurmat, Vatanga muhabbat kabi tuyg`ularni tarbiyalaydi”.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Madaniy hayotimizda musiqa qanday ahamiyatga ega?
2. Barkamol insonni tarbiyalashda musiqaning maqsad va vazifalari nimalardan iborat?
3. Shaxsni tarbiyalashda musiqa qanday ahamiyatga ega?
4. Maktab hayotida musiqa o`qituvchisini tutgan o`rni qanday?
5. Musiqa o`qituvchisiga qanday zamonaviy talablar qo`yilgan?
6. Buyuk mutafakkirlarning musiqa haqida bildirgan fikrlarini ayting.

Tayanch tushunchalar

Musiqa — turli-tuman tovushlar bilan obraz yaratib beruvchi,

g'oyaviy emotsional mazmunga ega bo'lgan san'atning bir turi.

Musiqa estetikasi — musiqa san'atining mohiyati, badiiy shakl va uslublarini o'rganadigan fan.

1.3. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunining musiqa ta'limidagi ahamiyati

23.09.2020 yilda "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning yangi tahriri e'lon qilindi¹ Yangi qonunning asosiy farqlari haqida qisqacha:

birinchidan, ta'lim olish shakllarining tasnifi kengaytirildi:

- ishlab chiqarishdan ajralgan (*kunduzgi*) va ajralmagan holda (*sirtqi, kechki, masofaviy*);

- nazariy - ta'lim tashkiloti negizida, amaliy - ta'lim oluvchining ish joyida birga olib boriladigan dual ta'lim;

- oilada ta'lim olish va mustaqil ta'lim olish;

- katta yoshdagilarni o'qitish va ularga ta'lim berish;

- jismoniy, aqliy, sensor (*sezgi*) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (*shaxslar*) uchun inklyuziv ta'lim;

- eksternat tartibidagi ta'lim - o'quv dasturlarini mustaqil ravishda o'zlashtirishni o'z ichiga olib, uning yakunlari bo'yicha ta'lim oluvchilardan davlat ta'lim muassasalarida yakuniy va davlat attestatsiyalaridan o'tish;

- mudofaa, xavfsizlik va huquqni muhofaza qilish faoliyati sohasida kadrlar tayyorlash.

ikkinchidan, Vazirlar Mahkamasi, Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi (Ta'lim inspeksiyasi), Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarni rivojlantirish agentligi, shuningdek soha vazirliklari va mahalliy davlat hokimiyati organlarining vakolatlari tafsilotlari bilan aniqlashtirildi.

uchinchidan, ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarining huquqiy maqomiga ko'proq etibor qaratilgan:

¹ https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi_talim_tug'risidagi_yangi_qonun

• ta'lim tashkilotlari – ularni tashkil etish, qayta tashkil etish va tugatish, ustavga talablar;

• pedagogik xodimlar, ta'lim oluvchilar, ularning ota-onalari va boshqa qonuniy vakillari – huquqlar, majburiyatlar va kafolatlar bo'yicha. Ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarini ijtimoiy himoya qilish chora-tadbirlari belgilangan.

to'rtinchidan, davlat ta'lim standartlari va talablari, o'quv jarayoniga o'quv rejalari va dasturlarini, ta'lim sohasiga eksperimental va innovatsion faoliyat ta'limni joriy etish bilan bog'liq masalalar tartibga solingan. O'qishga qabul qilish, jumladan maqsadli qabul qilish mexanizmi bayon etilgan;

beshinchidan, davlat tomonidan tartibga solish va nazorat qilish dastaklari reglamentlangan:

a) birinchilarga quyidagilar kiradi:

• nodavlat ta'lim tashkilotlarining faoliyatini litsenziyalash – litsenziyalar Ta'lim inspeksiyasi tomonidan cheklanmagan muddatga, har bir ta'lim turi uchun alohida beriladi;

• ta'lim tashkilotlarini attestatsiyadan va davlat akkreditatsiyasidan o'tkazish – Ta'lim inspeksiyasi tomonidan 5 yil muddatga amalga oshiriladi. Bunda nodavlat ta'lim tashkilotlari litsenziya olingan kundan e'tiboran 5 yil davomida akkreditatsiyadan o'tgan deb hisoblanadi, bu muddat tugagach, ushbu attestatsiya va akkreditatsiyadan o'tkaziladi.

• xorijiy davlatda 1992- yil 1- yanvardan keyin olingan ta'lim to'g'risidagi hujjat tan olish, shuningdek ta'lim sohasidagi rasmiy hujjatlarga apostil qo'yish. Tan olish va apostil qo'yish ham Ta'lim inspeksiyasi vakolatiga kiradi;

b) Ta'lim inspeksiyasi quyidagilarga haqli:

• nodavlat ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini nazorat qilish va monitoringini amalga oshirish – biznes-ombudsmanni xabardor qilgan holda;

• ta'lim tashkilotlari tomonidan berilayotgan ta'limning mazmuni va sifati ta'lim to'g'risidagi qonun hujjatlariga nomuvofiqligini aniqlagan hollarda – ularni bartaraf etish

yuzasidan ularga taqdimnomalar kiritish. Taqdimnoma bajarilmagan taqdirda - ta'lim tashkilotining davlat akkreditatsiyasi to'g'risidagi sertifikatini bekor qilish.

Mustaqil Respublikamizda yosh avlodni tarbiyalash va ularni O'zbekistonning kelajagi uchun xizmat qiladigan insonlar qilib shakllantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Yosh avlodni kelajagi ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning salohiyatiga kasbiy tayyorgarligiga, o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash ishiga bog'liq. Har tomonlama kamol topgan, hozirgi davr talabiga javob bera oladigan, o'zida ma'naviy boylikni, axloqiy poklikni, vijdon, kattalarga hurmat, mehnatsevarlik kabi tuyg'ularni mujassamlashtirgan faol shaxsni shakllantirishda musiqa madaniyati darslarining ahamiyati katta. Musiqa madaniyati darslari o'quvchilarni ma'naviy va axloqiy madaniyatini shakllantiradi. Milliy g'urur, milliy qadriyatlar, vatanparvarlik kabi tarbiyalarini amalga oshirib, badiiy did va fikrlash doirasini kengaytirib, ularni barkamol inson bo'lib yetishishida takrorlanmas manbaa bo'lib xizmat qiladi. Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida keng qamrovli va juda muhim iqtisodiy hamda siyosiy o'zgarishlar ro'y berdi. Bu vazifalar maktab, oila mahalla butun jamoatchilikka katta ma'suliyat yuklaydi. Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya sohasining barcha bo'g'inlari - maktabgacha ta'lim, maktab, o'rta-maxsus, va oily ta'lim tizimini takomillashtirish, ya'ni yangi muassasalar bunyod etish va mavjudlarini qayta ta'mirlash bo'yicha olib borilyapti. Davlat rahbari prezidentlik faoliyatining dastlabki kunlaridan boshlab mamlakatda innovasion va kreativ fikrlaydigan, zamonaviy kadrlar tayyorlash yoshlarni vatanparvarlik ruhida, yuksak ma'naviyat egalari etib tarbiyalash, shu maqsadda ta'lim tizimini takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratib kelmoqda. Prezidentimiz, maktab ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, bu borada oldimizda turgan dolzarb vazifalar haqida fikr yuritar ekan, ulug'

ma'rifatparvar bobomiz Maxmudho`ja Behbudiying "Dunyo imoratlari ichida eng ulug`i maktabdir", - degan fikrini alohida ta`kidlab, bu masalaning mohiyati va ahamiyatiga alohida to`xtalib o`tdi.

Amalga oshiriladigan ijobiy o`zgarishlarga qaramasdan, ta`lim tizimida hamon tizimli muammolar borligi maktablarning moddiy-texnik bazasi, ayrim pedagog hodimlarning bilim va malakasi bugungi zamon talablariga javob bermasligi yig`ilishda tanqid qilib o`tildi. Ta`lim tarbiya sohasida zamonaviy va oqilona tizim yaratish, o`qitish metodlari ta`lim standartlari, darslik va o`quv qo`llanmalarini yaratish va yangilash zarurligi bilim berishda chet eldagi ilg`or tajribalardan foydalanish, tarbiyada esa milliy an`ana va qadriyatlarga suyanish muhimligi qayd etildi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev yangi tahrirdagi "Ta`lim to`g`risida"gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" Senatning VI yalpi majlisida 23-sentyabr 2020-yil kuni imzolandi. Yangi tahrirdagi "Talim to`g`risida"gi Qonuniga muvofiq O`zbekistondagi ta`lim turlari quyidagilar:

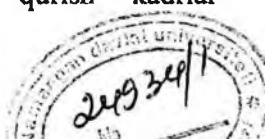
- 1. Maktabgacha ta`lim va tarbiya
- 2. Umumiy o`rta va o`rta maxsus ta`lim
- 3. Professional ta`lim
- 4. Oliy ta`lim
- 5. O`liy ta`limdan keying ta`lim
- 6. Kadrlarni qayta tayyorlash va ularni malakasini oshirish
- 7. Maktabdan tashqari ta`lim
- 8. Umumiy o`rta ta`lim (1-11 sinflarni o`z ichiga oladi)
 - - O`rta maxsus ta`lim (Akademik liseylarda 9-yillik tayanch o`rta ta`lim asosida 2 yil mobaynida amalga oshiriladi)
 - - Professional ta`lim, boshlang`ich o`rta va o`rta maxsus professional ta`lim darajalariga bo`linadi.
 - - Boshlang`ich professional ta`lim, kasb-hunar maktablarida 9-sinf bitiruvchilari negizida kunduzgi ta`lim shaklida 2 yillik integratsiyalashgan dastur asosida bepul amalga oshiriladi.
 - - O`rta professional ta`lim kollejlarda davlat buyurtmasi yoki

to'lov shartnoma asosida davomiyligi 2 yil bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha amalga oshiriladi.

•—O'rta maxsus professional ta'lim texnikumlarda davlat buyurtmasi yoki to'lov shartnoma asosida davomiyligi kamidab 2 yil bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha amalga oshiriladi.

• Mazkur "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun mazmunuda Respublika ta'lim tizimi, unung asosiy yo'nalishlari maqsad hamda vazifalari, ta'lim bosqichlari va ularning mohiyati kabi masalalar o'z ifodasini topgan. Qonunga ko'ra davlat oliy ta'lim, o'rta maxsus professional ta'lim muassasalari va ularning filiallari shuningdek Davlat ishtirokidagi, Oliy, o'rta maxsus professional ta'lim tashkilotlari va ularning filiallari Prezident yoki hukumat qarorlari bilan tashkil etiladi. Nodavlat ta'lim muassasalarini tashkil etish ularni ta'sischi tomonidan amalga oshiriladi. Davlat Ta'lim Standartlari mazmunida o'quvchilarni musiqiy iqtidorini rivojlantirish, musiqa san'atiga mehr va ishtiyoqini oshirish, musiqa san'atiga qiziquvchi o'quvchilarga shart-sharoit yaratib berish, ularni badiiy ehtiyojini qondirish musiqiy ta'lim-tarbiyasining asosiy vazifasini tashkil etadi.

• O'quvchilarni musiqa san'atini o'rganishlarini, musiqani badiiy idrok etish, yakka va jamoa bo'lib qo'shiq kuylash, raqsga tushish va ijodkorlik malakalarini shakllantirish Davlat ta'lim standartlari dasturining asosiy maqsadi bo'lib hisoblanadi. Shuningdek, umumiy ta'lim doirasida o'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan minimal bilim va malakalar bayon etilgan. Davlat ta'lim standartlarining musiqa madaniyati fani dasturida darslarining taxminiy rejasi, yil, chorak mavzulari, o'zbek xalq musiqasi namunalari, maqom va shashmaqom, mumtoz musiqa, sharq xalqlari va yevropaning mumtoz musiqalari hamda o'zbek kompozitorlarining yangi zamonaviy asarlari kiritilgan. Shuning uchun ham barcha kasblar ichida o'qituvchilik kasbi sharafliligi, shu bilan birga mas'uliyatli hisoblanadi. Jamiyatimizni ma'naviy yangilanishida demokratik-huquqiy davlat qurish kadrlar

tayyorlash milliy dasturida asosiy masala bo'lib hisoblanadi.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari. Kadrlar tayyorlash milliy modeli ta'lim-tarbiya jarayonini qamrab olish bilan birga ishlab chiqarish va ijtimoiy munosabatlarni o'z ichiga oladi. Kadrlar tayyorlash milliy modeli **shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta'lim, ishlab chiqarish** kabi qismlarni o'zaro hamkorligi, ular o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik asosida yuqori malakali kadrlarni tayyorlash milliy tizimini mohiyatini aks ettiruvchi loyiha hisoblanadi. Milliy modelning o'ziga xos xususiyati mustaqil ravishda o'n bir yillik Umumiy ta'lim hamda o'rtta maxsus kasb-hunar ta'limining joriy etilishi bilan belgilanadi. Bu esa, o'z navbatida umumiy o'rtta maxsus ta'lim dasturiga o'tishga zamin yaratadi.

1. **Shaxs** — kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'yekti va ob'yekti ta'lim sohasidagi xizmatlarining iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchisidir.

Shaxs uzluksiz ta'lim jarayonida dunyoviy-ilmiy bilimlarini o'zlashtiradi, fan asoslarini puxta egallaydi, ishlab chiqarish sohalari bilan tanishadi, o'zida ijtimoiy, manaviy-axloqiy sifatlarni tarbiya, raqobatga chidamli, malakali kadr bo'lib shakllanadi. Shu tarzda fuqarolikning eng asosiy konstitutsiyaviy huquqlardan biri — bilim olish, ijodiy qobiliyatini namoyon etish, kasbi bo'yicha mehnat qilish huquqini ro'yobga chiqaradi.

1. **Davlat va jamiyat** — kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlarni tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafolatlaydi. Shaxs kamoloti nafaqat o'zi uchun, balki davlat va jamiyat taraqqiyoti, ravnaqi uchun ham muhim ahamiyatga egadir. Binobarin, fuqarolari yuksak ma'naviyatga ega bo'lgan jamiyat har tomonlama taraqqiy eta oladi. Shaxs va davlat (jamiyat) o'rtasidagi aloqa ikki tomonlama xususiyatga ega. Shu bois har qanday davlat (jamiyat) o'z fuqarolarining yashashi, mehnat qilishi, iqtidori va salohiyati uchun yetarli darajada shart-sharoitlar yaratib beradi.

2. **Uzluksiz ta'lim** — malakali raqobatbardosh kadrlar

tayyorlash asosi bo'lib, ta'limning barcha turlarini, Davlat ta'lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tuzilmasi va uning faoliyat korsatish muhitini o'z ichiga oladi. Uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi, O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlovchi shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi.

3. **Fan** — yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarni ishlab chiqaruvchi “Kadrlar tayyorlash milliy tizimi”da tabiat va jamiyat taraqqiyoti qonuniyatlari togrisidagi yangi fundamental va amaliy bilimlardan foydalanib, yuqori malakali ilmni va ilmiy pedagog kadrlar tarkibini shakllantiradi.

4. **Ishlab chiqarish** — kadrlarga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojni, shuningdek, ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yilgan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliyaviy va moddiy texnika jihatdan ta'minlash jarayoning qatnashchisidir.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. “Ta'lim to'g'risida”gi Qonunning mazmuni hamda maqsadi nimadan iborat?
2. Ta'limning turlari va tamoyillarini aytib bering.
3. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”ning maqsadi haqida so'zlab bering.
4. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”ning asosiy bosqichlarini gapirib bering?
5. Davlat ta'lim standartlari mazmuni haqida so'zlab bering.
6. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”ni milliy modelining asosiy tarkibiy qismi nimalardan iborat?

Tayanch tushunchalar

Prinsip — tamoyil.

Musiqa tarixi — musiqa san'atining paydo bo'lishidan to

hozirgi zamonga qadar taraqqiyoti.

Musiqa nazariyasi — musiqa savodi va ijrochiligini o'rgatuvchi fan.

1.4. Uzluksiz ta'lim tizimida fanlarni loyihalab o'qituvchining zamonaviy konsepsiyasi

Uzluksiz ta'lim tizimidagi fanlarni o'qitishning asosiy maqsadlaridan biri ta'lim oluvchilarni tafakkurini rivojlantirish. Chunki tafakkur ta'lim oluvchilarning qobiliyatlarini aniqlash va takomillashtirish omili bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida tafakkurni aniq maqsadga qaratishi, o'quvchilarni yetarli darajada bilim, ko'nikma va malakalariga erishishga yordam beradi. Bu bugungi ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri bo'lib, uni o'qituvchi amalga oshirishi shart. Hozirgi kun ta'lim tizimini modernizatsiya qilish juda muhimdir. Ilmiy-metodik va ilmiy-didaktik izlanishlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimiga zamonaviy innovatsion, pedagogik va modulli texnologiyalarni joriy etish davr talabidir.

DTS o'quvchilar tomonidan bilimlarni egallashga ta'lim jarayoni, zamonaviy pedagogik texnologiya asosida tashkil qilishda, qo'llanadigan uch toifadagi pedagogik usullardan iborat:

Birinchi toifadagi usullar "An'anaviy usullar» deb ataladi, ta'lim oluvchilarga "Yetkazib berish" talabiga asoslangan bo'ladi.

Ikkinchi toifadagi usullar "Noan'aviy» deb yoki "Interaktiv» usullar hisoblanadi. O'quvchilarni bilim egallashlarida "faollashtirish» tamoyili deb ataladi.

Uchinchi toifadagi usullar "Ilg'or» yoki "Zamonaviy" usullar deb nomlanadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonini jadallashtirish va samaradorligini oshirish deb ataladi. Hozirgi kunda mamlakatimiz ta'lim tizimida, modulli texnologiyalar va zamonaviy ta'lim vositalarini ta'lim jarayoniga keng tatbiq etish talab etib kelinmoqda. Bu o'z navbatida, ta'lim jarayonini oldindan loyihalashtirishni amalga

oshira oladigan texnologik bilimlar tizimiga ega bolgan zamonaviy o'qituvchilarga bo'lgan talabni oshiradi. Keyingi yillarda innovatsion pedagogik va modulli texnologiyalar bo'yicha mamlakatning olimlari tomonidan samarali ishlar amalga oshirildi. Jumladan, pedagogik amaliyotda keng qo'llaniladigan "metodika" va "texnologiya" tushunchalari mohiyatini tavsiflashga ko'plab adabiyotlarda turli yondashuvlar mavjud bolib, ular ma'lum ma'noda, ta'lim jarayonini samarali tashkil etadi. Umumiy ma'noda "metodika" tushunchasi ma'lum bir ishni bajarish uchun zarur bo'ladigan metod va usullar qo'llaniladi. "Metodika" — bu o'qituvchini pedagogik faoliyatini tashkil etishning shakl, metod vositalari degan ma'noni anglatadi. Yana metodika yunoncha "tadqiqot yo'li" degan ma'noni bildiradi. "Metodika" va "texnologiya" tushunchalari tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur tushunchalar o'zaro aloqadorligi va unumliligiga ega bo'lishi bilan bir qatorda o'ziga xosligi bilan ham ajralib turadi.

"Metodika" tushunchasi turli fanlarni o'qitishda, o'qitish jarayoni mazmun qonuniyatlari, tamoyillari, shakl, metod va vositalar yig'indisi degan ma'noni ham bildiradi.

"Texnologiya" — so'zi "yunoncha" so'z bolib mahorat, san'at, ko'nikma degan ma'noni anglatadi.

"Ta'lim texnologiyasi" iborasini ma'nosi ta'lim jarayonini yuksak mahorat bilan san'at darajasida tashkil etish to'g'risidagi fandir. Pedagogik texnologiya pedagogikaning va barcha fanlarning bo'limlarida foydalaniladi. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda shuni aytish mumkinki, uzluksiz ta'lim tizimining zamonaviy pedagogik texnologiyasini keng joriy etilishi, har bir ta'lim oluvchilarga alohida shaxs sifatida qarash, va shaxsiy imkoniyatlarni hisobga olgan holda bilimlarni mustaqil rivojlantirishning imkoniyatlarini yaratadi. Respublikamizda ta'lim sohasining isloh qilinishi ayniqsa, pedagog-o'qituvchilar, tarbiyachilarimiz oldiga mas'uliyatli vazifalarni qo'ydi. Shundan so'ng, o'qituvchilarimiz, tarbiyachilarimiz bugungi darslarni zamonaviy dars sifatida samarali qilib tashkil etshi, innovatsion

pedagogik texnologiyadan xabardor qilish uchun qayta tayyorlash kurslari tashkil qilingan. Hozirgi kunda ta'lim tizimida "Pedagogika texnologiyasi» va "o'qitish metodikasi" kabi tushunchalar barcha fanlarda ishlatilib kelinmoqda. Bugungi Vatanimiz olimlari ham O'zbekiston peagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Ta'lim markazi, Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini rivojlantirish markazi hamda barcha oily ta'lim muassasalarida yangi milliy pedagogik texnologiyalarni yaratish ustida izlanishlar olib bormoqdalar.

Pedagogik texnologiya — barkamol insonni shakllantirish faoliyati yoki pedagogik texnologiya ma'lumotlarni o'zlashtirishi uchun qulay shakl va usulda uzatish va o'zlashtirishi jarayonidan iborat.

Pedagogik texnologiya insonda oldindan paydo bo'lgan maqsad bo'yicha tasir o'tkazish faoliyati demakdir. S.A.Usmanov. Pedagogik texnologiya haqida o'zbek olimlarining quyidagi fikrlarni bildirganlar:

Yuqorilardagidan shunday xulosa chiqarish mumkinki, pedagogik texnologiya ta'lim oluvchini bilim olishga qiziqishini orttirishda yangi usul va yo'llarni o'rgatuvchi, dars samaradorligini yuqori bo'lishida mustaqil fikrlashga o'rgatishni kafolatlaydigan jarayondir.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Zamonaviy kompsensiya deganda nimani tushunasiz?
2. Uzluksiz ta'limning maqsadi nimalardan iborat?
3. Pedagogik texnologiya usulida foydalanadigan usullar qanday?
4. Olimlarni yangi pedagogik texnologiya yordamida o'qitilishi haqidagi fikrlari?

1.5. Musiqa o'qitishning umumdidaktik tamoyillari

Musiqa madaniyati darslari pedagogikaning didaktik nazariyasi va tamoyillari asosida tuziladi. Mazkur prinsiplar o'qituvchi hamda o'quvchi tomonidan bajariladigan barcha ta'lim asoslari — dars mazmuni metodlari va darslarning tuzilishidagi asosiy talablar va uning yo'nalishlarini belgilab beradi. Musiqa madaniyati darslarining didaktik tamoyillari besh turdan iborat:

1. Musiqa ta'limi va tarbiyasida sistemalilik, ilmiylik va davomat tamoyili. Darsda o'quvchilarning onglilik va faolligi tamoyili. Musiqa madaniyati darslarida ko'rgazmalilik tamoyili. O'quv materiallarining bolalar bilim va malakalariga mosligi tamoyili. Musiqa darslarida bilim va malakalarning mustahkamligi tamoyili.

Mazkur tamoyillar asosan, o'quv materiallarini qo'llash, musiqa darsining mazmunini va rejasini tuzish jarayonida qo'llanadi. Yuqoridagi qayd etilgan umumdidaktik tamoyillar bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, musiqa darsini Davlat ta'lim standartiga muvofiq milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda uzluksizligini va uzviyligini asos qilib musiqa faoliyatini izchilligini ta'minlaydi.

1. Musiqa ta'limi va tarbiyasida sistemalilik, ilmiylik va davomiylik tamoyili

Har bir darsda o'zining tuzilishi va mazmuni bilan ilmiy asos tashkil topishi lozim. Musiqa haqidagi bilimlar doirasi musiqa ta'limi va tarbiyasining asosiy omilidir. Unda insoniyat yaratgan musiqaga oid qoidalar, xulosalar, umumlashgan musiqiy tajribalar o'z aksini topgan. Ularni o'zlashtirish musiqa amaliyoti yo'lida bilim va ko'nikmalar hosil qilish demakdir. Dars jarayonida o'quv materiallarini bolalarning bilim tajribasiga mosligi. Bolalar ovozining rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olish, nota qonuniyatlarini to'g'ri o'rgatish, bolalarning fikriy qobiliyatiga mos ravishda tahlil etish darsning ilmiylik prinsiplarini tashkil etadi. Ilmiylikni, sistemalikamalgaga oshirish qiyin. Darsning barcha o'quv faoliyati hamda keyingi darslarning o'zaro mantiqiy

bog'lanishi sistemalik asosini tashkil etadi. Kuylash va tinglash uchun asarlarni bilim va malaka darajasiga ko'tarib, soddadan murakkabga, noma'lumdan ma'lumga qarab o'zlashtirib borish tamoyillari muayyan tartibga mos bo'lib, sistemalilik demakdir. Darsning har bir faoliyati o'z navbatida, har bir darsning mantiqiy davomi bo'lib, pedagogik maqsadlarni tobora amalga oshirishi davomiylilik tamoyili demakdir.

2. Darsda o'quvchilarning ongliligi va faolligi tamoyili

Mazkur prinsip didaktikaning yetakchi prinsiplaridandir. Chunki, bilimni o'zlashtirish o'quvchining aqliy faoliyatiga asos bo'lgan bilim jarayoniga bog'liqdir. Musiqa idroki kishining hayotiy tajribasini boyitadi, real voqealarni badiiy his etib, bilish, fikrlash qobiliyatini o'stiradi. Mazkur malaka va ko'nikmaning shakllanishi bola ongining uzoq rivojlanish jarayonini talab etadi. Buning uchun bolaning o'quv materiallarni ongli ravishda bilib o'zlashtirishi bilim jarayonini faolligini vujudga keltiradi. Ma'lum musiqa asarini kuylab yoki tinglab o'zlashtirish va undan badiiy-estetik zavqlanib idrok etishda, bolaning eng avvalo, diqqat-e'tiborini jalb eta bilish, unda qiziqish uyg'ota bilish onglilik va aktivlikni vujudga keltiradi. Musiqani ongli idrok etish va o'z navbatida badiiy ohang va mantiqiy jihatdan xotirada turg'un saqlanishni talab etadi. Musiqa darslarida onglilik va faolligini ayniqsa, vokal — xor malakalarini shakllantirilishi uchun zarurdir. Xor bo'lib qo'shiq kuylash, musiqa tinglash, musiqa savodi faoliyatlarida ham onglilik va aktivlik musiqani nazariy va amaliy jihatlarini to'g'ri bilish va o'zlashtirishni osonlashtiradi.

3. Musiqa darsida ko'rgazmalilik tamoyili

Musiqa tarbiyasida musiqaning o'zi o'ziga ko'rgazmali vositadir. Chunki, u ko'z bilan emas, balki quloq bilan idrok etiladi. Musiqa tinglashda ham, asar tahlilida ham ohang ko'rgazma sifatida ijro etib ko'rsatiladi. O'qituvchining o'zi, nutqi, ijrosi ham

asosiy ko`rgazma bo`lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, texnik vositalar, ko`rgazmali kartochkalar, grafik yozuvlar, rasmlar, nota yozuvlari ham musiqa darsida ko`rgazma sifatida muhim ro`l o`ynaydi.

4. O`quv materiallarining bolalar bilim va malakalariga mosligi tamoyili

Mazkur prinsip dasturdan tanlab olingan o`quv materiallari va mazkur metodik materiallar asosida dars mazmunini tuzish jarayonida qo`llaniladi. Bunda har bir sinfning umumiy bilim va malaka darajasi hisobiga olinishi shart. Dastur asosida har bir sinfning bilim va malakalari hisobga olingan holda musiqa darsining yarim yillik kalendar — mavzuli rejasini tuziladi. Kalendar — mavzuli ish reja bir yilda ikki marta o`quvchilarning yosh xususiyati, ovoz diapozoni, musiqiy o`quvi, yangi qo`shiqlar, musiqa tinglash uchun asarlar, musiqiy savodidagi o`quv materiallari, dars faoliyatlariga qarab tuziladi.

5. Musiqa darslarida bilim va malakalarining mustahkamligi

Mazkur tamoyilni amalga oshirishning eng asosiy sharti yuqorida bayon etilgan to`rtta prinsipiga jiddiy amal qilishdan iboratdir.

Birinchidan, bilim va malakalarning chuqurligi, mustahkamligi va hayotiylikini taminlash, ya`ni mazkur asarni va uning ijro uslubi madaniy hayotimiz uchun zarur ekanligi haqida bolalarda ishonch hosil qildirish. *Ikkinchidan*, asarlarni tanlashda quyidagilarga amal qilish kerak:

a) asarning bolalarni manaviy hamda axloqiy tarbiyasi uchun mosligi; b) musiqani o`quvchilarning yoshi, ovoz diapozoniga mosligi; v) sinfdagi barcha bolalarni mazkur asarga qiziqтира olish va to`la o`zlashtirishga erishish.

Uchinchidan, darsda olinadigan bilimlar doirasi va malakalarini amaliyotda takrorlash va mustahkamlash. Masalan,

qo`shiqnlarni jumalarga bo`lib o`rgatish va keyingi darslarda mustahkamlab takrorlash.

To`rtinchidan, musiqa darslarida har bir yangi mavzu elementi dars faoliyatida to`liq o`zlashtiriladi va keyingi darslarda keng qo`llanilib, doimiy bilimga aylantiriladi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogikaning umumdidaktik tamoyillari musiqa madaniyati darslarida musiqani hayot bilan bog`lashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Pedagogikaning didaktik tamoyillarining mazmuni nimalardan iborat?

2. Umumdidaktik tamoyillarning qanday turlari mavjud va ular musiqa darslarida qo`llanilishi?

3. Musiqa darslarida sistemalilik, ilmiylik, davomiylik, prinsiplaridan qanday foydalaniladi?

4. Ko`rgazmalilik, onglilik va aktivlik prinsiplaridan musiqa darslarida qanday foydalanish mumkin?

5. O`quv materiallarining bolalar bilim va malakalariga mosligi prinsipi deganda nimani tushunamiz?

6. Musiqa darslarida bilim va malakalarni mustahkamlash prinsipi qanday qo`llaniladi?

1.6. Musiqa madaniyati darslarining xususiyati va strukturasi

Dars musiqa tarbiyasi tizimida yetakchi omil hisoblanadi. Chunki, musiqa darsida bolalar yalpi tarzda qamrab olinadi. Musiqa bolalarni aqliy hamda axloqiy rivojlanishida katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, musiqa darslari, eng avvalo, tarbiya darsi deyiladi. Fannomi faqatgina musiqa o'qitish metodikasi emas, balki musiqa tarbiyasi metodikasi deyiladi. Yangi dastur mazmunida dars o'tish uchun musiqa o'qituvchisi o'zining musiqiy va nazariy bilimlarini takomillashtirishi lozim. Bugungi kunda musiqa insonning shakllanishida muhim rol o'ynaydi, uning hissiyoti va ruhiyatiga faol tasir ko'rsatadi. Umumta'lim maktablarining asosiy vazifalaridan biri, o'quvchilarni nafosat olamiga olib kirish va ma'naviy tarbiya berish. Bunda o'qituvchi bolalarni ma'lum bir musiqa asari bilan tanishtirib, uni ifodali, "jonli" qilib ijro etib, o'quvchilar diqqat-e'tiborini asarga jalb etadi, ularning nutqini ostirish, fikrlash qobiliyatini, dunyoqarashini kengaytiradi, emotsional his-tuyg'ularga ham faol ta'sir etadi. Musiqa darslarining mazmunida faqatgina o'zlashtirishi emas, balki o'quvchilar ongini voqelikka munosabatini rivojlantirish, estetik madaniyatini tarkib toptirish va boshqa ichki his-tuygularini shakllantirish nazarda tutiladi. O'qituvchining darsga ijodiy tarzda yondashishi muhim ahamiyat kasb etadi va bir qancha vazifalarni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi: musiqa tarbiyasida yangi metod va vositalar izlash; hayot va san'at o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ifodalash. Ushbu maqsadlarni amalga oshirishda o'qituvchi jiddiy tayyorgarlik ko'rish, o'z ustida tinmay ishlashi, ya'ni bilim saviyasini oshirish uchun ilmiy adabiyotlar, yangi dasturlar, badiiy adabiyotlar, teatr, muzeylarga borib (o'quvchilarni) ongini oshirish yo'llarini takomillashib borishi zarur. Musiqa darslari olib boriladigan sinf xonasi did bilan namunali jihozlangan bo'lishi muhim rol o'ynaydi. Texnika vosi, metodik ko'rgazmali qurollar, pianino cholg'u asbobi va o'zbek xalq cholg'u asboblari bilan jihozlangan bo'lishi, yangi dasturdan foydalanish, dars reja —

konspektalarini tuzib yangi texnologiyani qo'llab olib borilishi kerak. Shunday qilib, musiqa darslarining barcha faoliyati maqsadi va mazmuni darsni yoritib, hayot bilan bog'lab darsning hamma qismlarini bir-biri bilan uzviy olib borishini talab etadi. Musiqa darsi boshqa darslardan o'zining badiiyligi, qiziqarliligi va bolalarga ko'proq ijodiy zavq, emotsional tuyg'ular va obrazli kechinmalar uyg'otishi bilan ajralib turadi. Shuning uchun musiqa darsi eng avvalo, tarbiya darsidir. Musiqa darslari quyidagi spesifik xususiyatlari bilan boshqa darslardan farq qiladi:

1. Musiqa nazariyasi va ijrochiligiga doir beshta faoliyat turlari: vokal — xor mashg'ulotlari, musiqa savodi, musiqa tinglash, bolalar cholg'u asbobida chalish, ritmik harakatlar bajarish elementlari bilan farq qiladi.

2. Musiqa boshqa san'at turlaridan o'zining ifoda vositalari, yani "tili» (kuy, lad, dinamik belgilari, temp, alteratsiya belgilari, intervallar) bilan farq qiladi. Agar badiiy adabiyot so'z bilan, tasviriy san'at ranglar bilan, raqs harakati bilan ifodalansa, musiqa esa musiqiy tovushlarda vujudga kelgan ohang bilan ifodalanadi. Yuqoridagi san'at turlarini korish va eshitish orqali idrok etsak, musiqani faqat quloq bilan tinglabgina ifoda etamiz, shuning uchun ko'zi ojiz kishilardan ham yetuk musiqachilar yetishib chiqqan.

3. Musiqa aniq vaqt o'lchovi bilan belgilangan san'atdir. Shuning uchun ijro etilayotgan musiqa tempiga sozlanib, uning har bir elementini diqqat bilan tinglamasak, asarni mukammal idrok etolmaymiz. Mumtoz asarni qayta-qayta tinglaganda uning yangi-yangi badiiy qirralarini his etamiz. Musiqa aniq vaqt olchoviga ega.

4. Musiqa bolalarga faol emotsional ta'sir ko'rsatadi, quvontiradi hamda ijodiy kechinmalar uyg'otadi. Yaxshi, mazmunli, qiziqarli musiqa darslaridan bolalar hordiq chiqarib, badiiy ozuqa oladilar, quvnoq, xursand bolib chiqadilar.

Shuningdek, musiqa darsi boshqa fanlar bilan chambarchas bog'liqdir. Tasviriy san'at, adabiyot, ona tili, matematika, tarix, pedagogika, psixologiya, vokal, ritmika va boshqalar. Bular musiqa darsini hayot bilan bog'lashga, mazmunli, qiziqarli qilib darsni olib borishga yordam beradi. Musiqa darsi o'zining aralash dars tipi bilan ham boshqa fanlardan farq qiladi.

Boshlang'ich sinflarda musiqa darsi beshta faoliyat turidan tuziladi:

1. Xor bo'lib kuylash.
2. Musiqa savodi.
3. Musiqa tinglash.
4. Musiqaga mos harakatlarni bajarish.
5. Bolalar cholg'u asboblari jor bo'lishdan iborat.

Xor bolib kuylash

Bolalarni musiqiy uquvini ijodiy rivojlantirishda ayniqsa, vocal-xor ishlarining ahamiyati katta. Bunda o'quvchilarni kuylashga qiziqitira olish ko'p jihatdan o'rganadigan har bir mashq yoki qo'shiq o'qituvchi tomonidan asarni chiroyli qilib kuylab berish o'qituvchining mahoratiga bog'liq. Chunki yosh bolalar bilan olib boriladigan vokal — xor ishi ko'pincha o'qituvchi ovoziga taqlid qilib kuylashga asoslanadi. Shuning uchun o'qituvchi o'zining yoqimli ovozi ustida muntazam ish olib borishi kerak. Vokal — xor ishlarini amalga oshirishda o'qituvchi ovoz sozlash, qo'shiq o'rgatish jarayoni boshlang'ich sinf o'quvchilarining ovoz diapazoni (do_1 — do_2), ishchr: diapazoni (mi_1 — fa_1 — sol_1) primar tovushlarida kuylash uchun qulay bo'lgan (sol_1 — lya_1) tovushlarini aniq bilishi lozim.

Musiqa madaniyati darslarida qo'shiq o'rgatish bir necha bosqich jarayonida amalga oshiriladi:

1. Bolalar diqqatini qo'shiqqa jalb qilish.
2. Qo'shiq haqida o'qituvchining kirish so'zi (qo'shiq muallif, asarining mazmuni, tarixiy xususiyatlari haqida qisqacha hikoya qilish).
3. Qo'shiqni

tahlil qilinishi (musiqa ifoda vositalari, ladi, tempi, o`lchovi, ritmi, dinamik belgilari). 4. Qo`shiqni musiqiy jummalarga bo`lib o`rgatish (chuqur nafas olib, jumlani oxirigacha tejab yetkazish, ijrochilik sifatleri ustida ishlash). 5. Qo`shiqni badiiy ijrosiga erishish (qo`shiq haqidagi bolalar taassurotlari yuzasidan qisqa suhbat o`tkazish, yani umumlashti).

Musiqa savodi

Musiqa madaniyati darslari jarayonida, musiqa savodi mustaqil dars faoliyati jarayonida musiqa asarlarini badiiy o`rganish va ijro etish ishlarini savodxonlik asosida bajarish uchun qo`llaniladi. Musiqa savodi mazmuni o`quvchilarni tobora shakllantiradi va ularni bilish doirasini tobora kengaytirib, chuqurlashtirib boradi. Shunday qilib musiqa savodi darsining talimiy vazifasini bajaradi. Musiqa savodi (faoliyatining) asosiy negizi va pedagogik maqsadi, yangi dastur boyicha berilgan chorak mavzulari kuylash va tinglashga doir asarlarini savodli tahlil qilish orqali amalga oshiriladi. Ular o`quvchilarni kundalik hayotidan olinayotgan taassurotlari va musiqiy tajribalari asosida o`rgatiladi.

Musiqa savodi quyidagi bosqichlar bo`yicha o`rgatiladi:

1. Bolalar diqqatini musiqa ifoda vositalari ohang, registr, temp, ritm, dinamik belgilarga o`rgatish.

2. Ovoz sozlash va qo`shiq ijro etish qoidalariga doir bilim, chapak va cholg`u asboblari chalish qoidalariga amal qilishga o`rgatish.

3. Musiqa ijodkorlari: "kompozitor", "ijrochi", "tinglovchi" mavzuning mazmuni va o`rganiladigan asarning mualliflari haqidagi ma'lumotlar, musiqa savodi orqali amalga oshiriladi.

Musiqqa tinglash

Musiqqa tinglash musiqqa madaniyati darslarining asosiy omili hisoblanadi. Chunki musiqaning yangrashi ongli ravishda idrok etilib, uning xarakteri, mazmuni o'zlashtiriladi. O'quvchilarni hayotiy tajribalariga tayangan holda har bir musiqqa asari zamirida ma'lum his-tuyg'u va fikr aks ettiriladi. Biz musiqqa darsining qaysi faoliyatini olmaylik u avval musiqani tinglab, musiqani idrok etish boshlanadi va o'quvchilarning ruhiyatiga ta'sir etadi, shuning uchun musiqqa tinglash darsning yetakchi faoliyati bolib hisobla.

Darsda tinglanadigan har bir musiqiy asar badiiy-g'oyaviy mazjihatdan chorak dars mazmuniga bog'liq boladi va ilmiylik, davomiylilik, izchillik tamoyillariga amal qiladi.

Musiqqa tinglash bir necha bosqichlar orqali amalga oshiriladi:

1. O'quvchilar e'tiborini musiqiy asarga jalb qilish va o'qituvchining kirish sozi.

2. O'qituvchi ijrosida yoki magnit yozuvda asarni tinglash.

3. Asarni suhbat yoli bilan musiqiy va badiiy-go'yaviy jihatdan oddiy tahlil qilish.

4. Asarni bir butunligicha qayta tinglash va asar haqida o'quvchilarni umumiy taassurotlari yuzasidan yakuniy suhbat o'tkazish.

Bolalar cholg'u asboblarida jo'r bo'lish

Bolalar cholg'u asboblarida jo'r bo'lish. Bu faoliyat turi eng qiziqarli mashg'ulotdir. Chunki cholg'u asboblari jonli, tovushli o'yinchoqlar sifatida har bir o'quvchini qiziqtiradi. Bolalar cholg'u asbirinchi navbatda o'quvchilarda ijrolik elementlari orqali ijodkorlik, musiqiy uquv qobiliyatlarini rivojlantiradi. Musiqqa madaniyadarlarida bolalar cholg'u asboblaridan foydalanish yaxshi natijalar berish bilan birga o'quvchilarni darsga intiluvchanligini, qiziqishini, musiqiy uquvini oshiradi. Musiqqa darslarida qo'llaniladigan bolalar cholg'u asboblari ikki turga bo'linadi. kuychang va kuychang bolmagan (shovqinli) cholg'u asboblar

kiradi. Kuychang cholg`u asboblariga metalafon va kselafon kiradi. Kuychang bo`lmagan cholg`u asboblariga: doirachalar, odchop qo`shiqlar, shaqildoqlar, barabanchalar, uchburchak, marava rumbalar kiradi.

Bolalar cholg`u asboblarida jo`r bo`lish turli metodlar orqali amalga oshiriladi:

1. Avval bolalar kuyni tinglab, chapak chalish, ritmik jo`r bo`ladilar.

2. Musiqaga ritmik jo`r bo`lishni aniq bajargan faol bolalar bir guruh bo`lib cholg`u asboblarida jo`r bo`ladilar.

3. Keyinchalik esa passiv bolalar togri ijro etishga intilish maqsadida jo`r bo`ladilar.

4. Bolalar cholg`u asboblarida jo`r bo`lish har gal har xil cholg`u asboblarida bajariladi.

5. Sinfni ikki guruhga bo`lib, galma-galdan 1-guruh cholg`uda, 2-guruh esa, ovoz usul berish (bum-baka, baka-baka-bum) bilan amalga oshirish mumkin.

6. Bolalar cholg`u asboblarida ritmik jo`r bo`lish grafik ko`rsatilgan ritmik tuzilmalarga qarab, chalish ham o`quvchilar ijodkorligini oshiradi, faollashtiradi, ijrochilik malakalarini, xotiralarini va musiqiy qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantiradi.

Musiqaga xos harakatlarni bajarish

Boshlang`ich sinflarda ritmik harakatlarni bajarish o`quvchilarni jisrivojlantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang`ich sinf o`quvchilari ovoz apparatlari nozik, diqqat-etibori tarqoq, serhara, o`yinqaroq, xotirasi, nutqi to`liq rivojlanmagan bo`lganligi sababli musiqqa darsida faoliyat turlari tez-tez almashib turishi lozim. Musiqaga mos raqs, o`yin harakatlarini bajarish, o`quvchilarni diqqatini jamlash, xotirasini mustahkamlashda va jismonan o`sishga yordam beradi. Dars davomida quyidagi harakat turlaridan foydalanish tavsiya etiladi: marsh musiqalariga qadam tashlash, yugurish, raqs elementlarini bajarish, mustaqil o`yinlar o`tkazish, musiqaning xarakteriga mos

turli qo'l va tana harakatlari bilan ifodalanadi. Ma'lumki, milliy musiqamiz madaniyatida raqs muhim o'rin tutadi va unga har bir bola qiziqadi. Har bir harakat turini o'qituvchi oldindan belgilaydi va o'zi uni aniq go'zal va ifodali qilib ko'rsatib beradi. Har bir harakatni bajarishdan oldin unga doir musiqani mazmunini avval ongli ravishda tinglab yoki kuylab, so'ngra harakatlar bajarish yaxshi natija beradi. Bolalar musiqali o'yinlarga ham juda qiziqadilar. Ko'p musiqiy asarlar mazmunida o'yin metodlaridan foydalanish mumkin. Dars jarayoni bajarilgan har bir musiqiy harakat turi, musiqali o'yinlar o'quvchilarni xotirasini mustahkamlaydi, nutqini o'stiradi, jismoniy sog'lom bo'lishiga ko'maklashadi va ularni ruhlantirib, musiqa darsiga qiziqishini oshiradi. Bunda darsning tuzilishi pedagogik maqsadlarga qarab darsni xohlagan dars faoliyatidan boshlashi mumkin. Bundan maqsad, o'quvchilarni musiqaga qiziqitira olish, musiqiy qobiliyatlarini o'stirish, dars faoliyatlarini birbilan chambarchas bog'lab, mazmun jihatdan mantiqiy bir butunlikka erishishdir. Demak, yangi dastur mazmunida dars o'tish uchun musiqa o'qituvchisi ijodkor bo'lishi, musiqadan zarur bilimlarga hamda ashulachilik malakalariga ega bo'lishi lozim.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Musiqa darsining maqsad va vazifalari nimalardan iborat?
2. Musiqa darsi qanday xususiyatlarga ega va qanday fanlar bilan bog'liq?

Tayanch tushunchalari

Metodika — bilish, o'rganish usuli. "Xususiy metodika" — bitta fanning uslubi.

"Amaliy metod" — ijodiy mehnat.

Solist — yakka xonanda.

Seminar

1. Musiqiy o`qitish metodikasi va maktab repertuari fanining maqsad va vazifalari.
2. Shaxs kamolotining rivojlanishida musiqa tarbiyasining ahamiyati qanday?
3. Musiqa o`qituvchisiga qo`yilgan zamonaviy talablar.
4. «Ta`lim to`g`risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning maqsad hamda vazifalari nimalardan iborat?
5. Musiqa darsining umumdidaktik prinsiplarini maqsad hamda vazifalari nimalardan iborat?

1.7.Zamonaviy dars va unga qo`yilgan talablar

Uzluksiz ta`lim tizimida ta`lim jarayonini tashkil etishning asosiy shakli dars (o`quv mashg`uloti) bo`lib hisoblanadi. Dars ta`limtarbiya jarayonining mantiqiy tugallangan yaxlit, aniq vaqt bilan chegaralangan qismidir. Har bir dars faoliyati uning asosiy elementlari hisoblanadi. Darsning mavzusi, dars maqsadi, darsning turi, darsni jihozlash, darsni borishi, darsni yakunlash, uyga vazifa berish. "Zamonaviy dars shunday dars"ki deb, yozadi J.F.Yoldoshev, unda o`qituvchi ta`lim oluvchining mavjud imkoniyatlaridan ustalik bilan foydalanib, uning aqliy potensialini ishga solib, rivotaminlaydi ta`lim oluvchi esa o`z navbatida bilimlarni chuqur o`zlashtiradi va ma`naviy barkamollik kabi odimlaydi. O`qituvchilar darsga tayyorgarlik qilish jarayonida darsga qo`yilgan talablarni bilishlari zarur. Ular quyidagilar:

O`qituvchining kiyinish madaniyati, nutqi, o`zini tutishi, bolani sevish orqali shaxsiy namuna ko`rsata olishi. O`qituvchi darsning mavzusiga qarab darsning maqsadini aniq belgilab, ta`lim oluvchilarni maqsad sari yetaklashi lozim. Har bir darsda ta`limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi maqsadlarni to`g`ri qo`yilishi kerak. Ta`lim oluvchilarni tayyorgarlik darajasiga qarab dars metod usullarini to`g`ri tanlashi lozim. Darsda sanitariya gigiyena talablariga to`liq rioya qilish zarur.

Shuningdek, Har bir o'qituvchi o'zi o'qitayotgan fanining nazariy asoslari bo'yicha yetarli ta'limotga ega bo'lishlari kerak. Yuqori kasbiy tayyorgarlikka (musiqa fani bo'yicha) ega bo'lishi va mustaqil ravishda o'z ustida ishlashi kerak. Zamonaviy pedagogik texnologiya va interaktiv metodlarni qo'llagan holda talim jarayonini tashkil etadigan bilim, malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim. O'qituvchi dars (musiqa) berayotgan fan bo'yicha me'yoriy hujjatlari puxta bo'lishi kerak.

Bugungi kunda Respublikamizda yuz berayotgan o'zgarishlar ta'lim sohasi va barcha fan o'qituvchilarimiz oldiga ko'plab vazifalarni qo'yimoqda. Bu vazifalarni amalga oshirish, har bir o'qituvchidan, tarbiyachidan umumiy va professional omilkorlikni doimiy ravishda oshirib borishni, mustaqil faoliyat yurgizib tashabbuskorlik talab etadi.

Bu borada pedagogik texnologiyaning milliy modulini ta'lim-tarbiya jarayonini tatbiq etish yo'lida o'quv fanlari, mashg'ulotlarning loyituzishda modulli o'qitish nazariy hujjatdan asoslangan bo'lib uni ta'lim jarayoniga tatbiq etish mexanizmini yaratish dolzarb masaladir. Modul ta'limning asosida o'tgan XX asrning yarmida ta'lim tizimida qo'llaniladigan dasturlangan o'qitish jarayonlari yotadi.

“Modul” so'zining asl manosi “Model” lotincha — o'lchov degan ma'no'larni bildiradi. Modul — pedagogik texnologiyani tashkil qiluvchi tarkibiy bolaklarini ifoda etadi.

Modul — bu o'quv axborotining mantiqiy ajratilgan bir qismi bolib, u bir butun va tugallangan mazmun hamda o'zlashtirish nazoratidan iborat. Har bir modul o'zaro bog'liq bo'lib, maqsadga mos ravishda muntazam olib boriladi. Modul talim oluvchilarning umumiy maqsad doirasida ongli ishlashga imkoniyat yaratadi. Mooqitish texnologiyasi pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismi sifatida ta'lim jarayonida tobora kengroq qo'llanilmoqda. Modulli ta'limni asosiy maqsadi ta'lim oluvchilar tomonidan aniq o'quv mavzusi bo'yicha bilimlarni o'zlashtirib ko'nikmalarga aylantirish.

Tahlilshuni ko'rsatadiki ta'limda deyarli barcha fanlarga mosulli o'qitish texnologiyasini qo'llash ijobiy samara beradi. Modul texnologiyasi asosiy vazifasi ta'lim sifati va samaradorligini oshirish. Modul o'qitish texnologiyasini musiqa va boshqa fanlarga joriy etish negizida pedagogik tafakkurni rivojlantirish, o'qitishning innovatusullarini va pedagogik texnologiyalarni puxta o'zalashtirish yotadi, chunki ular o'qitish sifati va samaradorligini oshiradi. Modulli o'qitishning asosiy vazifalardan yana biri uzviy bog'langan fanlardan iborat bo'lgan tugunni bildiradi. "Ta'lim texnologiyasi» iborasining ma'nosi — ta'lim jarayoni yuksak mahorat bilan san'at darajasida tashkil etish to'g'risida ma'lumot beruvchi fan, ta'limot demakdir. Ta'lim texnologiyasi, bu ta'lim maqsadiga erishishning ilmiy asoslangan va kafolatlangan natijalarga erishish uchun avalladan loyihalashtirilgan ta'lim jaryotarkibiy qismlarining mukammal ishlaydigan tizimidir. Pedagogik texnologiya esa axborot texnologiyasi bilan bog'liq hamda o'qitish jarayonida qo'llanishi zarur bo'lgan kompyuter, turli xil texnika vositalardan foydalanish demakdir. Pedagogik texnologiya— eng asosiy negizidir bu o'qituvchi va talabaning belgi maqsaddan kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari uchun tanlangan texnologiya

Pedagogika so'zi — grekcha "paydos» — bola "ago" — yetaklash so'zlaridan olingan bo'lib, insonlarga talim-tarbiya berishni o'rganadigan fandir. Metodika fani esa insonlarga ta'lim-tarbiya berish usullarini yo'llarini predmetlarini o'qishning qonuniyatlarini o'rgatuvchi fan. Umuman olganda pedagogika bilan metodika biri-biridan ajralmas tushunchadir.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Zamonaviy dars deganda nimani tushunasiz?
2. Zamonaviy darsga qo'yilgan talablarni aytib bering?
3. Milliy modulni tatbiq etish qanday amalga oshiriladi?
4. Modul so'zining ma'nosi va maqsadi.
5. Pedagogik texnologiya so'zining negizlari ?

1.8. Musiqa o'qitish metodlari

Musiqa o'qitish metodikasi pedagogika fani sifatida tajribada sinalgan, amaliyotda samarali natijalar bergan, o'qitish metodlarini taqdim etadi. Metodika asosan, pedagogika, psixologiya, estetika va san'atshunoslikning tadqiqot natijalariga asoslanadi.

U, musiqa o'qitishning qonun-qoidalarini ta'riflab beradi, kelayotgan yosh avlodni tarbiyalashda qo'llanadigan zamonaviy metodlarni belgilaydi. Metodika, ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchining o'quvchilar bilan ishlash usullarining mazmunini anglatadi. Musiqa o'qitish metodikasi o'qituvchidan istedadli, qobiliyatli va mehnatsevar bo'lishni talab etadi, chunki musiqa pedagogikasi mashaqqatli va juda mas'uliyatli sohadir. "Musiqa o'qitish metodikasi va maktab repertuari" fani o'quvchilarni musiqa san'atiga o'rgatishning mazmuni, vazifalari va metodlarini o'rgatuvchi va o'quv jarayonlarini tashkil etuvchi shakl va yo'llarini tatbiq etuvchi fandir. "Metodika» so'zi grekcha so'z bolib, "tadqiqot yo'li", "bilish usuli» degan ma'noni anglatadi va ta'lim-tarbiyaning alohida qismlari bo'lib hisoblanadi, ularning yig'indisi musiqa o'quv metodlari deyiladi. Musiqaning o'qitish metodlari deganda, maktab o'quvchilarning bilim, mahorat va malegallashda, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda va dunyoqarashini tarkib toptirishda o'qituvchilarning qo'llagan ish usullari tushuniladi. Musiqa o'qitish metodikasi vazifalarini amalga oshirishda musiqa o'qitishning qator metodlari bilan birgalikda pedagogikaning amaliy yo'nalishini xususiy (optimal) metodlar egallab, musiqa dars qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Musiqa o'qitish metodikasi vazifalarini amalga oshirishda musiqa darsida o'qitishning (optimallashtirish) xususiy metodlaridan unumli foydalanishga bog'liq. Yetuk olimlarimizning tadqiqotlarida maktab o'qituvchisining shaxsiyati va unga bo'lgan professional talablar va o'quvchilar munosabatini, xususiy metodlardan foydalanish jarayonida hal qilish lozimligini ilmiy asosda ta'riflab berganlar. Xususiy metod — biror bir fanning amaliy va ijodiy ishlarini mazmunini va mavzusini keng yoritib

berva mustahkamlashda, o`qituvchi va o`quvchi faoliyatida o`zaro aloqadorligini va o`quvchilarni bilish jarayonida izlanishga undovchi metoddir.

Musiqaning xususiy (optimal) metodlarini o`qitish to`rt turga bo`linadi:

1. Darsni musiqaviy umumlashtirish metodi.
2. O`tilajak mavzuga oldindan “yugurib” o`tish va orqaga qaytish metodi.
3. Dars mazmunini emotsional dramaturgiyasi metodi.
4. Darsning pedagogik kuzatilishi va bilimlarni baholanish metodi.

1. Darsning musiqaviy umumlashtirish metodi yetakchi member bo`lib, o`quvchilarni musiqa idroki, mantiqiy, badiiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgandir:

- a) o`qituvchi darsda hal qilinishi lozim bo`lgan konkret vazifalarni vujudga keltiradi;
- b) o`qituvchi va o`quvchi birga hamkorlikda masalani yechadilar;
- c) o`quvchilar tomonidan yakuniy xulosalar chiqariladi.

2. Oldinga “yugurib o`tish”, ya`ni ilgari o`tilgan materialdan foydalanib, o`quvchilarni yangi material o`zlashtirishga tayyorligini sinab ko`rish, bunda oldin egallagan bilimlarga suyanish uchun foydalaniladi.

3. Emotsional dramaturgiya metodi bilan darsning mantiqiy yaxlitligiga erishiladi. Bunda chorak mavzusi asosida dars rejasi uchun asarlar tanlanadi. Tanlangan mavzular ham maqsadga muvofiq bo`ladi. O`qituvchi darsni ijrochilik mahorati, so`z ustaligi bilan qiziqarli qilib o`tishi kerak. O`quvchilarni darsga faol jalb etib, dars emotsional dramaturgiyasi, ya`ni avjiga erishishi lozim. Musiqa o`qituvchisi maktabda musiqa darsidan tashqari konsertlar, badiiy kechalar, uchrashuvlar o`tkazishni talab etadi.

4. Darsni pedagogik kuzatilishi va bilimlarni baholash maqsadga qarab bir necha turlarga bo'linadi: a) o'quvchilarni bilish faoliyatini tashkil etuvchi va amalga oshiruvchi turi; b) bilim faoliyatini rag'batlantirish va tanbehlash; c) o'qish, bilish faoliyatini samaradorligini boshqarish va nazorat qilish.

Baholashda shunday ehtiyotkor bo'lish kerakki, o'quvchilarni kayfiyati tushib ketmasin. Darsga, qo'shiq kuylashga qiziqishi so'nmasin. Rag'batlantirishda esa aksincha. O'qituvchi va o'quvchi munosabatlari me'yordan chiqib ketmasligi kerak. Balki, rag'batlantirish sinfda boshqa o'quvchilarga namuna bo'lib xizmat qilish va ular odobli, aqli bo'lishga intilishi kerak. Shunday qilib, musiqa o'qitish metodlarini umumiy turlari ham mavjud.

1. Musiqa o'qitishning og'zaki metodi.
2. Ko'rgazma o'qitish metodi.
3. Amaliy o'qitish metodi.
4. O'yin metodi.
5. Taqqoslash metodi.
6. Musiqiy o'quvi bo'sh bo'lgan bolalar bilan ishlash metodi.

Musiqa o'qitishning og'zaki metodi

Musiqa darsida o'qituvchining soz mahoratiga alohida talab qoyiladi. O'qituvchi o'zining asar haqidagi badiiy kirish so'zi bilan o'quvchilarni ajoyib va sehrli musiqa olamiga olib kiradi. Hikoya yoki suhbat yoli bilan bolalar diqqatini jalb qilib, musiqani badiiy idrok etishlariga erishadi. Asosan, bu metoddan boshlang'ich sinfda ko'proq foydalaniladi. Hikoya — bu o'qituvchining musiqa asari haqida jonli, emotsional yorqin bayoni.

Hikoya qisqa, obrazli, jonli, qiziqarli bo'lib, uning maqsadi o'quvchilarni asarni badiiy idrok etishga o'rgatish. Suhbat — o'qituvchi va o'quvchilar orasidagi dialog shaklidagi faoliyatidan iborat bo'lib, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi. Ularni nutqini o'stiradi, fikrlash faoliyatini kuchaytiradi, bilish qobiliyatini faollashtiradi hamda dunyoqarashini kengaytiradi. Tushuntirish — ilmiy isbotlash metodi sifatida musiqa darsida qo'llaniladi. Bu

asosan musiqa savodi faoliyatida qo'llaniladi.

Ko'rgazmali o'qitish metodi

Ma'lumki, musiqa harakatlari kuy va tovushlardan iborat bo'lgan san'atdir. Uni faqat eshitish organlari quloq orqali tinglab, idrok etish mumkin. Ko'rgazmali o'qitishni esa nota yozuvlari, plakatlar, rasmlar, dirijorlik ifodalari, raqs harakatlari, bolalar cholg'u asboblari, musiqani jonli va aniq ijrosi texnik vositalaridan foydalaniladi.

Demak, musiqaning jonli yangrashi darsda asosiy ko'rgazma bo'lib xizmat qiladi.

Amaliy o'qitish metodi

Amaliy metodlar vositasida o'quvchilar vokal — xor malakalari, musiqaning tuzilishi hamda ifovositalarini tahlil etish, uning janr va shakllarini aniqlash va nota yozuvini o'rganish malaka va ko'nikmalarini shakllantirilishi uchun foydalaniladi. Amaliy metodlar vokal — xor malakalarini rivojlantiruvchi vosita bolib hisoblanadi.

O'yin metodi

O'yin metodi — boshlang'ich sinflarda ko'proq ijobiy natija beradi. Yangi dastur asosida yaratilayotgan qollanma va dars o'yin va uning elementlari keng joriy etilgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari serharakat va o'yinga moyil bo'ladilar. Darsda qo'llaniladigan musiqali o'yinlar o'quvchilarning musiqiy o'quvini o'stiradi, musiqiy qobiliyatini rivojlantiradi, xotirasini mustahkam va musiqa darsiga qiziqish uyg'otadi.

Taqqoslash metodi

Musiqa darsi jarayonida kontrast, ya'ni taqqoslash metodi keng qo'llaniladi. U vokal — xor ishlarida o'qituvchi, o'quvchilar bilan grammatik yozuvdagi ijrolarini taqqoslashda musiqa asarining tahlili va janrlarni belgilashda keng qo'llaniladi. Masalan, raqs, marsh janrlari, templari, turli cholg'u asboblardagi ijrolar farqini aniqlashda qo'llaniladi.

Musiqiy uquvi bo'sh bo'lgan bolalar bilan ishlash metodi

Musiqiy uquvi bo'sh bo'lgan o'quvchilar bilan dars jarayonida differensial guruhlarga bo'lib va darsdan keyin vaqt ajratib, yakka (individual) tarzda ish olib boriladi. Differensial guruh deganda o'quvchilarni musiqiy qobiliyati, uquvi va ovoziga qarab uch guruhga bo'linadi.

1-guruhga ovozi jarangli, yaxshi musiqiy qobiliyatga ega bo'lgan o'quvchilar kiradi;

2-guruhga ovozi, musiqiy qobiliyati o'rtacha bo'lgan, ya'ni oqituvchining ovoziga ergashib, cholg'u so'ziga tayanib va do'stlarini ovoziga ergashib kuylaydigan o'quvchilar kiradi;

3-guruhga esa ovozi uncha yaxshi bo'lmagan, eshituv va musiqiy qobiliyati bo'sh bo'lgan o'quvchilar kiradi.

Musiqa darsi jarayonida bu o'quvchilar quyidagi tartibda o'z o'rniga o'tkaziladi: birinchi qatorga o'qituvchini ovoziga tayanib kuylaydiganlar, ikkinchi qatorga musiqiy uquvi bo'sh, yaxshi muqobiliyatga ega bo'lmagan o'quvchilar, uchinchi qatorga qobilyatli, ovozi jarangdor bolgan bolalar o'tqaziladi. Bunda ikkinchi qatordagi o'quvchilar musiqa ohanglarini atrofda gilardan eshitib, ularning ovozlariga ergashib, chiroyli kuylashga harakat qiladilar. Shu uslub bilan o'quvchilarni musiqiy uquvini o'stirish mumkin. Ba'zi musiqiy uquvi bo'sh bo'lgan bolalar bilan darsdan keyin alohida, yakka tartibda shug'ullanib, topshiriqlar beriladi va ovozlari sozlanib, qo'shiqlar alohida o'rgatiladi. Shu tariqa hamma o'quvchilarni musiqaga qiziqishi, qo'shiq kuylashi, musiqa tinglash ishtiyoqi, qobiliyati, musiqa o'quv bir xilda bo'lib, qo'shiq kuylash malakalari hosil bo'ladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Musiqa o`qitishning qanday metodlari mavjud?
2. Xususiy metod nimani anglatadi va qanday turlari bor?
3. Musiqa o`qitish metodlarining turlari va ularning vazifalari qanday?
4. «Metodika» — so`zi nimani anglatadi va uning vazifalari nimalardan iborat?

Tayanch tushunchalar

«Metodika» — bilish, o`rganish usuli.

«Xususiy metodika» — bitta fanning uslubi.

«Amaliy metod» — ijodiy mehnat.

1.9. Vokal — xor malakalari va ularni musiqa darsidagi ahamiyati

Xor bo`lib kuylash murakkab psixologik-fiziologik jarayon hisoblanadi. Musiqa madaniyati darslarida vokal — xor ishlari, o`quvchilarni axloqiy-estetik tarbiyasida o`qitishning eng faol shakli hisoblanadi. Xor bo`lib qo`shiq kuylash o`quvchilarning diqqat-e`tiborini kuchay, xotirasini, nutqini rivojlaniradi, ovoz diapazonini kengaytiradi, musiqiy uquvini o`stiradi, mutatsiya davri yengil o`tadi, dunyoqarash yildan-yilga shakllanib boradi. Vokal — xor malakalari musiqa darsida muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, xor mashg`ulotlarida o`quvchilarning diqqat-e`tibori, ongliligi va aktivligi oshadi, musiqiy xotirasi yaxshi rivojlanadi va o`rgangan qo`shiqlarini ijro etganda zavqlanish hissi paydo bo`ladi. Qo`shiq kuylaganda ijodiy ijrochilik hamkorligi kuchayadi va do`stona jamoaga birlashadi.

Vokal — xor malakalari yordamida o`quvchilar, qo`shiqni so`z ma`nosi va musiqa ohangini chuqur idrok etadilar va asarni mazmuni orqali hayotni o`rganadilar. Yuqorida bayon etilgan

natijalarga erishish uchun quyidagi vokal — xor malakalarini shakllantirib borish va xor bo`lib kuylaganda bunga qattiq rioya qilish shart. Chunki aynan vokal — xor malakalari vositasi bilangina yoqimli va ohangdosh, sof xor jarangdorligiga erishish mumkin.

Vokal-xor malakalari 6 (olti) turga bo`linadi:

1. Darsda qo`shiq kuylash holati.
2. Ashulachilik nafasi.
3. Ovoz hosil qilish.
4. Sozlanish.
5. Ansambl.
6. Talaffuz.

1. **Qo`shiq kuylash holati** deganda o`quvchilarning qo`shiq kuylashda o`tirib yoki turib kuylash holati nazarda tutiladi. O`tirib yoki turib kuylaganda bosh, qo`l va oyoqlarni qanday tutish lozimligi haqida o`quvchilarga tushuntirish va doimo nazorat qilib, eslatib turish talab etiladi. Mazkur malakaning qoidalari gavdani qiyshaytirmasdan to`g`ri turish, o`tirib kuylaganda parta suyanchiriga suyanmas, yelkarni yengil kerib, iyakni ortiqcha ko`tarmasdan, bo`yin va boshni to`g`ri ushlab, qollarni erkin pastga tushirish va kaftlarni tizzalar ustiga yengil qoyib engashmasdan o`tirish va oyoqlarni yelka kengligida, erkin kuylash kabi holatlar tushuniladi.

2. **Ashulachilik nafasi.** Malumki **kuylashdagi nafas** bilan **fiziologik nafas** o`rtasida ma`lum darajada farq bor. **Fiziologik nafas** bola tug`ilgan kundan tabiiy holda hayotining oxirigacha amal qiladi. **ashula aytishdagi nafas** esa, qo`shiq xarakteriga qarab, tez, qisqa vaqt oraligida sodir boladi. Nafas olish va uni chiqarish qo`shiqdagi jumla cho`ziqligiga, suratiga va xarakterining ifodalanishiga qarab cho`ziladi. Sun`iy nafasdan aktyorlar, suxandonlar va qo`shiqchilar foydalanadilar. Shuningdek, sun`iy ya`ni ehtiyojga qarab olinadigan nafas, ashulachilik nafasi deyiladi. Ashulachilik nafasining quyidagi turlari mavjud: ko`krak nafasi, diaffragma nafasi, qorin nafasi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Musiqa o`qitishning qanday metodlari mavjud?
2. Xususiy metod nimani anglatadi va qanday turlari bor?
3. Musiqa o`qitish metodlarining turlari va ularning vazifalari qanday?
4. «Metodika» — so`zi nimani anglatadi va uning vazifalari nimalardan iborat?

Tayanch tushunchalar

«Metodika» — bilish, o`rganish usuli.

«Xususiy metodika» — bitta fanning uslubi.

«Amaliy metod» — ijodiy mehnat.

1.9. Vokal — xor malakalari va ularni musiqa darsidagi ahamiyati

Xor bo`lib kuylash murakkab psixologik-fiziologik jarayon hisoblanadi. Musiqa madaniyati darslarida vokal — xor ishlari, o`quvchilarni axloqiy-estetik tarbiyasida o`qitishning eng faol shakli hisoblanadi. Xor bo`lib qo`shiq kuylash o`quvchilarning diqqat-e`tiborini kuchay, xotirasini, nutqini rivojlaniradi, ovoz diapazonini kengaytiradi, musiqiy uquvini o`stiradi, mutatsiya davri yengil o`tadi, dunyoqarash yildan-yilga shakllanib boradi. Vokal — xor malakalari musiqa darsida muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, xor mashg`ulotlarida o`quvchilarning diqqat-e`tibori, ongliligi va aktivligi oshadi, musiqiy xotirasi yaxshi rivojlanadi va o`rgangan qo`shiqlarini ijro etganda zavqlanish hissi paydo bo`ladi. Qo`shiq kuylaganda ijodiy ijrochilik hamkorligi kuchayadi va do`stona jamoaga birlashadi.

Vokal — xor malakalari yordamida o`quvchilar, qo`shiqni so`z ma`nosi va musiqa ohangini chuqur idrok etadilar va asarni mazmuni orqali hayotni o`rganadilar. Yuqorida bayon etilgan

natijalarga erishish uchun quyidagi vokal — xor malakalarini shakllantirib borish va xor bo'lib kuylaganda bunga qattiq rioya qilish shart. Chunki aynan vokal — xor malakalari vositasi bilangina yoqimli va ohangdosh, sof xor jarangdorligiga erishish mumkin.

Vokal-xor malakalari 6 (olti) turga bo'linadi:

1. Darsda qo'shiq kuylash holati.
2. Ashulachilik nafasi.
3. Ovoz hosil qilish.
4. Sozlanish.
5. Ansambl.
6. Talaffuz.

1. Qo'shiq kuylash holati deganda o'quvchilarning qo'shiq kuylashda o'tirib yoki turib kuylash holati nazarda tutiladi. O'tirib yoki turib kuylaganda bosh, qo'l va oyoqlarni qanday tutish lozimligi haqida o'quvchilarga tushuntirish va doimo nazorat qilib, eslatib turish talab etiladi. Mazkur malakaning qoidalari gavdani qiyshaytirmasdan to'g'ri turish, o'tirib kuylaganda parta suyanchiriga suyanmas, yelkalarni yengil kerib, iyakni ortiqcha ko'tarmasdan, bo'yin va boshni to'g'ri ushlab, qollarni erkin pastga tushirish va kaftlarni tizzalar ustiga yengil qoyib engashmasdan o'tirish va oyoqlarni yelka kengligida, erkin kuylash kabi holatlar tushuniladi.

2. Ashulachilik nafasi. Malumki kuylashdagi nafas bilan fiziologik nafas o'rtasida ma'lum darajada farq bor. Fiziologik nafas bola tug'ilgan kundan tabiiy holda hayotining oxirigacha amal qiladi. ashula aytishdagi nafas esa, qo'shiq xarakteriga qarab, tez, qisqa vaqt oraligida sodir boladi. Nafas olish va uni chiqarish qo'shiqdagi jumla cho'ziqligiga, suratiga va xarakterining ifodalanishiga qarab cho'ziladi. Sun'iy nafasdan aktyorlar, suxandonlar va qo'shiqchilar foydalanadilar. Shuningdek, sun'iy ya'ni ehtiyojga qarab olinadigan nafas, ashulachilik nafasi deyiladi. Ashulachilik nafasining quyidagi turlari mavjud: ko'krak nafasi, diaffragma nafasi, qorin nafasi.

Kichik bolalarning ko`krak nafasi hali tor, qisqa ekanligi sababli, ular nafasni ko`krak bilan oladilar, shu bois ashula aytganlarida yelka ko`tarib, shoshilib va qoshiq jumlasini, so`zini bo`lib nafas oltabiiydir. Shuning uchun bolalarning yelkalmi ko`tarmasdan osoyishta nafas olishi va uni qo`shiq jumlasining oxiriga qadar bir maromda yetkazish, ayniqsa, sozni bo`lib nafas olmaslikni o`rgatib borishi lozim. Nafas olish malakasini ustida ishlash jarayonida bor diqqatini ovozlarning kuychan, ravon, yoqimli jaranglashiga jalb etiladi. Buning uchun gulni hidlagandek osoyishta va shovqinnafas olishga o`rgatiladi. Ana shu malakani amalga oshirishda darsliklarda, qo`llanmalarda tavsiya etilgan vokal — xor mashqlarini kuylash, bolalar xorlarida ijro etilgan qo`shiqlarni magnit tasmlari orqali tinglash kabi amaliy mashg`ulotlarda shakllantirib boriladi.

Bolalar mashq va qo`shiqlarni kuylaganda o`qituvchining qo`l ishoralariga qarab nafas olishga va uni tejab, rasamadi bilan jumla oxirigacha yetkazishga odatlanib borishadi. Ayniqsa, dirijorlik holatlari «diqqat», «auf», «ijroni boshlash», «ijroni tugatish» larga rioya etib kuylashga o`rgatish nafasini rejaga solish uchun muhimdir. Bola nafasining hajmi imkoniyatlarini hisobga olgan holda mashq va qo`shiqlarda nafas olish joylari oldindan belgilab qo`yiladi va ular qo`shiq o`rgatish jarayonida amalga oshiriladi.

3. Ovoz hosil qilish. Ovozni vujudga kelishi murakkab psixologik-fiziologik jarayondir. U ovoz apparati (kekirdak, hiqildoq) va uning ichidagi konussimon ikkita ovoz pardasining nafas (o`pka, traxeyalar, ko`krak qismi) va eshituv apparatlarining birgalikdagi amaliyotida hosil bo`ladi. Tomoqda hosil bo`lgan tovush kuchsiz va xishillab, sadolanib chiqadi, uning nutq apparati ayniqsa burun bo`shlig`i orqali tebranishi kuchayadi va o`ziga xos tembr xususiyatiga ega bo`ladi. To`rt organ — **nafas, ovoz, nutq va eshituv apparatining** o`zaro faoliyatidagi musiqiy ohangga qo`yiladigan ovoz — ashulachilik ovozi deb ataladi.

1-sinfda o`quvchilarning ovozini zoriqtirmasdan kuylatish uchun ashula aytishi primar (sol₁ — lya₁) bo`ladi, ishchi diapazoni

(mi₁ — si₁). Umumiy diapazon (pe₁ - do₂) bolib, bunga me'yorida amal qilish lozim.

Bolalar bosh rezanatoriga asoslangan faltetga yaqin ovozda kuylaydilar.

Bolalarni kuylatganda faqat yumshoq attaka bilan boshlash lozim, hech qachon qo'shiqni qattiq attaka bilan boshlamaslik kerak. Buni o'qituvchi nazorat qilib borishi shart.

4. Sozlanish. So'z har bir bolaning berilgan musiqa tovushini aniq idrok etib, o'z ovozini unga moslab kuylashi, ohangni xotirasida saqlab qolish degan ma'noni anglatadi. Boshqacha qilib aytganda, sozlanish — ma'lum balandlikdagi tovushni aniq intonatsiyada kuylash demakdir. Bu muhim malaka bolib hisoblanadi, chunki boshlang'ich sinfdagi vokal — xor ishlarining asosiy maqsadlaridan biri sof uni(sof bir ovozda kuylashga) erishishdan iboratdir. Shuning uchun birinchi darsdan boshlab bolalarda sozlanish malakalarini rivojlantirish ustida sistemali ish olib boriladi. Ayniqsa, musiqa uquvi sust rivojlanayotgan bolalarga e'tibor kuchaytiriladi. Ularni o'qituvchi ovozigacha cholg'u asboblardan soz uchun berilayotgan tovushga va iqtidorli bolalar ovozigacha qo'shilishga hamda tovush balandligi bilan barobarlashishga, yani tenglashishga davat etiladi. Intonatsion sof so'zga erishiladi va bir xil balandlikda kuylanadigan mashqlar orqali amalga oshiriladi.

5. Ansambl— fransuzcha so'z bo'lib, birgalikda degan ma'noni anglatadi. U musiqa, balet, arxitektura san'atlarining qonuniyatlaridan biridir. Musiqada bir necha ijrochilarning birgalikdagi ijrosi ansambl deyiladi. Masalan, o'zbek xalq cholg'u asboblari ansambli, raqs ansam, vokal ansambli va boshqalar. Xorda esa barcha xonandalarning soz birligi, ijro tempi, ritm — usul va dinamik uyg'unligi vokal — xor ansambl deyiladi. Ansambl xususiy va umumiy turlarga bo'linadi. Xordagi barcha ijrochilarning bir ovozga sozlanib, hamma bir kuyda ansambl bo'lib, ikki yoki uch ovozda kuylashi umumiy ansambl deyiladi. Har bir ovozni alohida-alohida sozi va ansambli xususiy ansambl

deyiladi. Soz va ansamblni uyg'unligi uzoq ish jarayonini talab etadi va shunda oldimizga asosiy maqsad qo'yilgan sof unisonga erishish mumkin.

6. Talaffuz — kuylashdagi talaffuz nutq talaffuzidan farq qiladi. Kuylashdagi talaffuz artikulyatsiya organlari (lab, til, jag'ning faol hamjihatligi vositasida amalga oshiriladi. Bolalar nutqida zaiflik, noa, ovoz apparatini siqib gapirish natijasida xorda baqirib kuylash nuqsonlari uchraydi. Bunday bolalarga e'tiborni kuchaytirish va ular bilan uzoq vaqt yakka tarzda mashqlar olib borish, shoshmasdan erkin gapirish va kuylashga o'rgatish lozim. Nafasni to'g'ri olib, jumoxirigacha yetkazishda, unli tovushlarni cho'zib, undosh tovushni burro, dona-dona qilib kuylashga o'rgatib borish talab etiladi. Bunda og'iz shaklini, tilning harakatlariga, o'zgarishiga katta ahamiyat berish kerak. Eng muhimi, bolalarni mashq va qo'shiqlar matnini vovslublariga muvofiq talaffuz etishga o'rgatib borish lozim.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Musiqa darslarida vokal — xor malakalarini mazmuni va maqsadi nimalardan iborat?
2. Vokal — xor malakalarini turlari va ularning vazifalari.
3. Bolalar ovozini shakllantirish va asrash uslublari.
4. Mutatsiya necha yoshdan boshlanib, necha yoshdan tugatiladi va unga qanday e'tibor beriladi?

1.10 Umumta'lim maktablarida musiqa darslarini rejalashtirish

O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi Qonuni, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi talablari asosida ta'lim tizimida ro'y berayotgani o'zgarishlarga ko'ra, 2017—2018-yilida 11 yillik umumiy o'rta ta'lim joriy etildi.

Musiqa predmetiga Davlat ta'lim standartini joriy etilishi, milliy, musiqiy merosimizdan foydalanishni hamda hududiy vohalarni san'ati va madaniyati, u yerdagi mahalliy xalq an'analari

o'z ifodasini topgan.

Shuningdek, ta'lim stanzining tuzilishi va mazmuniga ko'ra davlat, hudud, maktab manfaatlari va vositalari muvozanatini aks ettiradi, o'quvchi shaxsi, uning intilishlari, qobiliyati va qiziqishini hisobga olgan holda (1—7) sinflar uchun yangi dastur tuzildi.

Dastur asosida darsliklar, metoq'ullanmalar, tavsiyanomalar yaratilmoqda. Yetti yillik musiqa o'qitish davrida o'quvchilarni go'zallikni his eta oladigan, musiqaga mehr va xavas bilan qaraydigan, milliy musiqa merosimizga vorislik qila oladigan barkamol inson qilib tarbiyalash asosiy maqsad qilib qo'yiladi. Yangi dastur asosida musiqa madaniyati darslarini sifatli, pedagogik va metodik jihatdan yuqori talab darajasida olib borish uchun o'qituvchi, ijodkor, o'z kasbini va o'quvchilarni sevuvchi, yaxshi cholg'uchi, metodikani puxta o'zlashtirgan inson bo'lishi kerak.

Musiqa ta'limining milliy asosini tarkib topishida fortepiano asbobi bilan birgalikda, o'zbek xalq cholg'u asboblardan ham foyolishi zarur. Shuningdek ozbek xalq musiqa merosimizni tarixi va hozirgi kun talablarini kuzatib, o'rganib borishi shart.

Chunki, maktabda musiqa ta'limining asosiy maqsadi o'quvchilarda «Musiqa madaniyatini» tarkib toptirishdir.

Musiqa o'qituvchisi darslarga mavzularni tanlab, rejalashtirishda ko'rgazmali qurollardan, texnika vositalaridan ham foydalanishi kerak.

Umumiy ta'lim maktablarida jumladan, boshlang'ich (I—IV) sinf musiqa fani bo'yicha, quyidagi vazifalarni amalga oshirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

Chunki boshlang'ich sinflarda musiqa ta'limi poydevori qo'yiladi va shakllanadi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, har bir darsga ijodiy yondashib, yangi dastur talablariga muvofiq dars o'tish lozim. Musiqa fanidan bir yilda 2 marta yarim yillik taxminiy — mavzuli ish rejasi va shunga qarab, har bir dars uchun reja — konspekt tuziladi.

Yarimyillik ish rejasi boshlang'ich va o`rta sinflar uchun alohida-alohida tuziladi.

Bunda o`quvchilarni yoshi (sinfi), ovoz diapazoni, musiqa qiziqishi va qobiliyati, yil fasllari, bayramlar, yil, chorak dars mavzuhisobga olinib, yangi dasturdan foydalanib, dars strukturasi asotuziladi.

Ba`zi qo`shiqlarni tinglash uchun asarlarni o`qituvchi o`quvchilar istagi va yangi zamonaviy qo`shiqlar bilan dars rejasiga mos keladigan asarlarga o`zgartirishi mumkin.

Musiqadarslari asosan, bir haftada bir soat o`tiladi. O`quv yili davomida esa quyidagi tartibda o`tadi:

I chorak 9 soat.

II chorak 7 soat.

III chorak 10 soat.

IV chorak 8 soat.

Jami bir yilda 34-35 soat dars o`tiladi.

Shuningdek, har bir o`quv yilida 12-14 ta qo`shiq o`rgatiladi, shunga qarab, musiqa savodi va musiqa tinglash jarayonida 12-14 ta asarlar tinglanadi. Boshlang'ich sinf o`quvchilari asosan, bir ovozli qo`shiqlari sof unisonda kuylash malakalarini puxta o`zlashtiradi va ayrim hollarda ko`p ovozlikka o`tishga tayyorgarlik ko`riladi.

Ikkinchi sinfning ikkinchi yarmidan boshlab, ikki ovozlik elemenbor qo`shiqlar kiritilgan. III — IV sinflarda o`quvchilarni ovoz apparatlari shakllangan bo`lib, ikki ovozli qo`shiqlarni kuylash, ko`nikma va malakalarga ega bo`ladilar.

Shunga ko`ra oddiydan murakkabga prinsipi asosida musiqaviy asarlar tanlanadi.

Boshlang'ich sinfda dars strukturasi beshta faoliyat turidan iborat bo`ladi:

1. Xor bo`lib kuylash.

2. Musiqa savodi.

3. Musiqa tinglash.

4. Musiqa xarakteriga mos harakatlar bajarish.

5. Bolalar cholg`u asboblardan jo`r bo`lish.

O`rta (V—VII) sinflarda esa dars faoliyati birmuncha kamayadi. Chunki, o`rta sinf o`quvchilari ko`nikma va malakalarga ega bo`ladilar.

Dars mazmuni chuqurlashib, o`quvchilar bilim va malakalarini kengayishiga xizmat qiladi. Musiqa darsi uchta faoliyat asosida olib boriladi:

1. Xor bo`lib kuylash.
2. Musiqa savodi.
3. Musiqa tinglash.

Bunda bolalarning ovoz apparatlari shakllangan, musiqiy qobiliyatlari rivojlangan, musiqaning tuzilishi, shakli musiqa ifoda vositalari haqida bilimga ega boladilar va musiqa tinglash qobiliyati rivojlangan bo`ladi. O`rta sinfdagi o`quvchilar uchun (V — VII sinf) musiqa dasturi asosida darslar rejalashtirib, ikki ovozli, ovoz mashqlari, ikki ovozli qo`shiqlar, musiqa savodi va musiqa tinglashdan, shunga qarab murakkabroq asar tinglanadi. Har bir faoliyat bir-biri bilan bog`liq bo`lib, dars mazmuni, ya`ni bir butunlikni ta`minlaydi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Maktablarda o`tiladigan musiqa darslariga qanday maqsad va vazifalar qo`yilgan?

2. Musiqa darsini rejalashtirishda nimalarga ahamiyat berilishi kerak?

3. Umumiy o`rta ta`limning Davlat ta`lim standarti va o`quv dasturida musiqa darsidagi mohiyati nimadan iborat?

4. Musiqa madaniyati darslarida qanday musiqa o`qitish metoddan foydalanish lozim?

5. Musiqa darslarini ilmiyligi va zamonaviyligi deganda nimalar nazarda tutiladi?

Tayanch tushunchalar

«**Diapazon**» — ashulachilar ovozining hajmi.

«**Ton**» — aniq balandlikka ega boʻlgan tovush.

«**Mutasiya**» — bolalar ovozini oʻzgarishi.

Seminar

1. Musiqa madaniyati darslarining xususiyati va strukturasi.
2. Musiqa oʻqitishning xususiy (optimal) va umumiy metodlari.
3. Vokal — xor malakalari va ularning musiqa darsidagi ahami.
4. Musiqa darslarini rejalashtirish.

1.11. Musiqa taʼlimida innovatsion texnologiyalari yordamida dars samaradorligini oshirish

Bugungi kunda taʼlim jarayonida interaktiv metodlarga, innovatsion va axborot texnologiyalarga, multimedialarga boʻlgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Bunga sabab, shu davrgacha anʼanaviy taʼlimda oʻquvchi-talabalarga faqat tayyor bilimlarni oʻzlashtirishga oʻrgatilgan edi. Innovatsion texnologiyalar esa egallayotgan bilimlarni yechimini oʻzlari qidirib topishlari, mustaqil oʻrganib tahlil qilib, hatto xulosalarni ham oʻzlari keltirib chiqishlariga oʻrgatadi. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayonda oʻqituvchi va talaba faolliyatiga yangilik, oʻzgarishlar kiritadi va uni amalga oshiradi. «Interaktiv» metod deganda biz jamoa bolib fikrlash degan maʼnoni tushunamiz. «Innovatsiya» soʻzi esa «Yangilik kiritish» degan maʼnoni anglatadi. Innovatsion texnologiyalarni eng asosiy maqsadi oʻqituvchi va talabalarni belgilangan maqsadga kanatijaga hamkorlikda tez va oson erishishidir. Oʻqituvchi bu jarayonda «Boshqaruvchi», «Yoʻnaltiruvchi» vazifasini bajaradi.

Talabalar esa asosiy «bajaruvchilar» vazifasini amalga oshiradilar. O`qitish jarayonida talabalar mustaqil fikrlay olsalar, izlansalar, xulosa chiqara olsalar, guruhlar esa bir-birlariga baho bera olsalar, bu vaqtda o`qituvchi ularga bunday faoliyatlari uchun imkoniyat va sharoit yaratib bersalar, bu o`qitish jarayonining asosi hisoblanadi. Ushbu fikrimizni chizma holatida quyidagicha ifodalaymiz. Yuqoridagi korinib turibdiki, maqsadni amalga oshirish kafolatlangan natijaga erishish talablarni hamkorlikdagi faoliyati ular qo`ygan maqsad, tanlangan mazmun, metod, shakl, vosita ya`ni texnologik jarayonga va belgilangan ketma-ketlikka bog`liq. O`qituvchi va talabalarni maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiya tanlashlari ularning ixtiyorida. Chunki ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga qaratilgan. Bunda talabalarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi. Masalan, kompyuter bilan ishlash, tarqatma materiallarni, chizma va slaydlarni, turli adabiyotlardan, axborot texnologiyalardan xohish-istaklariga qarab tanlashga bogliq. Qisqa qilib aytganda ta`limning markaziga olib chiqish kerak. O`qituvchi har bir darsni yaxlit holatga ko`ra bilimni va uni tasavetish uchun dars jarayonini loyihalashtirib olishi kerak. Har bir darsni rang-barang, qiziqarli bo`lishi uchun oldindan puxta oylab tuzilgan bo`lishi darsning loyihalashtirilgan texnologik xaritasiga bogliq. Darsning texnologik xaritasini qay korinishda yoki shaklda tuzilishi oqituvchining tajribasi oz oldiga qoygan maqsad hamda vazifalariga bog`liq. Texnologik xarita qanday tuzilgan bo`lmasin unda dars jarayoni «yaxlit» holda aks ettirgan bo`lishi hamda belgilangan maqsad-vazifalar kafolatlangan natijada dars jarayonida to`liq o`z ifodasini topgan bo`lishi shart. Musiqa madaniyatini kengroq o`rganish uchun kompozitorning uy muzeylariga, konsertlarga, musiqiy festivallarga, musiqiy tanlovlarga sayohat qilish orqali yoki video tasma yordamida biror mavzuga oid musiqiy sayohat qilsih orqali uyushtirila. Sayohat obyektlari dars mavzusiga bevosita aloqador bolishi muhim shartlardandir. Bu oz navbatida sinfda o`tilgan

darslardan ancha samaraliroq bo`lib, o`quvchilar ongida uzoq saqlanib qoladi.

Darhaqiqat, innovatsion texnologiyalar taraqqiy etgan mamlakat ta`lim sohasidagi siyosatlarining bosh vazifasi sifatida qarab kelingan. Bu sohada «YUNESKO» ham jonbozlik korsatib 1971-yil Fransiyaning sobiq bosh vaziri Edgardo Foroga jahonda ro`y berayotgan o`zgarishlar asosida ta`limning maqsadini, rivojlantirish yo`nalishlarini aniqlash vazifasini yuklaydi.

Natijada, 1972-yilda «Mavjudlik uchun kurash», «Tarbiya dunyosi bugun va ertaga» mavzusidagi kitoblar dunyoga keladi. Bu asarlarda zamonaviy texnologik ta`lim tizimini va mazmunini yangilangan karakterlanuvchi asosiy kuch ekanligi ilmiy va amaliy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, texnologiyalarni loyihalash tizimida har xil, turlicha yondashuvlar mavjud. Masalan, V.A.Monaxov, M.A.Choshamov, V.P.Bespalko, I.Ya.Lerner, M.Ochilov kabi taniqli olimlar o`z hissalata`limni innovatsion texnologiyalar rivojlanishiga qo`shganlar. Bunday mas`uliyatli muammoni hal etishda Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov «Ta`limni ilmiy-nazariy va amaliy tomondan asoslab, ta`lim jarayonini texnologiyalashtirish uchun yagona pedagogik jarakozlangan maqsadga o`z kuch sarflab, oson erishishni muhim tamoyillari» ni ko`rsatgan edilar. Pedagogik texnologiya shunday bir narsaki, bevosita tarbiyalanuvchilar ko`rib, eshitib turgan narsalar orqali ularga o`z qalbini, fikrlarini yetkazish imkoniyatini beradi. Ta`limning asosiy vazifasi talabalarni ilmiy bilimlar, ko`nikma va malakalar tizimi sohasidagi bilimlar bilan qurollantirishdan iborat. Ta`lim jarayonida talabalar bilimlar tizimini egallabgina qolmay, balki ko`nikma va malakalar hosil qilib boradilar.

Bilim — talabalarni o`qish jarayonida puxta o`zlashtirgan o`quv materiallari haqidagi ma`lumot.

Ko`nikma — talabaning olgan bilimiga asoslanib, belgilangan vazifalarni bajarishga doir harakatlar yig`indisi.

Malaka — ongli xatti-harakatlarning singib ketgan qismi.

Malaka bir narsani ko`p marta takrorlash asosida hosil qilinadi. Ya`ni shu narsani alohida qayd etish lozimki, ko`nikma va malakaning umum hajmda farq qiluvchi tamonlari bor. Umumiy tomoni shundaki, qilingan barcha harakatlar amaliyotda qollaniladi farqi esa talabalar chaqqonlik, onglilik, ziyraklik, vaziyatga kira olish kabi qobiliyatlar bilan bir-biridan farq qiladi. Talim jarayonida ko`nikma va malaka doimo hamkorlikda yursa-da, lekin bilim hamma vaqt yetakchi bo`ladi. Chunki inson bilim asosida malum bir ko`nikma va malaka hosil qiladi. Umuman talabalar o`quv jarayonida osondan murakkabga, quyidan yuqoriga, noma`lumdan ma`lumga qarab borishi bilan ko`nikma va malakalar odatiy tusga kiradi. Zamonamiz taqozosi musiqa darslarini yanada jo`shqin, qiziqarli, ko`tarinki ruhda o`tishlari uchun yangi pedagogik texnologiyalarni qo`llash yaxshi natija beradi. Bunday darslar o`quvchi talabalarni bilim darajasini aniqlashga, baholash va rag`batlantirishga, jamoa bolib ishlashga va bir-birlarini fikrlarini hurmat bilan tinglashga keng imkoniyatlar beradi. Talabalarni musiqiy did va musiqiy dunyoqarashini shakllanishiga asos soladi. O`qitish jarayoni o`quvchi-talabalarga shaxs sifatida qaralishi turli pedagogik texnologiyalar hamda zamonaviy metodlarni qo`llashda ularni mustaqil erkin fikrlashga, o`z ustilarida ishlashga, izlanishga o`rgatadi. Har bir masalaga ijodiy yondashish mas`uliyatini sezish, ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish, tahlil qilish, ilmiy adabiyotlarda foydalanishga eng asosiysi, o`qishga, fanga, pedogogika va o`zi tanlagan kasbiga bo`lgan qiziqishini kuchaytiradi. Mashg`ulotlar davomida talabalar mavzuni interaktiv metodlar (ja-moa bo`lib ishlash) orqali o`zlashtiradilar. Mavzu yuzasidan noananaviy darslar turiga: «Klaster», «Bumerang», «Aqliy hujm», «Veer», «Blits o`yin», «Zig-zag», «Charxpalak» kabi texnologiyalar qo`llaniladi.

Fikrlarning tarmoqlanishi — bu pedagogik strategiya bo`lib, u o`quvchilarni biron-bir mavzuni chuqur o`rganishlariga yordam berib, o`quvchilarni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va ochiq ravishda ketma-ketlik bilan uzviy bog`lagan holda

tarorgatadi.

Bu metod biron mavzuni chuqur o'rganishdan avval o'quvchilarning fikrlash faoliyatini jadallashtirish hamda kengaytirish uchun xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, o'tilgan mavzuni mustahkamlash, yaxozlashtirish, umumlashtirish hamda o'quvchilarni shu mavzu bo'yicha tasavvurlarini chizma shaklida ifodalashga undaydi.

Klaster

Mazkur texnologiya bir mashg'ulot davomida o'quv materialini chuqur va yaxlit holatda o'rganish, ijodiy tushunib yetish, erkin egalyo'naltirilgan. U turli mazmun va xarakterga (muammoli, munozarali, turli mazmunli) ega bolgan mavzularni o'rganishga yabo'lib, o'z ichiga ogzaki va yozma ish shakllarini qamrab oladi hamda bir mashg'ulot davomida har bir ishtirokchining bo'lishi, kerakli balni to'plashiga imkoniyat beradi.

Bumerang

«Bumerang» texnologiyasi tanqidiy fikrlash, mantiqli shakllantirishga imkoniyat yaratadi; xotirani, fikrlarni, dalillarni yozma va og'zaki shakllarda bayon qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Skarabey

«Skarabey» interaktiv texnologiya bo'lib, u o'quvchilarda fikri bog'liqlik, mantiq, xotiraning rivojlanishiga imkoniyat yaratadi, qandaydir muammoni hal qilishda o'z fikrini ochiq va erkin ifoda mahoratini shakllantiradi. Mazkur texnologiya o'quvchilarga mustaqil ravishda bilimning sifati va saviyasini xolis baholash, o'rganilayotgan mavzu haqidagi tushuncha va tasavvurlarni aniqlash imkonini beradi. U ayni paytda turli g'oyalarni ifodalash hamda ular orasidagi bog'liqliklarni aniqlashga imkon yaratadi.

«Skarabey» texnologiyasi har tomonlama bolib, undan o'quv materialining turli bosqichlarini organishda foydalaniladi:

- boshida o'quv faoliyatini rag'batlantirish sifatida («Aqliy hujum»);

Mazkur texnologiyaning ayrim afzalliklari sifatida idrok qilishni yengillashtiruvchi chizma shakllardan foydalanishni ko'rsatish mumkin.

«Skarabey» alohida ishlarda, kichik guruhlarda hamda o'quv jamoalarida qo'llanishi mumkin.

Veer

Bu texnologiya murakkab, ko'ptarmoqli, mumkin qadar muamxarakteridagi mavzularni organishga qaratilgan.

Texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha axborot beriladi. Ayni, paytda ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama etiladi. Masalan, ijobiy va salbiy tomoni, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari belgilanadi.

Bu, interaktiv texnologiya tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikr muvaffiqiyatli rivojlantirishga hamda o'z g'oyalari, fikrlarini yozma va og'zaki shaklda ixcham bayon etishga, himoya qilishga imkoniyat yaratadi.

«Veer» texnologiyasi umumiy mavzuning ayrim tarmoqlarini muhokama qiluvchi kichik guruhlarning, har bir qatnashuvchining, guruhning faol ishlashiga qaratilgan.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Innovatsion texnologiya deganda nimani tushunasiz?
2. Innovatsion texnologiyalar yordamida dars olib borishni maqsadi va vazifalari?
3. Darsning texnologik xaritasi qanday tuziladi va uning maqsadi?
4. Qanday pedagogik texnologiyalar musiqa darolarida qo'llaniladi?
5. Interaktiv metod deganda nimani tushanasiz?

II BOB. MUSIQA O'QITISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

2.1. Boshlang'ich sinflarda musiqa o'qitishning maqsad va vazifalari

Yosh avlodni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalashda maktabda o'qitiladigan barcha fanlar qatori nafosat tarbiyasining tarkibiy qismi bo'lgan musiqa madaniyati darslarini ahamiyati katta. Musiqa inson his-tuygularini, orzu-istaklarini o'ziga xos badiiy tilda ifoda etadi va bolaning hissiyotlariga faol tasir krsatadi. Musiqa fani maktabda boshqa fanlarni o'zlashtirishga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Musiqa jonli san'at turi sifatida davr, hayot, tabiat va inson his-tuygularini, orzu-istaklarini aks ettiradi. Uni quvontiradi, o'yantiradi va hayotdan ozuqa olishga xizmat qiladi. Milliy madaniyatimiz bobokaloni Abu Nasr Forobiy aytganlaridek, «Bu fan tana sog'ligiga foydalidir».

Bobomiz Shayx Sadiy «Musiqa odam ruhining yo'ldoshidir», degan edilar. Shunday ekan, biz musiqa oqitishni boshlang'ich sinf o'quvchilaridan boshlashimiz lozim. Chunki, boshlang'ich sinfda musiqa ta'limotining poydevori qo'yiladi. Boshlang'ich maktabda musiqa o'qitishning asosiy maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilariga musiqa san'atining go'zallik qonunlari asosida o'rganish malakasini singdirish va ularga musiqa madaniyat tarkib toptirishdir. Boshlang'ich sinflardagi musiqa madaniyati darslari, umumiy ta'limning axloqiy-estetik tarbiya berish tizimining ajralmas bir qismi bo'lib hisoblanadi.

Boshlang'ich sinflarda musiqa o'qitish quyidagi vazifalarni amalga oshirishni maqsad qilib qo'yadi:

1. O'quvchilarda musiqaga ixlos uyg'otish va ularning musiqiy qobiliyatlarini, ritm tuyg'usini o'stirish, musiqiy o'quv, xotira, diqqat va badiiy didni shakllantirish.

2. O'quvchilarda milliy musiqa merosimizga va u orqali ona-Vatanga muhabbat hissini tarbiyalash.

2.2. Birinchi sinfda musiqa o'qitishning mazmuni va metodikasi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini har tomonlama yetuk qilib tarbiyalashda maktabda o'qitiladigan barcha fanlar qatori musiqa madanidarslarining ahamiyati katta. Musiqa inson his-tuyg'ularini orzu-isoziga xos badiiy tilda ifoda etadi. Kichik yoshdagi o'quvchilar musiqa san'ati bilan bolalar bog'chalarida, oilada, radio va televideniya beriladigan ko'rsatuvlar orqali tanish bo'ladilar. Musiqa madaniyati darslarida quvnoq kuy va qo'shiqlarni tinglash, kuylash, raqs elementlarini bajarish, chapak chalish hamda bolalar cholg'u asboblari jo'r bolish musiqaga ishtiyoqlarini yanada tez oshirib boradi. Chunki bu yoshdagi bolalarda hali diqqat-e'tibor uncha to'liq shakllanmagan boladi, ular ko'proq serharakat va o'yinga moyil bo'ladilar.

Shuningdek, birinchi sinf o'quvchilari psixologik-fiziologik xarakterga ko'ra ma'lum darajada xotirasi, nutqi, diqqati-etibori, ovoz apparatlari to'liq rivojlanmagan, ovoz pardalari nozik, kuchsiz boladi. Shunga kora bolalarni musiqaga tobora qiziqtirishda, butun dars davomida ularni kayfiyatini saqlashda, o'qituvchi ochiq, sa, shirin muomalasi va yoqimli xatti-harakatlari bilan erishishi lozim. Birinchi darsdan boshlab o'quvchilarni musiqaga qiziqtirish yo'li bilan ularni musiqaviy o'quvlari, qobiliyatlarini kuylash hamda ovoz sifatlarini sinchiklab o'rganib olishi va yuqoridagi sifatlarga ko'ra ularni uch differensial guruhga bolish lozim.

I guruhga — iqtidorli, musiqiy o'quvi, musiqiy qobiliyati rivojlangan bolalar kiradi;

II guruhga — musiqani aniq eshita oladigan, ammo sozga o'qituvchi ovozigacha tayangan holda tushadigan bolalar;

III guruhga — sozga umuman tusha olmaydigan musiqiy o'quvi bo'sh bolalar kiradi.

Musiqa madaniyati darslarida o'qituvchi o'quvchilarni quyidagi o'tkazishi lozim.

Birinchi guruh bolalarni orqa qatorga, ikkinchi guruh bolalarni oldingi qatorga, uchinchi guruh bolalarni esa orta qatorga o'tkazish tavsiya etiladi. Natijada dars davomida musiqiy qobiliyati sust rivojlangan bolalarning musiqiy o'quvi osadi va shakllanadi. Darsda o'quvchilarni qiziqishini o'stirish, ularni har bir yutug'i uchun rag'batlantirish hamda ilg'or bolalar bilan teng darajada musiqiy faolligini ko'rsata olishga ishonch hosil qildirish lozim. Musiqiy o'quvi sust bo'lgan o'quvchilar bilan darsdan keyin yakka tartibda ishlash ham tavsiya etiladi. Musiqa darsidagi faoliyat turlari tez-tez almashib turishi, o'quvchilarni zerikmaslikni, toliqmaslikni, shu bilan birga musiqa darsiga qiziqishni oshiradi. Birinchi sinfda musiqa o'qitishni asosiy maqsadi o'quvchilarda musiqaga qiziqish uyg'otish va musiqiy taassurotni tarkib toptirish, musiqani san'at sifatida ongli idrok etish. Natijada bolalarda musiqa haqida mushohada qilishning boshlang'ich asoslari vujudga keladi. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

1. O'quvchilarni musiqiy qobiliyatlarini, musiqiy o'quvini rivojlantirish. Musiqani (tinglash) idrok etish malakasini o'stirish. Kuylash malakalarini o'stirish. Musiqiy badiiy-g'oyaviy mazmuni vositasida axloqiy-estetik tarbiyalash.

Ma'lumki, musiqa — hayot va davr aksidir. Shuning uchun ham boshlang'ich sinflarda musiqa darslarini dasturining bosh mavzusi «Musiqa va hayot» dir. Boshlang'ich sinfda musiqa madaniyati darslarini bolalarning hayotiy tajribalariga tayangan holda olib borish badiiy ta'lim beruvchi vosita sifatida muhim ahamiyatga ega. Zeroki, dasturda kuylash va tinglash uchun tavsiya etiladigan qo'shiqlar va musiqiy asarlar baxtli bolalik, insonparvarlik, Vatanga muhabbat, tabiatga muhabbat haqidagi asarlardan iboratdir. Birinchi sinfda bolalar musiqaning xarakteri, obrazlari orqali olgan bilimlari nisbiy bo'lib, keyingi sinflarda aniq (konkret) tushunchalarga aylanadi. Shuningdek, birinchi sinfda oquv yili boshida ilk bor olingan bilimlar notagacha bo'lgan davr deb ataladi.

Musiqiy faoliyatlarining birinchi turlariga doir vazifalar ish maztashkil etadi. Mazkur faoliyatlar ashula aytish, musiqa tinglash, musiqa savodi, raqs elementlarini bajarish, musiqali o'yinlar, qadam tashlash, bolalar cholg'u asboblarida jo'r bo'lish musiqa madaniyatini tarkib toptirishda muhim rol o'ynaydi. Birinchi sinfda xor bo'lib qo'shiq kuylash jamoa faoliyati sifatida o'quvehilarni bevosita ishtiroki bilan amalga oshiriladi. Qo'shiq kuylash murakkab psixologik va fiziologik jarayondir. Bunda bosh miyadagi nerv faol qatnashadi, o'quvchilarda ijobiy his-tuyg'ularni faol ta'minlaydi, ko'krak qismi tovush hosil qiluvchi a'zolari arva nafas organlarini faollashtiradi hamda o'quvchilarning samarali ishlashiga sharoit yaratadi.

Boshlang'ich sinflarda **qo'shiq o'rgatish** uchun avval shu qoshiq tinglanadi, so'ng qo'shiq o'rgatish metodi asosida o'rgatiladi. **Qo'shiq o'rgatish metodi quyidagicha:**

1. Qo'shiq haqida o'qituvchining qisqacha kirish so'zi (qo'shiq mualliflari haqida, asarning tarixiy yoki tarbiyaviy ahamiyati haqida qisqa hikoya qilish, shu asarga doir qiziqarli hayotiy suhbat o'tkazish va rasmlar ko'rsatish).

2. Qo'shiqni o'qituvchi tomonidan to'liq ijro etib berilishi.

3. Qo'shiqni musiqiy xarakteri, uning ifoda vositalari, shakli, janrini o'quvchilar bilan birgalikda aniqlash.

4. Qo'shiqni musiqiy jummalarga bo'lib o'rgatish.

5. Qo'shiqni ijro sifatleri ustida ishlash (nafas, sof intonatsiya, talaffuz, dinamik belgilar asosida ifodali kuylash).

6. Taassurotlari yuzasidan qisqacha suhbat o'tkazish (savol-javob) ko'rgazmali materiallar asosida.

Bunga misol qilib darslikdagi quyidagi asarlarni aytishimiz mumkin: D.Omonullayeva musiqasi, «Buvijonim» N.Ro'zimuhammedov sheri; «Baxti erkatoiy» T.Toshmatov musiqasi, T.Ilxomov she'ri; «Diloromning qo'shig'i» D.Omonullayeva musiqasi, N.Muhammad she'ri; «Nisholda», D.Omonullayeva musiqasi, R.Tolipov she'ri. Birinchi sinfdan boshlab o'quvchilarni ovoz diapazonini anva kengaytirishga

alohida e'tibor berish lozim. Birinchi sinfdagi o'quvchilarni ovoz diapazoni (DO_1 — LYa_1), keyinchalik esa ularni ovoz diapazoni kengayib, o'quv yili oxirlarida (DO_1 — DO_2)gacha ham bo'lishi mumkin. Qo'shiqlarni o'quvchilarga musiqiy qobiliyat, musiqiy o'quvi, xotirasiga, talaffuziga ahamiyat beriladi. Qo'shiqlarning differensial guruhlarga bo'lib o'rgatish dars saosiradi. Musiqiy oquvi bo'sh bo'lgan o'quvchilarning qiziqishini va musiqiy qobiliyatini yanada o'stirish uchun o'qituvchilarni uch guruhga bo'lib o'tkazish lozim. Musiqiy o'quvi bo'sh bolgan bolalar har tomondan jarangdor ovozlarni eshitib, ularga taqlid qilib chiroyli, sof intonatsiyada kuylashga harakat qiladilar. Bu yoshdagi o'quvchilarni ovozi o'zlariga xos juda mayin va yoqimli tembga ega bo'ladi. O'tirib va turib kuylaganda gavnani to'g'ri tutish, nafasini soz o'rtasida olmaslik uchun rejaga solish, unli va undosh tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, sof intonatsiya ustida muntazam ish olib borish lozim. Bolalar ovozinii parvarish qilish tavsiya etiladi. Ovoz sozlashni primar tovushlardan (mi_1 , fa_1 , sol_1) boshlab, yelkani ko'tarmasdan nafas olishga ahamiyat berish qo'shiq kuylash samaradorligini oshiradi.

Musiqi tinglash darsning boshidan oxirigacha amalga oshiriladigan faoliyat turidir. Agar bolalar sinfga musiqi sadolari ostida kirsa, demak, ular musiqani idrok etib kiradilar. Qo'shiq aytсалar, uni avval eshitib, idrok etib, so'ng o'rganib kuylaydilar. Raqsqa tushganda ham musiqani tinglab, uning badiiy ifodasini raqs harakatlari bilan tasvirlaydilar. Musiqi tinglashga doir asarlar shakl va janr jihatidan xilma-xil bo'lmog'i lozim. Aynan musiqi tinglash vositasida bolalar turli o'zbek xalq cholg'u sozlari, o'zbek xalq musiqasidan namunalar («Chertmak», «Dutor bayoti», «Alla», «Dilxiroj») kabi asarlar bilan bolalar kompozitorlari va bastakorlar hayoti va ijodi, milliy musiqi an'analari kuy va qo'shiqlar bilan tanishadilar. Musiqiy o'quvi bosh bolgan bolalar har tomondan jarangdor ovozlarni eshitib, ularga taqlid qilib, chiroyli, sof intonatsiyada kuylashga harakat qiladilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilari oz diqqat-e'tiborini uzoq vaqt bir narsaga qaratib

turolmaydilar, juda tez charchab qoladilar. Shuning uchun ham musiqa madaniyati darslarida musiqiy ijroga ahamiyat berib borish, chapak chalish, qadam tashlash kabi xilma-xil harakatlardan foydalanish zarur. Ayniqsa, bolalar musiqiy cholg'u asboblari (doiracha, bubencha, shiqildoq, marakassa, uchburchak, rumba, baraban)da jo'r bo'lish va ritmik raqs harakatlarini bajarish, bolalami faollashtiradi va dars qiziqarli, mazmunli o'tadi. Kuylar ohangini o'quvchilarning xotirasida chuqur o'mashib qolishi uchun ular bilan birga kuylash tavsiya etiladi. Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, musiqa asarlarini yaxshi esda saqlab qolish uchun kamida 2-3 marta eshittirish, har gal kuyning yangi qirralari bilan tanishtirib boriladi, musiqa tinglashni esa sodda sozli asarlardan boshlab asta-sekin murakkablashtirib borishi lozim. Darsning har beshta faoliyati bir-biri bilan uzviy bog'liq holda darsning mazmunini bir butun bo'lishini taminlash lozim. Darsning chorak yil mavzulari bir-biri bilan izchil bog'lanib, bir-birini to'ldirish kerak.

Birinchi sinfda yil mavzusi: «Biz musiqani sevamiz»

I chorak: Biz yoqtirgan kuy va qo'shiqlar.

II chorak: Musiqali o'yinlar, raqs va qo'shiqlar.

III chorak: Musiqa olamiga sayohat.

IV chorak: Xushnavo cholg'ularimiz.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Birinchi sinf o'quvchilari qanday psixologik-fiziologik xarakterga ega bo'ladilar?
2. Birinchi sinfda musiqa o'qitishining maqsad va vazifalari qanday?
3. Birinchi sinfda qo'shiq o'rgatish metodlari.
4. Birinchi sinfda musiqa tinglashning o'ziga xos xususiyatlari.
5. Birinchi sinfda yil chorak mavzularini aytib bering.

2.3. O'quvchilarda badiiy ijodkorlik qobiliyatini o'stirish
O'quvchilarda go'zallikni ko'ra bilish va hayotga go'zallik olib kirish qobiliyatini rivojlantirish. O'quvchilarning musiqiy ijodkorligini, taassurotini boyitishda, tasavvurlarini kengaytirishda musiqa tinglash faoliyatining ahamiyati katta. Musiqa tinglash darsining boshidan oxirigacha amalga oshadi, chunki musiqa madaniyati darslarining barcha faoliyat turlari (qo'shiq kuylash, musiqiy ritmik harakatlar bajarish, musiqa ting) musiqiy tovushlarda vujudga kelgan ohang vositasida ifodalanadi. Musiqa madaniyati darslari boshlang'ich sinf o'quvchilarini atrofdagi go'zal narsalarni idrok eta olishga va manaviy dunyoqarashini shakllantirishga xizmat qiladi. «Boshlang'ich ta'lim uchun Davlat ta'lim standartlari» asosida barcha fanlar qatori musiqa fani ham dastur ishlab chiqildi. Yangi dastur mazmunida milliy merosidan to'laqonli foydalanish, ommaviy xalq kuylari va qo'shiqlari, lapar, dostonlar va bugungi zamonaviy musiqa o'z aksini topgan. Dasturning bosh mavzusi «Musiqa va hayot» yil, chorak, dars mavzulari yil mavzusiga bo'ysunadi va mantiqiy uzviy birlashib mazmunan bir butunlikni tashkil qiladi. Bu boshlang'ich sinf musiqa o'qituvchisidan ish mazmunini yangilashni talab etadi. Yangi dastur mazmunida dars o'tish uchun musiqa o'qituvchisi o'zining musiqiy nazariy bilimlarini takomillashtirishi lozim, chunki o'quvchilarning musiqa darsiga bo'lgan qiziqishini o'stirishda, yosh avlodni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashda va ularni ma'naviyatli, ma'rifatli qilib voyaga yetkazishda o'qituvchi yetakchi bo'lib hisoblanadi. Barchaga ma'lumki, har qanday san'atkor ham maktabda musiqa darsini olib borolmaydi. Boshlang'ich sinf musiqa o'qituvchisi bo'lish uchun o'z kasbiga va bolalarga mehr qo'ygan, yuksak madaniyatli, keng dunyoga bo'lgan shaxs bo'lmog'i lozim. Musiqa madaniyati darslari bilan birga u sinfdan tashqari musiqa tarbiyasi turlarini ham tashkil etishi va boshqarishi lozim.

Maktabda sinfdan tashqari ochiq tarbiyaviy soatlar o`tkazish, musiqa tarbiyasining ommaviy va to`garak shakllarini olib borish, boshlang`ich sinf o`qituvchisi zimmasidadir. Bunga «Mustaqillik bayrami» , «Bilimlar kuni» , «O`qituvchilar kuni» , «Alifbe bayrami» , «Yangi yil» , «Navroz bayrami» , bolalar shoirlari, san`atkorlar bilan uchrashuvlar kiradi.

Bugungi mustaqillik sharoitida ta`lim muammolarini hal qilishda boshlang`ich sinf musiqa o`qituvchisi zamon bilan hamnafas qadam tashlab axborot texnologiyasi va ilg`or pedagogik texnologiya matoliq o`zlashtirish va shular asosida ta`lim-tarbiya jarayonini tashkil etmog`i lozim.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Boshlang`ich sinflarda musiqa o`qitishning asosiy maqsad va mazmuni nimalardan iborat?
2. Boshlang`ich sinflarda musiqa oqitish metodikasiga qanday vazifalar qo`yilgan?
3. Yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalashda musiqa san`ati qanday ahamiyatga ega?

Tayanch tushunchalar

Musiqa — turli-tuman tovushlar vositasida kuy yaratib beruvchi, g`oyaviy emotsional mazmunga ega bo`lgan san`atning bir turi.

Musiqa etikasi — musiqa san`atining mohiyati, badiiy shakllari va uslublarini o`rganadigan fan.

Diskant — bolalarning birinchi ovozi.

Divizi — bir ovozni ikkiga bo`linishi.

Darsning texnologik xaritasi

Talaba soni	guruh talabalari
Vaqt	2 soat
Dars shakli	Maruza
Oquv mashg'ulot rejas	1. Musiqa o'qitishning innovatsion texnologiyalari mavzusining maqsad va vazifalari. 2. Innovatsion texnologiyalarni yaratilishi tarixi, mazmuni va mohiyati, musiqiy pedagogik bilimlar, konikmalar va malakalar tizimi. 3. Boshlang'ich 2-sinflarda musiqa madaniyati darslarida innovatsion texnologiyalarni qo'llanishi.
mashg'ulot maqsadi	1. Innovatsion texnologiyalarni musiqa madaniyati darslaridagi ahamiyati. 2. Egallagan bilim va konikma va malmustahkamlash. 3. Dars jarayonida talabalarga o'z fikrlamustaqil bayon etishga kerakli adabifoydalanishga, ularni izlashga o'rgatish.
O'qituvchi vazifalari:	Oquv faoliyatidan kutilayotgan nati:
Musiqa o'qitishning innovatsion texnologiyalari fanini kelib chiqish tarixini yoritib berish.	Musiqa o'qitishning innovatsion texnologiyalari fanini vujudga kelish tarixi, mutafakkirlarning fikrlari, fanning malvularini sanab berish, har bir mavzoh berish.
Musiqa o'qitishning innovatsion texnologiyalari fanini mazmuni, maqsadi, vazifalarini o'rgatish.	Musiqa o'qitishning innovatsion texnologiyalari fanining mazmunini tahlil qiladi va o'ziga xos jihadlarini izohlaydi.
Musiqa o'qitishning innovatsion texnologiyalari fanini amaliyotga joriy etish zarurati tahlil qiladi.	Musiqa o'qitishning innovatsion texnologiyalari fanini boshqa fanlar bilan taqqoslash vazifalarini sanab beradi. Musiqiy talim va tarbiyani rivojlanishida ilmiy metodik ishlanmalarni tayyorlash va amaliyotda foydalanish.
O'qitish usuli, texnikasi	Aqliy hujum, tarmoqlanish, charxpalak, jonli ijro texnologiyalari.
O'qitish vositalari	Musiqa asbobi, kompyuter, SD, DVD, MP3, proektor.
O'qitish shakli	Amaliy va nazariy suhbatlar — ijro
O'qitishga shart — sharoitlar	Vizual auditoriyada suhbat — ijro
monitoring va baholash	Mavzu va ijrolarni mustahkamlash.

Laboratoriya mashg'uloti. 1-sinf uchun bir soatlik dars ishlanmasi

Mavzu: "Oltin kuz»

Darsning mavzusi: "Oltin kuz".

1. Qo'shiq: "Kuz", N. Ro'zimuhammedov she'ri, S.Abramova musiqasi.

2. Musiqa savodi: skripka yoki so'l kaliti bilan tanishtirish.

3. Musiqa tinglash: «Jonon» o'zbek xalq kuyi.

4. Bolalar cholg'u asbobida jo'r bo'lish: «Kuz» qo'shig'iga mos bolalar cholg'u asboblarida jo'r bo'lish.

5. Musiqali ritmik harakatlar bajarish: «Yurish marshi» F.Nazarov musiqasi.

Darsning maqsadi:

1. Tarbiyaviy: Qo'shiq orqali tabiatga, ona-Vatanga, mehnatga muhabbat tuyg'usini tarbiyalash.

2. Ta'limiy: Notalarni nomlarini aniqlashga yordam beradigan belgi "Sol" kaliti bilan tanishtirish.

3. Rivojlantiruvchi: Marsh musiqasiga va qo'shigiga mos ritmik harakatlarni bajarib o'quvchilarni ritm tuyg'usini rivojlantirish.

Darsning turi: Aralash.

Darsni jihozlash: Darslik, notalar, reja-konspekt, musiqa cholg'u asbobi, SD disk, bolalar cholg'u asboblari: uchburchak, marakassa, doirachalar, rumba, yog'och qoshiqlar, kuz fasli tasvirlangan rasm.

Darsning borishi: Marsh musiqasi ostida o'quvchilar sinfga kiradi. Salomlashib o'tirishga ruxsat beraman. Davomatni aniqlab, uyga berilgan vazifani tekshiraman. O'quvchilarga kuylash holatini eslatib, (gavdani to'g'ri tutib, qo'llar tizzada, oyoqlar yerga tekkan holatda) ovozlarni sozlayman.

1. Artikulatsiya apparatini ishga solish uchun mashqlar kuylataman

2. Nafasni to'g'ri yolg'a qo'yish uchun mashqlar kuylataman. Oldingi darsda o'rgatilgan «Qadim Turon» (N. Norxojayev musiqasi, P. Mo'min she'ri) qo'shig'ini o'quvchilar bilan takrorlab, mustahkamlab, badiiy ijroga erishaman.

So'ngra yangi «Oltin kuz» qo'shig'ini (I. Rozimuhammedov she'ri, S. Abramova musiqasi) ifodali qilib ijro etib beraman va jummalarga bo'lib o'rgataman. Qo'shiqning mazmunini ochib beraman. Bu qo'shiq mazmunida kuz fasli kelganligi, bog'lar saxovatligi, mevalarning xil-xil pishganligi, paxta ochilganligi va ularni terish kerakligi haqida kuylanadi. Qo'shiq o'rtacha tez tempda, re major ladida, quvnoq xarakterda yozilgan. Bu qo'shichni mualliflari shoir Ibrohim Rozimuhammedov, komSonya Abramova bastalagan. Sonya Abramova Buxoro shahrida tug'ilgan. Yoshligidan quvnoq, sho'x, musiqiy qobiliyatga ega qiz bolgan. Dastlab musiqa maktabida, "Hamza" nomidagi bilim yurtida a'lo baholarga oqib, Toshkent Davlat Konservatoriyasini kompozitorlik fakultetiga o'qishga kirgan. O'qishni muvaffaqiyatli tugatib, musiqa maktablarida va "Hamza" nomidagi pedagogika bilim yurtida o'qituvchi bo'lib ishlagan. U kattalar va bolalar uchun juda ko'p qo'shiqlar, pyesalar, marshlar, raqslar yozgan. Bolalarni juda yaxshi ko'rganligi uchun ularga atab 100 dan ortiq qo'shiqlar yaratgan. Bunga «Qo'g'irchogim», «Laylak qor», «Onajonim», «Fil», «Buvijonim — buvijon», «Paqircham», «Shamol», «Soatim» kabi qo'shiqlarni misol keltirishimiz mumkin.

Endi mavzuni mustahkamlash uchun savollar beraman:

1. Qo'shiqning nomi nima?
2. Uning muallifi kim?
3. Kuzda qanday mevalar pishadi?
4. Kuz faslining fazilatlarini sanab bering.
5. Qo'shiq qanday janrda yozilgan?
6. Bu qo'shiqqa mos qanday ritmik harakatlar bajarish mumkin?

Hozir o'rgangan qo'shig'imiz mayin, yoqimli xarakterda ijro etilgan. Qo'shig'imizdagi notalar nomini aniqlash uchun nota chiziqdagi boshiga sol kaliti qoyiladi. Sol kaliti ikkinchi chiziqda

yoziladi. Sol kalitini skripka kaliti deb atash mumkin. Skripka kaliti nota chiziq-lari boshida yozilib, I oktavadan boshlab, notalar kaliti aniqlab beradi. CD diskda O`zbek xalq cholg`u asboblari ijrosida kuy tinglaymiz. Bu kuyning nomi «Dutor bayoti», siz uni qanday xarakterda va qanday janrda yozilganini aniqlab, izohlab berasiz. Ushbu kuyga mos raqs harakatlarini bajarasiz. So`ngra «Oltin kuz» qo`shig`iga bolalar cholg`u asboblarida jo`r bo`lamiz. Oldin chapak chalib ritmini aniqlab, xotiramizda saqlab qolamiz. Hozir doskaga 5 ta o`quvchi chiqib cholg`u asbobida jo`r bo`ladilar. Shu tarzda navbatma-navbat doskaga chiqib, bolalar cholg`u asbobida ushbu kuyga jo`r boladilar. Darsda faol qatnashgan o`quvchilarni baholayman.

Darsga yakun yasab, uyga vazifa beraman.

Bugun sizlar bilan «Oltin kuz» qo`shig`ini o`rgandik, lad haqida ma`lumotga ega bo`ldik. O`zbek xalq cholg`u asboblari bilan tanish.

Uyga vazifa. «Oltin kuz» qo`shig`iga mos rasm chizib, qo`shiq so`zlarini yodlab keling. O`zbek xalq cholg`u asboblaridan dutor asbobini ham rasmini chizib keling. Shu bilan darsimiz tamom.

Jonon. Muhammadjon Mirzayev musiqasi

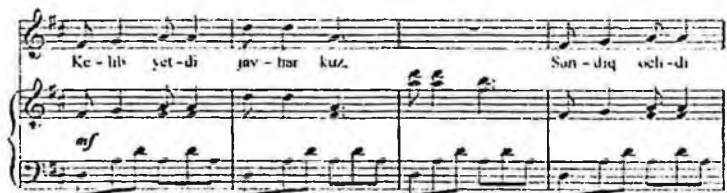

Kuz. Ibrohim Ro'zimuhamedov she'ri Sonya Abramova musiqasi

Allegretto

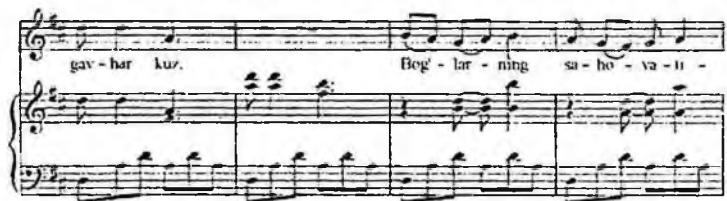

Piano introduction in G major, 2/4 time. The right hand features a melodic line with eighth notes and quarter notes, while the left hand provides a steady accompaniment of eighth notes. The piece begins with a dynamic marking of *mf*.

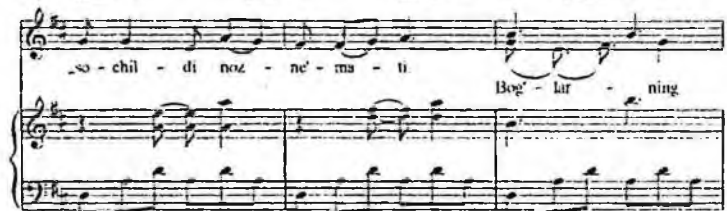
Ke - lit yet - di gav - har kuz, San - diq och - di

Vocal line with piano accompaniment. The melody is in G major and 2/4 time. The lyrics are: Ke - lit yet - di gav - har kuz, San - diq och - di. The piano accompaniment consists of eighth notes in the left hand and chords in the right hand.

gav - har kuz, Bog' - lar - ning sa - ho - va - ti -

Vocal line with piano accompaniment. The melody continues with the lyrics: gav - har kuz, Bog' - lar - ning sa - ho - va - ti -. The piano accompaniment remains consistent with eighth notes in the left hand.

so - chil - di noz - ne' - ma - ti Bog' - lar - ning

Vocal line with piano accompaniment. The melody continues with the lyrics: so - chil - di noz - ne' - ma - ti Bog' - lar - ning. The piano accompaniment continues with eighth notes in the left hand.

sa - ho - va - ti - so - chil - di, noz - ne - ma - ti

Vocal line with piano accompaniment. The melody concludes with the lyrics: sa - ho - va - ti - so - chil - di, noz - ne - ma - ti. The piano accompaniment continues with eighth notes in the left hand.

Doloncha O'zbek xalq kuyi

Allegro

Musical score for 'Doloncha O'zbek xalq kuyi' in 2/4 time, marked *Allegro*. The score consists of three systems of piano accompaniment. The first system begins with a piano (*mf*) dynamic. The music features a rhythmic melody in the right hand and a supporting bass line in the left hand, primarily using eighth and quarter notes.

Marsh

Tempo di marshe Dilorom Omonullayeva musiqasi

Musical score for 'Marsh' in 3/4 time, marked *Tempo di marshe*. The score consists of three systems of piano accompaniment. The first system begins with a piano (*f*) dynamic. The music features a rhythmic melody in the right hand and a supporting bass line in the left hand, primarily using quarter and eighth notes.

2.4 Ikkinchi sinfdagi musiqa o'qitishning mazmuni va metodikasi

Ikkinchi sinf o'quvchilarining psixologik-fiziologik xarakteri

I-sinf o`quvchilariga o`xshash bo`ladi. Ularning diqqat-e`tibori hali to`liq shakllanmagan bo`ladi. Bu yoshdagi o`quvchilar diqqati bir narsadan boshqa bir narsaga tez-tez almashib turadi. Chunki, ular o`yin bilan bog`liq bolgan narsalarga ko`proq moyildirlar. Shu nuqtai nazardan musiqa madaniyati darslarida dars faoliyatlarini tez-tez almashtirib turish, ularni musiqaga qiziqtirib turish dars unumining garovi hisoblanadi.

Ovoz apparatlarining nozikligi, mortligi, ovoz pardalarining to`la shakllanganligi sababli ovozlari faltet tizimida yangraydi. Ovoz diapazoni (DO, - RE2) gacha bo`ladi. Birinchi sinfda olingan bilim va malakalari ikkinchi sinfda chuqurlashib, takomillashib konkret. Masalan, birinchi sinfda o`quvchilar marsh musiqalarini jadal, shaxdam, tantanavor xarakterini musiqa ohangiga mos qadam tashlash bilan ajralsalar, ikkinchi sinfda esa bu musiqalarning janr ekanligi, ularni turlari (sport, bayram, harbiy) haqida konkret bilim ega bo`ladilar. Shu tarzda qo`shiq va raqs janri ham o`rganiladi. Ikkinchi sinfda vokal — xor ishlari, birinchi sinfda olingan bilim va malakalarini mustahkamlash va qo`shiq kuylashdagi nuqsonlarni tuzatib borishdan iboratdir. Birinchi sinfda xor bo`lib ashula aytishga doir bolgan bilimlarni ikkinchi sinfda yanada shakllantirish lozim. Fiziologik o`shish munosabati bilan ovoz kuchi, diapazoni, tembri o`zgarib boradi, ma`lum tizim asosida avaylab tarbiyalash ikki ovozlikda kuylash uslubini shakllantiradi. Ikki ovozlikni hosil etish bomaynida ovozda kuylashi lozim, aks holda ikkinchi ovoz eshitib qoladi, o`qituvchi darsda bolalarga qo`shiq orgatishda bolalar ovozini o`ziga xos xususiyatlarini puxta bilishi lozim. O`quvchilarni muttasil qo`l harakatlariga o`rgatib borishi «Diqqat», «Auf», «Ijroni boshlash», «Ijroni tugatish» kabi dirijorlik ishoralari amal qilgan holda o`quvchilarni kuylashga tayyorlash lozim. Ikkinchi sinfda ham o`quvchilar sevgan kuy va qo`shiqlar doirasini kengaytirish lozim. O`quvchilarni hayotiy tajribalariga, birinchi sinfda olgan bilimlariga tayanib, musiqa asarlari tanlash kerak. Ularni milliy musiqamizni idrok etish, mumtoz musiqa namunalari bilan o`zbek xalq musiqasi namunalari, o`zbek xalq cholg`u sozlari bilan musiqa

tinglash va qo`shiq kuylash orqali tanishtirib borish lozim. Bu o`quvchilarimizni o`z tarixini bilishga, fanlararo aloqa, o`z Vatanini sevishga, milliy qadriyatlar, urf-odatlar bilan yaqindan tanishishga yordam beradi.

Ikkinchi sinfda vokal — xor ishlariga e`tibor kuchayadi, o`quvchilar ovoziga va cholg`uga tayanib jo`r bolib, musiqali ritmik harakatlar bajaradilar.

Bunga «Paxtaoy» F.Nazarov, T.Ilxom she`ri; «Kichkintoyimiz — gijingtoymiz» P.Mo`min she`ri, K.Kenjayeov musiqasi; «Yangi yilim» P.Momin she`ri, D.Zokirov musiqasi; «Gildiragim» Sh.Yormatov musiqasi, T.Bahromov she`ri kabi qo`shiqlar, «Chamanda gul» o`zbek xalq kuylari misol bo`la oladi.

Musiqaning idrokining asosiy vositasi musiqaning nutqidir. Musiqaning ifodalari: kuy, lad, ritm, registr, tembr, dinamik belgilar musiqaning savodiga kiradi. Ularni his etmasdan turib musiqaning asarlarini san`at sifatida badiiy va goyaviy jihatdan ongli ravishda to`liq idrok etish qiyin. O`quvchilar, shuningdek, o`lchov, takt, takt chizig`i, notalarni joylanishi, pauzalar, kuchli va kuchsiz hissalar, janrlar haqida bilimlarga bo`lishlari, kuy-qo`shiqlarni ongli ravishda o`zlashtirishga musiqiy savodidan quyidagi bilim va malakalar shakllanib, amalda bajarilishi lozim:

1. Kuylarni ritmik sxemalarini bo`g`inli sozlar bilan kuylash (lya, du, da, mo, mi).

2. Kuchli va kuchsiz hissalarini aniqlash va ularni his etib kuylash.

3. Chapak va cholg`u asboblari cholib kuyga ritmik jor bolish.

4. Marsh va raqs xarakterini ifodalash.

5. Lad haqida bilimlarni mustahkamlash.

Musiqaning tinglash musiqaning madaniyati darslarida yetakchi faoliyat hisoblanadi. Zero, darsda qo`llanadigan barcha musiqaning materiallari, asosan, musiqaning tinglash orqali amalga oshiriladi.

Ikkinchi sinfda bu bilimlar chuqurlashib takomillashadi. Musiqaning ozuqa olish uchun o`quvchilar musiqiy obrazlarni anglashlari, his etishlari va tasavvur etishlari lozim. Shunday ekan,

o'qituvchi sinfda o'quvchilarni musiqa tinglash jarayonida ishonchli dalil: ko'rgazmali qurollar, texnika vositalari, test kartochkalari, didaktik o'yinlar, noan'anaviy darslar yordamida o'tishni talab etiladi. Musiqaning tabiati, undagi kayfiyat, obraz xarakterini ifodalashda lad hissini

o'stirishni ahamiyati katta. Bunga: «Alla», «Yallama — yorim», «O'zbek xalq kuyi», «Andijon polkasi», «Gulxan» D.Zokirov qayta ishlagan, «Bahor vals» M.Mirzayev musiqasi misol bo'la oladi. Har bir darsda asar xarakteri, mazmuni va ifoda vositalarini aniqlashda ko'proq bolalarga mustaqil fikr yuritish uchun imkoniyat berish lozim. Shu tarzda

tinglanadigan va kuylanadigan qo'shiqlar dars davomida oddiy tahlil etilib o'rgatiladi. O'rgatiladigan kuy va qo'shiqlar unutilmaslik uchun uyga vazifa berib, rasmlar solib kelish, ko'rgazmali qurollar tayyorlash orqali mustahkamlash kerak. Musiqa madaniyati darslari beshta faoliyat asosida olib boriladi. Dars mavzulari bir-biri bilan uzviylik, ilmiylik, sistemalilik tamoyillari yordamida bog'lanadi.

Ikkinchi sinfda yil mavzusi: «Musiqa nimani ifodalaydi va tasvirlaydi»

I chorak: «Yakkanavozlik, jo'mavozlik, jorsozlik».

II chorak: «Yakkanavozlik va yakkaxonlik cholg'u va xonandalar dasturi».

III chorak: «Kuy nima? Kuyda nima ifodalanadi?»

IV chorak: «Musiqaning ifoda vositalari».

O'qituvchi dars rejasini ushbu mavzular asosida tuzib, ularni bir-biri bilan uzviy bog'lab olib borishi zarur.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Ikkinchi sinfda qanday qo'shiqlar o'rgatiladi?
2. Ikkinchi sinfda qanday asarlar tinglanadi?
3. Ikkinchi sinf o'quvchilari qanday psixologik va fiziologik

harakatga ega bo`ladilar?

4. Ikkinchi sinfda musiqa o`qitishning maqsad va vazifalari nimalardan iborat?

5. Ikkinchi sinfda qo`shiq o`rgatishni o`ziga xos xususiyatlarini aytib bering.

Tayanch tushunchalar

Musiqa nazariyasi — musiqa tahlili, ijrochiligini o`rgatuvchi fan.

Musiqa tarixi — Musiqa san`atining paydo bo`lishidan hozirgi zamonga qadar taraqqiyoti.

Vokal — xor mashg`uloti — yakka holda ansambl va xor bilan jamoa bo`lib ashula aytish.

Laboratoriya mashg`uloti. 2-sinf uchun noan'anaviy bir soatlik dars ishlanmasi

Mavzu: «Kuy nima? Kuyda nimalar ifodalanadi?»

Darsning mavzusi: «Kuy nima? Kuyda nimalar ifodalanadi?»

Darsning maqsadi: O`quvchilarni mustaqil fikrlash, erkin so`zlash, o`zining mehnati bilan ko`proq natijaga erishishga o`rgatish.

Darsni jihozlash: Reja-konspekt, 2-sinf uchun darslik, rasmlar, tarqatma kartochkalar, test savollari.

Darsning turi: Noan'anaviy.

Darsning borishi: O`quvchilar bilan salomlashib, davomatni aniqlayman. O`quvchilarga bugungi darsimiz noan'anaviy tarzda, o`yin shaklida o`tilishini tanishtirib o`taman. Buning uchun turli xil rasimli kartochkalar yordamida sinf o`quvchilarini uch guruhga bo`lib, maxsus tayyorlangan partalar atrofiga o`tkazaman. Uch gugullar tasvirlangan kartochkalar yordamida nomlayman.

I guruh: «Rayhon» guruhi.

II guruh: «Lola» guruhi.

III guruh: «Binafsha» guruhi.

Har bir guruhda (7-8 tadan o'quvchi bo'lishi mumkin). O'quvchilarga o'yin shartlari va mezonlari tushuntiriladi. Har bir guruh belgilangan vaqtda, berilgan topshiriqni shoshmasdan o'ylab ko'rib, fikrlab, hamjihat bo'lib savollarga javob berishi kerakligini eslatib o'taman. Javoblar quyidagicha baholanadi: 5 ball — qizil kartochka (to'g'ri, toliq, tez javob uchun). 4 ball — yashil kartochka (to'g'ri lekin to'liq emas). 3 ball — oq kartochka (javobda kamchiligi bor). O'yinimiz uch shartdan iborat boladi. Shunday qilib 1-shart bilan tanishtiraman.

Aqliy hujum texnologiyasi: fikriy bog'liqlik, xotira, mantiqni shakllantirish uchun.

Uch guruh uchun sharlar ichiga savollar solib doskaga ilib qo'yaman (har bir guruh uchun 3 tadan savol solingan sharlar). Har bir guruhdan bittadan o'quvchilarni navbat bilan doskaga chiqarib, sharni yorib, savolga komanda bilan muhokama qilib javob berish uchun topshiriq beraman.

I-sharti guruh uchun sharlar ichidagi savollar:

1. Musiqiy asarni cholg'u asboblari birgalikda ijro etilishi nima deb ataladi?
2. Kuyni bir qo'shiqchi yoki sozanda ijro etishi nima deb ataladi?
3. Kompozitor Shermet Yormatovning qanday qo'shiqlarini bi?

II guruh uchun sharlar ichidagi savollar:

1. Kuy nima?
2. Cholg'uchilar dastasi qanday milliy cholg'u asboblardan tuziladi?
3. Kompozitor Dilorom Omonullayevaning qanday qo'shiqlarini bilasiz?

III guruh uchun sharlar ichidagi savollar:

1. Kuyda nimalar ifodalanadi?
2. «Tonika» deb nimaga ataladi?
3. Kompozitor Nadim Norxojayevning qanday qo'shiqlarini

bilasiz?

2-shart

O'yinimizning ikkinchi shartiga o'tamiz. "Tarozu» texnologiyasi. Bunda qaysi guruh asar nomini va mualliflarini topib, qo'shiqni chiroyli ijro etib bersa, o'sha guruh ko'proq ball topaydi. Bunda men pianinoda yoki rubobda o'rgangan qo'shiqlarimizdan har bir guruh uchun alohida parcha ijro etib beraman. O'quvchilar qo'shiq nomi va mualliflarini topib, qo'shiqni birinchi kupletini ijro etib beradilar. I guruh uchun — «Nevaralar» qo'shigi, N. Norxojayev musiqasi, S. Bamoyev she'ri; II guruh uchun — «Buvijonim» qo'shigi, D. Omonullayeva musiqasi, Yu. Suyunova she'ri; III guruh uchun — «Gildiragim» qo'shig'i, Sh. Yormatov musiqasi, P. Mo'min she'ri. Endi o'yinimizni 3-shartiga o'tamiz. (Test savollari).

3-shart test savollari

1. Tonika qanday tovush?

- A) uchinchi tovush
- B) beqaror tovush
- C) tayanch tovush

2. Yakkaxon qo'shiqni kim aytadi?

- A) yozuvchi
- B) solist
- C) dirijor

3. Pauza nima?

- A) tinish belgisi
- B) takrorlash belgisi
- C) ohang

Ya'ni har bir guruhdagi ishtirokchi uchun test kartochkalari tarqataman. Qaysi guruh savollarga ko'proq javob bersa, o'sha guruh ko'proq ball to'playdi.

Har bir shartdan keyin guruh ishtirokchilarini rag'batlantirib, karballar bilan baholab turaman. Eng ko'p ball to'plagan guruh g'olib bo'lib, olqishga va rag'batga sazovor bo'ladi. Qolgan guruhlar ham shu tarzda e'tibor qozonib baholanadilar.

Darsga yakun yasab, uyga vazifa beraman.

Darsga yakun yasab, o'quvchilarga hozirjavob bo'lish kerakligi, ko'proq kitoblar o'qib, darsga e'tiborli bo'lib, xotirani charxlab, mustahkamlab, o'z ustida ishlash lozimligini eslatib o'taman.

Norim-norim do'ppi kiygan bola

Po'lat Mo'min she'ri Nadim Norxojayev musiqasi

Assalom degan so'zi,
Do'ppi kiygan bolalar,
Hammaga hurmatlidir.
Hayotda o'sib-unsin.
Do'ppi kiygan bolaning
Peshonasi yarqirab,
Odobi qimmatlidir.
Boshlariga baxt qo'nsin.

Allegro moderato

Do'p-pi s^hnkash - ta - si - da Aks o'ta - di ti - lim ey

te - pa - si - da nur so - chib Tu - rar go'yo so' - lim ey

Do'p - pl kiy - gan bo - la - ning yo'l - la - ri yor - qin bo' - lur

2.5 Uchinchi sinfda musiqa o'qitishning mazmuni va metodikasi

Uchinchi sinf o'quvchilari o'zlarining psixologik-fiziologik xarakteriga ko'ra 1—2-sinflardan ancha farq qiladi. Ularning diqqat-e'tibori turg'un, xotirasi kuchli, ovoz apparatlari shakllangan, nutqi ravon, vokal-xor malakalariga, musiqa haqida bilimga ega bo'ladilar. Uchinchi sinf o'quvchilari ovoz diapazoni do_1 — mi_2 . Shunga ko'ra, darsning har bir elementi tajribalarga asoslanib tushuntirish lozim.

Uchinchi sinf dars rejasini tuzganda ayniqsa, ijodiy yondashish, uning strukturasi mantiqan bog'lab turish, asarlar tartibini sinf imkoniyatiga muvofiq belgilash, bolalarni musiqa qiziqish uyg'otib, badiiy emotsional kechinmalarini vujudga keltirish, ularni ovoz diamoslab reja tuzish kerak. O'quvchilarni o'quv jarayonida musiqaning hayotiyligi, soddadan murakkabga qarab uzluksiz rivoj, musiqaning nazariyasi va janrlari, tuzilishi va mohiyati, boshqa san'at turlari bilan aloqasi haqida bilimga ega bo'ladilar. Musiqa savodidan notaga qarab kuylash qobiliyatlari ongli ravishda rivojlanadi. O'qituvchini qo'l harakatiga qarab va ularni qo'llarini harakatga keltirib turli mashqlar va qo'shiqlarni kuylay oladilar. Bu o'rganilayotgan musiqiy asarlarning janrlarini aniqlashda, sof intotogri kuylashga va qo'shiq mazmunini ifodali qilib badiiy jihatdan to'g'ri ijro etishda muhim rol o'ynaydi. Bunga misol qilib, kompozitor F. Nazarov va shoir P. Mo'minning «Qish chog'lari» qo'shig'i, kompozitor Sh. Yormatov va shoira Zulfiyaning «Qor» qo'shig'i, kompozitor N. Norxojayev va shoir P. Mo'minning «Salom bergan bolalar», «Gul terdi gullar» kabi asarlarini keltirishimiz mumkin,

Uchinchi sinf o'quvchilari nafasni to'g'ri olib, jumlani oxirigacha yetkazishga asta-sekin o'rganib borishlari kerak. Ikki ovozli asar eng oddiysini kuylay oladigan bo'lishlari kerak. Ikki ovozli kuylashga erishish uchun avvalo, sof intonatsiyaga erishish kerak. Bunga ovoz sozlash jarayonida erishiladi. Oldin tertsiya

kengligida ikki ovoqli mashqlarni kuylash, so'ngra bir ikki takt kanon shakmlar kuylash orqali o'quvchilarni musiqiy o'quvini rivoj, eshitish qobiliyati o'sib boradi. Asta-sekin ikki ovoqli asar kuylash o'quvchilarni qiziqishini oshirib boradi. Kompozitor S. Boboyev va shoir P. Mo'minni «Dastyor qiz» qo'shig'i, kompozitor N. Norxojayev va shoir P. Mo'minni «Oltin paxtam — oppog'im», «Keng Turkiston» kabi qo'shiqlari misol bo'la oladi.

O'quvchilarni musiqa haqidagi bilim doirasini kengaytirishda va musiqa qobiliyatlarini rivojlantirishda musiqa tinglash muhim rol o'ynaydi. Har bir darsda asar xarakteri, mazmuni va ifoda vositalarini aniqlashda bolalarga mustaqil fikr bayon etish uchun imkoniyat bermoq lozim. Jumladan, «Yomgirjon» asarida (D. Omonullayeva musiqasi) tembr, dinamika, o'lchov kontrast asosiy omil bolib hisoblanadi. Kompozitor Sh. Yormatovning «G'ildiragim», kompozitor

A. Mansurovning «Qo'zichog'im — o'yinchoq», kompozitor T. Azimovning «Durdon» asarlarida kuy va jumllarni o'zgartirmay takrorlanishi «rondo» ekanligini o'quvchilar tezda anglab oladilar. Endi musiqaning rivojlanishidagi kuyning qaytarilishida uning o'zgarishi, o'zgarganda ham yangi xarakter kasb etib, o'ynoqi va murakkab ritm va chaqqon temp etilishi — kontrast deyiladi. Kontrastga misol qilib kompozitor F. Nazarovning «Qo'shiq va raqs», o'zbek xalq kuyi «Paxta raqsi», kompozitor A. Mansurovning «Chumoli va Nor», kompozitor S. Abramovanning «Buvijonim kelyapti» asarlarini keltirishimiz mumkin. Asarni 2-3 dars davomida tinglagach, hayotdagi voqelikni, murakkab voqelikni, musiqiy ohanglarni tasvirlab olishini ko'ramiz. Shu bilan birga 3-sinf o'quvchilari musiqiy ritmik harakatlarni aniq bajara olishlari, kuylayotgan qo'shiqlarini jozibali, quvnoq, yoqimli, sof intonatsiyada kuylashga harakat qilishlari lozim. Shuningdek, bolalar cholg'u asboblarida aniq, ravon, o'z vaqtida jo'r bo'lishlari

lozim. 3-sinfda ham barcha boshlang'ich sinflarda qo'llanadigan

metodlardan: ko'rgazmali, amaliy, og'zaki, taqqoslash va

musiqa o`qitishning optimal metodlaridan foydalaniladi.

O`qituvchi musiqa madaniyati darslarida jonli ijrosidan tashqari gramplastinka yozuvidan, slayd, kompyuter, multimedia, magtasmalaridagi yozuvlardan foydalanib, bolalar xori, professional san'atkorlar cholg`u asboblari ijro etgan musiqiy asarlar, xalq qo`shiq va kuylarini tinglab idrok etish bilan o`quvchilarni sehrli musiqa olamiga olib kirish, badiiy didni, qiziqishni rivojlantirish mumkin.

Uchinchi sinfda yil mavzusi: «Musiqada shakl va mazmun»

I chorak: Musiqa ifoda vositalari II chorak: Xor va orkestr. III chorak: Musiqaning tuzilishi. IV chorak: Oddiy musiqa shakllari. Band va naqorat. Shuningdek, musiqa darslari yil chorak mavzulari asosida re

jalashtirilib, besh faoliyat asosida o`tiladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Uchinchi sinf musiqa darslarida qanday metodlardan foydalaniladi?

2. Uchinchi sinf o`quvchilarining psixologik-fiziologik xususiyati.

3. Uchinchi sinfda yil chorak mavzulari va ularning musiqa darsida ahamiyati.

5. Ikki ovozli qo`shiqlar qanday o`rgatiladi?

Tayanch tushunchalar

«**xor**» — jamoa bo`lib qo`shiq kuylash. «**janr**» — musiqaning turi. **dinamika** — tonuslarning qattiq, sekin ijro qilinishi. **musiqa shakli** — musiqa asarining tuzilishi.

Laboratoriya mashg'uloti . 3-sinf uchun bir soatlik dars ishlanmasi

Mavzu: «Musiqaning ifodaa vositalari»

Dars mavzusi: «Musiqaning ifoda vositalari».

1. «Onajon», S. Abramova musiqasi, Nurbek she'ri.
2. Alteratsiya belgilari haqida ma'lumot.
3. «Dilxiroj», o'zbek xalq kuyi.

Darsning maqsadi:

1. Tarbiyaviy: Bolalarni onalariga muhabbat, Vatanga muhabbat his-tuyg'ularini qo'shiq vositasida tarbiyalash.

2. Ta'limiy: musiqaga bezak berish uchun va insonlarni ovoziga musiqiy tovushlarni moslashtirish, ya'ni musiqiy tovushni yarim paryuqoriga ko'tarish yoki pastga tushirish haqida ma'lumot berish.

3. Rivojlantiruvchi: o'quvchilarga qo'shiqni birinchi bandini ifodali qilib o'rgatish, alteratsiya belgilari va raqs haqida ma'lumot berish.

4. **Darsni jihozlash:** reja-konspekt, darslik, ko'rgazmali qurollar, tarqatma kartochkalar, musiqa cholg'u asboblari.

Darsning turi: Aralash.

Darsning borishi: O'quvchilar bilan salomlashib davomatni aniqlayman. Uyga berilgan vazifani tekshirish uchun savollar beraman.

1. O'tgan darsda qanday mavzu o'tgan edik?
2. O'rgangan qo'shigimizni nomi nima va uni mualliflari kim?
3. O'tgan darsda qanday musiqiy asarni tinglagan edik va u nima haqida edi?

So'ngra o'quvchilarga kuylash holatini eslatib, ularni ovozini sozlayman.

1. Artikulatsiya apparatini ishga solish (talaffuz uchun mashq).

2. Nafasni yo'lga qo'yish uchun mashqlar kuylataman.

3. Musiqiy o'quvni o'stirish uchun ikki ovozli mashqlar kuyiataman.

O'tgan darsda o'rgatgan D. Omonullayeva musiqasi, Yu. Suyusheriga bastalangan «Buvijonim» qo'shig'i mazmunini, tempini eslatib, takrorlab mustahkamlayman. So'ngra «Onajonim» qo'shig'ining mualliflari S. Abramova va A. Nurbeklar hayoti va ijodi bilan tanishtiraman. Bu qo'shiq onajonimizning bizga mehribonligi, do'ppi tikib, alla aytib erkalashi, g'amxorligi haqida. Bu qo'shiq major ladida yozilgan, sho'x, quvnoq, raqsona xarakterda. Hozir sizlarga qo'shichni fortopiano cholg'u asbobi jo'rligida kuylab beraman.

Qo'shichni kuylab bo'lgandan so'ng o'quvchilarga savollar beraman:

1. Qo'shichni nomi nima va mualliflari kim?
2. Bu qo'shiq qanday xarakterda yozilgan va qanday tonlikda?
3. Bu qo'shichni mazmunida onalarning qanday xislatlari haqida kuylanadi?
4. Bolalar tarbiyasida onalarning shunday g'amxorligini ahamiyati nimada?

Hozir sizlar bilan qo'shichni musiqiy jummalarga bolib o'rganamiz:

Endi qo'shichni musiqiy ritmik harakatlar bilan bajaramiz (raqs).

Hozir kuylagan qo'shig'imizda sol kaliti yonida alteratsiya belgi uchradi. Bu belgilarni nomi diyetz, bemol, bekar. Bu belgilar mutovushni yarim parda yuqoriga ko'tarish va yarim parda pastga tushirish uchun foydalaniladi.

Diyetz — tovushni yarim parda yuqoriga ko'taradi.

Bemol — tovushni yarim parda pastga tushiradi.

Bekar — diyetz va bemolni rad etadi.

Hozir sizlar bilan o'zbek xalq kuyi «Dilxirojni» tinglaymiz. Bu kuy o'zbek xalqining mumtoz kuylaridan bo'lib, uzoq tarixga ega. Sho'x, quvnoq, raqsona xarakterda yozilgan. Endi bu kuyni rubobda sizlarga ijro etib beraman. Sizlar diqqat bilan tinglab, mening savollarimga javob berasiz.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Bu kuyni qanday cholg`u asboblariida ijro etsa bo`ladi?
2. Bu kuyga kimlar raqsga tushsa bo`ladi?
3. Bu asar qanday ladda yozilgan, alteratsiya belgilari bormi?
4. Kim bu kuyni biror parchasini kuylab bera oladi?
5. Endi musiqaga mos milliy raqs harakatlarni bajaramiz.
6. O`quvchilarni darsda faol qatnashganliklarini hisobga olib, ularni reyting ball asosida baholayman va ovozimni chiqarib bahoni o`quvchilarga e`lon qilaman.
7. Darsni yakunlab, uyga vazifa beraman va bolalar bilan xayrlashaman.

Vatanjonim — vatanim

Po'lat Mo'min she'ri, Dilorom Omonullayeva musiqasi

Vatanjonim — Vatanim,
Bahra olib bag'ringdan,
Ko'zim quv nab ko'rganim.
Ulg'ayaman mehringdan.
Istiqloldan kulganim,
Vatanjonim — Vatanim,
O'zbekiston — gulshanim.
O'zbekiston — gulshanim.

Moderato con moto

The musical score is written for piano and voice. It consists of five systems of staves. The first system shows the piano introduction with a treble and bass staff. The second system begins the vocal melody with the lyrics 'Va-tan-jo-nim Va-tan-im'. The third system continues the vocal line with lyrics 'ku'z-um qur-nab ko'r-gan-im, ulg'ay-a-man meh-ring-dan, ist-iq-lob-dan, kul-ga-nim, O'z-be-ki-ston...'. The fourth system is a piano interlude marked 'Tamaniladi uchun'. The fifth system concludes the piece with a final piano flourish.

Va-tan-jo-nim Va-tan-im.

ku'z-um qur-nab ko'r-gan-im, ulg'ay-a-man meh-ring-dan, ist-iq-lob-dan, kul-ga-nim, O'z-be-ki-ston...

Tamaniladi uchun

Paxta raqsi

Sonya Abramova musiqasi

Allegro moderato

The image displays a musical score for a piano piece titled "Paxta raqsi" (Cotton Dance) by Sonya Abramova. The score is written in a 2/4 time signature and a key signature of one flat (B-flat major or D minor). The tempo is marked "Allegro moderato" and the dynamic is "mf" (mezzo-forte). The score consists of four systems, each with a grand staff (treble and bass clefs). The first system begins with a treble clef and a dynamic marking of "mf". The music features a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes, with some measures containing beamed eighth notes. The second system continues this pattern. The third system introduces a melodic line in the treble clef that spans across two measures, indicated by a slur. The fourth system concludes the piece with a final cadence.

2.6 To'rtinchi sinfda musiqa o'qitishning mazmuni va metodikasi

To'rtinchi sinf o'quvchilari o'zlarining psixologik-fiziologik xarakteriga ko'ra hayotiy tajribaga boy, fanlarga qiziquvchan bo'ladilar. Diqqat-e'tibori turg'unlashgan bo'ladi. Jiddiy bo'lgan masalalar ustida fikrlash, hajm jihatdan kattaroq bo'lgan musiqa asarlarini eshitishga qodir bo'ladilar, izlanish, mushohada qilish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Bu xususiyatlarni barchasini o'qituvchi nihoyatda o'ylab, oqilona ish tutishi lozim. Har bir darsdan unumli foydalanishi lozim. Bundan maqsad bolalarni tezroq dasturdagi musiqa asarlariga, dars uslubiga, musiqa san'atiga qiziqishidan iboratdir. 4-sinf o'quvchilarining vokal — xor malakalari bir xilda rivojlangan bo'lmaydi. Chunki ba'zi boshlang'ich sinflarda musiqa fanidan mutaxassislar dars berishmaydi. Mutaxassis ish olib borgan joyda esa o'quvchilar sof unisonda kuylash, ansambl va qo'shiqlarni me'yoriga yetkazib, ikki ovozda kuylash darajasiga ega bo'ladilar. 4-sinf oquvchilarining ovoz diapazoni (do₁ - mi₂). 4-sinfda ham o'qituvchilarni diffirensial guruhlarga bo'lib o'tkazish lozim boladi. Chunki ularning bu davrda ovozlari jarangdor, yoqimtoy, kuliminatsion rivojlangan davri hisoblanadi. Shuning uchun, darsda ko'proq kuylatish maqsadga muvofiqdir. Bunga misol qilib, kompozitor N. Norxojayev va shoir P. Mo'minni «Yaxshi bola», «Oq paxta terdik», kompozitor Sh. Yormatov va shoir S. Barmoyevni «Sog'lom avlod qo'shig'i», kompozitor M. Nasimov va shoir Ya. Qurbonovni «Bizdan sizga kim kerak?» qo'shig'ini keltirishimiz mumkin. Kalendar — mavzuli reja tuzganda yuqorida aytilgan xususiyatlarni hisobga olgan holda yil chorak mavzulari hisobga olinib, reja tuzish. O'qitish davomida quyidagi bosqichlarga e'tibor berish kerak. Birinchidan, fanlararo aloqa metodi. Boshqa fanlardan olingan bilim va malakalardan foydalanish. Masalan, ona tili va adabiyot, tasviriy san'at, O'zbekiston tarixi, tabiatshunoslik, matematika va boshqalar.

Ikkinchidan, o`quvchilarning musiqiy qobiliyatini o`stirish, sof unierishish, jumla boshida nafas olib, jumla oxirigacha rejalab yetkazish, lad haqida ma'lumot, o`lchovlarni bilish, notalarga qarab kuylay olish.

Uchinchidan: musiqa savodiga qiziqтира olish; musiqa savodining eng muhim ahamiyati — qo`shiqlarni notalar nomlari bilan kuylatish, tinglash uchun berilgan asarlarni tahlil qila olishdir.

Qo`shiq o`rgatishda dirijorlik uslubida fortepiano cholg`u asbobidan unumli foydalanish lozim. Ovozlarini maromiga tushirib kuylash uchun qo`shiq parchalaridan mashqlar tanlab kuylash lozim. Mashqlarni ma'lum tizimga solib kuylash kerak. 4-sinfda musiqa tinglashni ahamiyati katta, chunki bunda o`quvchilar xalq musiqa ijodi o`zbek xalq musiqasining ommaviy janrlari bilan tanishadi. Musiqa tinglash uchun 4-sinfda o`zbek xalqining ommaviy qo`shiqlaridan boshlash maqsadga muvofiqdir. Masalan, «Alla», «Omonyor», «Boychechak», «Dilxiroj», «Tanovor», «Lolacha», «Kovushim», «Chorgoh» va boshqalar.

O`quvchilarda shuningdek, xalq musiqa ijodining ommaviy janr, kasbiy musiqa, mehnat va mavsum qoshiqlari haqida ma'lumot berish lozim. Xalq musiqasining ommaviy janrlari xalqimiz orasida keng tarqalgan bo`lib, og`izdan-og`izga, avloddan-avlodga o`tib kelgan, bu asarlar mazmunida orombaxsh, yoqimli, mayin allalar, pand-u nasihat, axloq-odob haqida qo`shiqlar, yalla, laparlar kiradi. Bularga misol qilib «Olmacha anor», «Oyijon», «Qizgina», «Hey, lola», «Ishga chiqing kelinoyi» kabi asarlarni tinglash mumkin.

4-sinf o`quvchilarini ayniqsa, to`garak va ommaviy ishlarga jalb etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kompozitorlar — musiqa yaratuvchi ijodkor, odatda konservatoriyada maxsus ta`lim olgan inson bo`ladi. Kompozitorlarning asarlari simfoniya, opera, balet, sonata, qo`shiqlar, o`z zamonasiga mos nota yozuvlarida o`z aksini topadi.

Bastakorlar — esa og`zaki an`ana uslubidagi professional musiqa ijodkorlari. Bastakorlar xalq kuylariga tayangan holda yangi asarlar yaratadilar. Muhim tomoni shundaki, bastakorlar o`z

asarlari, odatda dastlab, o'z ijodkorlik san'atlari orqali namoyon etadilar, so'ng nota yozuvlarida aks ettiradilar. Shu bois bastakorlar bir vaqtni o'zida yaratuvchi ijodkordir.\

Taniqli bastakorlarga M. Mirzayev, R. Toshmatov, T. Jalilov, Usta Olim Kornilov, Yu. Rajabiylarni aytish mumkin. Buyuk kompozitorlardan M. Ashrafiy, M. Burxonov, F. Nazarov, K. Kenjayev, Sh. Yormatov, N. Norxojayev, A. Mansurovlarni aytish mumkin. Musiqa tinglashda vokal va cholg'u musiqasi xalq ommaviy musiqasi va kasbiy musiqa tinglab idrok eta olish nazarda tutiladi.

To'rtinchi sinfda yil mavzusi: «O'zbek xalq musiqa ijodi»

I chorak: O'zbek xalq aytimlari va cholg'ulari. II chorak: Bayram va marosim qo'shiqlari. III chorak: Mavsum qo'shiqlari. IV chorak: Bahor fasli qo'shiqlari.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. To'rtinchi sinfda o'quvchilarning psixologik-fiziologik xususiyati.
2. To'rtinchi sinfda musiqa o'qitishning mazmuni va maqsadi.
3. To'rtinchi sinfda musiqa darsining chorak, yil mavzusi va ularning musiqa darsidagi ahamiyati.
4. To'rtinchi sinfda musiqa darslarining o'ziga xosligi.

Tayanch tushunchalar

«**Volta**» — bir nota yozuvida musiqa asarlarining turlicha tugatish uchun qo'yiladigan belgi. «**Repriza**» — bir musiqiy jumlarni ikki marta o'zgarmasdan tak. «**sozanda**» — cholg'u asbobida kuy ijro qiluvchi cholg'uchi.

Seminar

1. Birinchi sinfda musiqa o`qitishning oziga xos xususiyat.
2. Ikkinchi sinfda musiqa o`qitishning mazmuni va metodi.
3. Uchinchi sinfda ikki ovozi qo`shiqlarni o`rgatishning o`ziga xos metodlari.
4. To`rtinchi sinfda musiqa o`qitishning maqsad va vazifalari.

Musiqa savodi

Templar

Templar ham har bir musiqiy asarning mazmunini ochib berishda uning xarakteri janrini tinglovchiga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Musiqiy asarning harakat tezligiga temp yoki surat deyiladi. Templar turli xarakterda asarning ijro etish suratini ko`rsatib beradi. Templar asosan, musiqiy asarning boshlash qismida agar o`zgartirish lozim bo`lsa, har xil qismlarda yoziladi. Templar uch xil bo`ladi: **tez templar**, **o`rtacha templar**, **og`ir templar**.

Tayanch tushunchalar Rit — musiqiy asarning asosiy tezligini sekinlashtirishni bildiradi. **a tempo** — ilgari tempga qaytish. **piu tempo** — katta tezlikda ijro etish.

Tez templarga	O`rtacha templarga	Og`ir templarda
Allegro — tez	andante — oshiqmas	Largo — keng
Vivo — jonli	moderato — ortacha, tez	Lento — chozibroq
Allegretto — juda tez	andantino — sal tez	Adajio — ogir vaz

Musiqiy ritmik harakatlarni bajarish

Top bilan raqs

Har bir bolaning qo`lida uncha katta bo`lmagan to`p. Bolalar aylana bo`ylab birin-ketin turadilar. Chap qo`lida topni ushlagan holda, qo`llarini chap tomonga yozgan holatda turadilar.

Kuyning birinchi qismida va takrorlanishida: toq sanoqdagi ko`ptok o`ng tomonga harakatlantirib va ikki qo`lida ushlab olib asta o`ng qo`liga o`tkazadi. Oyoqlari yelka kengligida tana og`irligini esa chap tomonga o`tkazadi. Bu harakatlar kuyning birinchi qismini oxirigacha takrorlanadi.

Kuyning ikkinchi qismi va takrorlanishida:

Harakatlar xuddi shunday. Faqat kuydagi baland ohangni hisobga olgan holda topni yuqoriga irg`itadilar.

Kuyning uchinchi qismida bolalar turgan joylarida aylanadilar.

Raqs

Allegro

Laboratoriya mashg'uloti. 4-sinf uchun bir soatlik dars ishlanmasi

Mavzu: «O'zbek xalq musiqasining ommaviy janrlari»

Darsning mavzusi: «O'zbek xalq musiqasining ommaviy janrlari».

1. Qo'shiq: «Oy Vatanim», Sh. Yormatov musiqasi, Erkin Qambarov she'ri.

1. Musiqa savodi: Major ladi haqida ma'lumot.

2. Musiqa tinglash: O'zbek xalq kuyi. «Dilxiroj».

Darsning maqsadi:

1. Tarbiyaviy: Qo'shiq kuylash orqali o'quvchilarda o'zaro mehr, do'stlik, tabiatga muhabbat tuyg'usini o'stirish.

2. Ta'limiy: Lad haqida ma'lumot berish, asarni tahlil qilish.

3. Rivojlantiruvchi: qo'shiq kuylash vositasida o'quvchilarning musiqa o'quvini o'stirish, ikki ovozli kuylash malakalarini rivojlantirish.

Darsni jihozlash: Musiqa cholg'u asbobi (pionino, rubob), ko'rgazmali qurollar (paxtazor rasmi tasvirlangan), musiqa savodidan tarqatma kartochkalar, tinglash uchun SD va DVD diskleri, rasmlar, kompyuter va slaydlar.

Darsning turi: Aralash.

Darsning borishi: O'quvchilar bilan salomlashib, davomatni aniqlayman. Uyg'a berilgan vazifalar bo'yicha o'quvchilarga savollar beraman.

1. Uyg'a qaysi qo'shiq vazifa qilib berilgan?

2. Repriza nima?

3. Lad nima?

4. O'tgan darsda qanday asarni tinglagandingiz? So'ngra o'quvchilarga qo'shiq kuylash holatini eslatib, diqqatini o'zimga jalb etib, ovozlarni sozlayman.

Artikulatsiya apparatini ishga solib kuylashni hamda ikki ovozda kuylash mashqini takrorlataman.

Oldingi darsda o'rgatilgan qo'shiqni o'quvchilar bilan takrorlab mustahkamlayman.

So'ngra yangi «Oq paxta terdik, terdik» N. Norxojayev musiqasi, P. Mo'min she'ri hamda qo'shig'ini ifodali qilib kuylab beraman.

Qo'shiqni mazmunini ochib beraman. Bu qo'shiqda dalalarimizda paxtalarni lo'ppi-lo'ppi ochilib, shoxchalarda chiroqlardek osilishi, bolalarni yuzlari oftobda shirmoy nonga o'xshashi. Bolalar paxtani etaklab terib xirmonga hissa qo'shishlari haqida kuylanadi.

Bu qo'shiq shox, quvnoq xarakterda, o'rtacha tempda yozilgan. Re major tonligida, kuplet shaklida 4/4 o'lchovida yozilgan.

Bu qo'shiqni kompozitor Nadim Norxojayev yozgan. U 1947-yil 26-dekabrda Toshkent shahrida tug'ilgan. U yoshligida musiqaga qiziqib, musiqa maktabi, musiqa bilim yurtida va Toshkent Davlat Konservatoriyasining kompozitorlik fakultetini tamomlagan. U foruchun pyesa, preludia, sonatalar, asarlar, konsertlar, kattalar va bolalar uchun juda ko'p qo'shiqlar yozgan. Bulardan «Hakkalar», «Salom bergan bolalar», «Balig'im», «Navro'zim», «Diyor madhi», «Biz askarmiz» nomli qo'shiqlarni yozgan.

She'rini esa sevimli bolalar shoiri Po'lat Mo'min yozgan. U «Yaxshi bola», «Sho'x qizaloq», «Chamandagi gullarmiz», «Oftob yaxshimi, odob yaxshimi» nomli juda ko'p she'rlar yozgan. So'ng qo'shiqni musiqiy jummalarga bo'lib qo'shiqni o'rgataman.

Qo'shiqning 1-qatorini naqaroti bilan o'rgataman. Sof intonatsiya, nafas, talaffuz ustida ishlayman. So'ngra musiqa savodidan major ladi haqida ma'lumot beraman.

Tovushlarni muayyan tartibga o'zaro bog'lanib kelishiga lad deyiladi. Ladlar ikki turga bo'linadi: major va minorlar. Quvnoq, shox, tantanavor asarlar major ladida yoziladi. Hozir kuylagan qo'shig'imiz va tinglagan asarlarimiz ham major ladida. Qo'shiq — raqs shaklida yozilgan, quvnoq, tantanavor xarakterda. Sizlar bilan hozir SD diskida «Oq paxta terdik, terdik» asarini tinglaymiz. Ommaviy qo'shiqlar xalq og'zaki ijodiga mansub bo'lib avloddan-

avlodga o'tib keladi. Bunday kuy-qo'shiqlarga «Alla», «Illa yor», «lapar», «Oyijon boshginam og'ridi-yo», «Dutor bayoti», «Yallama yorim» kabi asarlar kiradi. Bu asarlar sho'x, quvnoq, raqsona xarakterda yozilgan. Asarni tinglab bo'lgach, mavzuni mustahkamlash uchun o'quvchilarga savollar beraman:

1. Tinglagan asarimizni nomi qanday?
 2. Asar qanday ladda, qanday tempda, qanday shaklda yozilgan?
 3. Kuylagan qo'shigimizni mualliflari kimlar?
 4. Bu qo'shiqda bolalar yuzlarini nimaga o'xshatishyapti?
 5. Bolalar paxtalarni etaklab yig'ib nimani to'ldirishdi?
- Berilgan savollarga javob bergan o'quvchilarni baholayman, darsga yakun yasab, uyga vazifa beraman.

Dilxiroj

O'zbek xalq kuyi

Allegro

mf *mp*

mf *f* *mp*

1.

Oy vatanim
Erkin Qambarov she'ri
Shermat Yormatov musiqasi
allegro moderato

2

The image displays a musical score for the piece "Oy vatanim" by Erkin Qambarov, with lyrics by Shermat Yormatov. The score is written in 2/4 time and is marked "allegro moderato". It consists of three systems of music, each with a vocal line and a piano accompaniment. The first system shows the beginning of the piece. The second system includes a piano dynamic marking (*p*) and continues the melody. The third system features a first ending (marked "1.") and a second ending (marked "2."), which concludes the piece. The piano accompaniment provides harmonic support with chords and moving lines in both hands.

III BOB. O`RTA SINFLARDA MUSIQA O`QITISH METODIKASI

3.1 Beshinchi sinfda musiqa o`qitishning mazmuni va metodikasi

Beshinchi sinfda o`rta ta`lim etapi boshlanadi. 5-sinf o`quvchilari psixologik-fiziologik jihatdan ancha o`zgargan bo`ladilar. Vokal-xor ko`nikma va malakalariga ega bo`ladi. Sof unisonda kuylashga, ikki ovozli mashqlarni kuylashga, ansamblda kuylash malakalariga ega bo`ladi. Qo`shiq haqida, tinglangan asar haqida mustaqil fikr yuritish qobiliyatiga ham ega bo`ladilar. Ovoz diapazoni (Do_1 — Fa_2) ma`lum miqdorda rivojlangan bo`ladi, ular hayotiy tajribaga boy bo`ladilar. Fanlarga qiziquvchan va o`zlarining sevgan mashg`ulotlariga astoydil mehr bilan qaraydilar. Bolalarning diqqat-e`tibori ancha turg`unlashgan bo`ladi. Hajm jihatdan kattaroq musiqani tinglashga va kuylashga qodir boladi. Musiqa darsida ko`rgazmalilik asosiy o`rinni egallaydi. O`qituvchi o`zi qo`shiqni ifodali qilib kuylab berib va o`quvchilarga qoshiqni quyidagi metodlarga asosan orgatishi lozim:

1. Sof unisonga erishishi.
2. Musiqiy jumlaning boshidan oxirigacha to`la idrok etishi.
3. Notaga qarab kuylash qobiliyatiga ega bo`lishi kerak.

Musiqa savodidan asar tahlili, notalarni joylanishi o`lchovlar, ansambl, xor, orkestr haqidagi bilimlarga ega bo`lishi maqsadga muvofiqdir. Musiqa darslarida iloji boricha, o`qituvchi ko`rgazmali qurollardan, texnika vositalardan ko`proq foydalanishi kerak. O`quvchilar musiqa fanini boshqa fanlar bilan bog`liq ekanligini ongli ravishda anglashi kerak. Beshinchi sinf o`quvchilarini qiziqi, qobiliyatiga qarab to`garaklarga jalb etilishi lozim. Beshinchi sinfda bir ovozda qo`shiq kuylash ustida ish olib borish davridayoq o`quvchilarni ikki ovozda kuylashga asta-sekin tayyorlab borish lozim. O`quv yilining ikkinchi yarmidan boshlab, nihoyatda oddiy mashqlardan, qo`shiq naqoratlaridan, kuylash uchun qulay bo`lgan

ladlardan boshlash maqsadga muvofiqdir. Eng oddiy va murakkab mashqlarni ham asosan solbfedjio qilish yo`li bilan o`rganish va kuylash lozim, chunki bu jarayonda notalarni nomlari va balandligi holatini ham anglab boriladi. Ikki ovozlikda kuylashni boshlashdan oldin, sinf taxtasida yoki plakatlarda ko`rsatib notalar nomini va tovushining balandlik holatini aniqlab, ovoz chiqarib bir necha marta takrorlab, so`ng kuylash zarur. Bunday savollar o`quvchilarni garmonik o`quvini kuchaytiradi, intervallarni ongli ravishda o`zlashtirish tuyg`usi paydo bo`ladi. Ikki ovozlik qo`shiqlarni, avvalo (aks sado) shaklidan boshlab kuylash kerak, so`ng kichik kanonlardan boshlab kattaroq hajmdagi jorsiz (akapella) asarlarga o`tish, o`quvchilarni bir-birini diqqat bilan eshitib, kuylash qobiliyatini o`stiradi. Ikki ovozli qo`shiqlarni tanlaganda, ikki ovozli elementi bor, kichik hajmdagi asarlarni tanlash maqsadga muvofiq. Beshinchi sinf o`quvchilarni qiz bolalar, o`g`il bolalar ovozlari o`rtasida deyarli farq bo`lmaydi. Har qaysi ovozning ohangi aniq, ravshan, mustaqil bo`lishi kerak. Pastgi ovoz shirali, xushohang, yaxshi esda qoladigan bo`lishi ayniqsa, muhimdir. Ovoz partiyalarining diapazoni seksta, septima, oktavalardan hajmidan oshmaydigan qoshiqlar aytishga ayniqsa qulaydir.

Qo`shiqlar o`rtacha tempda yozilgan bo`lishi kuylash uchun foydali va osondir. Ikki ovozli qo`shiqlarni ohanglari imitatsiya jihatdan shakli yengil va oson bo`lishi kerak. O`zbek xalq qo`shiqlarini o`qituvchi ikki ovozlik qilib, qayta ishlab orgatishi o`quvchilarni talaffuzi, intonatsiyasi va xotirasini rivojlantiradi. Ikki ovozlikni kuylashda, bir ovoz cho`zib, ikkinchi ovoz harakatlanishi ham bolalarni eshitish qobiliyatlarini o`stiradi. Keyinchalik esa ovozlarni parallel bir tomonga yo`nalishi, ovozlarni qarama-qarshi yo`nalishi va har xil murakkabroq holatida ham kuylash mumkin bo`ladi. Musiqa darsi jarayonida ikki ovozda kuylash uchun bolalar ovozidiskant va altga bo`lish shart emas, balki taxminiy bo`lishi ham mumkin. Chunki ikkinchi, uchinchi ovozni kuylaganda bolalarni musiqa o`quvi ko`proq o`sadi. Shuning uchun ovozlarni galma-gal almashtirib kuylatish lozim.

Buning uchun, albatta, dastlab sof unisonerishiladi. So`ngra, ikki ovozli asarlarga otiladi. Beshinchi sinf bolalarining ovozlari yangroq, ovoz apparatlari shakllangan, qo`shiq kuylash ko`nikma va malakalarga ega bo`lganligi sababli ikki ovozli qo`shiqlarni o`rgatish maqsadga muvofiqdir.

Beshinchi sinfda quyidagi qo`shiqlar o`rgatiladi: «O`zbekiston Davlat madhiyasi», A. Oripov she`ri, M. Burxonov musiqasi. «Bokozlari», Qambar Ota she`ri, M. Otajonov musiqasi. «Parvozdagi qushchalar», M. Mirzayev she`ri, R. Abdullayev musiqasi. «Sumalak», T. Bahramov she`ri, Sh. Yormatov musiqasi.

Beshinchi sinfda quyidagi asarlar tinglaniladi: «Boychechak», Sh. Yormatov xor uchun qayta ishlangan. «Terimchilar qo`shigi», vokal simfonik suite G. G`ulom she`ri, S. Yudakov musiqasi. «Maysaraning ishi» operasidan parcha, S. Yudakov musiqasi. «Figaroning to`yi», V.A. Motsart musiqasi. «Otmagay tong», «Tohir va Zuhra» musiqali dramasidan parcha, T. Jalilov musiqasi.

«Kompozitorlik musiqa janri»

I chorak: «O`zbek xalq cholg`ulari orkestri. Xor san`ati».

II chorak: «Simfonik orkestr. Musiqada vokal — simfonik janrlari».

III chorak: «Sahnaviy musiqa asarlari. Balet va raqs san`ati. Musiqali drama va komediya».

IV chorak: «Opera san`ati. O`zbek musiqasida opera janri».

Beshinchi sinfda musiqa darslarining maqsadi, o`quvchilarni boshlang`ich sinflarda olgan bilimlarini va tayyorgarlik darajasini aniqlab, musiqa mashg`ulotlariga, to`g`arak ishlariga qiziqtirishdan iborat. Mazkur maqsad yuzasidan kirish suhbat o`tkaziladi va ko`pchilik yoddan biladigan qo`shiq kuylanadi. Kuylashdan oldin ashula aytish holati, o`tirib va turib kuylash qoidalari tanishtiriladi va tartibga solinib, vokal mashqlari yordamida ovozlar sozlanadi. So`ngra qo`shiq ijro etiladi. Hamda ijro yutuq va kamchiliklari baholanadi. Qo`shiq mazmuni suhbatda aniqlanib asar xarakteri, tempi, shakli belgilanadi va talablarga ko`ra qayta kuylanadi, toki o`quvchilarda darsning professional darajasi sezilsin. Natijada o`quvchilarni qo`shiq kuylashga, musiqa tinglashga, asarlarni

savodli tahlil qilishga, to'garaklarga qatnashishga, chiroyli ovoz hosil qilib kuylashga qiziqishi va mas'uliyati oshib boradi. Keyinchalik esa ikki ovozli qo'shiq kuylashga qiziqishi ham ortib boradi. Ikki ovozli kuylash malakasi asta-sekin singdiriladi. Bu to'garak ishlarida o'z natijasini ko'rsatadi. Musiqiy asarni tinglang va kuylash uchun albatta, musiqiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish kerakligi va hayotda musiqa tarbiyasining ahamiyati haqida musiqa o'qituvchisi tushuntirib borishi lozim.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Beshinchi sinfda musiqa o'qitishning ish mazmuni va metodinimalardan iborat?
2. Beshinchi sinf o'quvchilarining fiziologik-psixologik xususiyati nimada?
3. Beshinchi sinfda ikki ovozda kuylashning ahamiyati va o'rgatish yo'llari qanday?
4. Beshinchi sinfda o'quvchilarning o'qish davomida o'zlashtirgan ko'nikma va malakalari nimalardan iborat?

Tayanch tushunchalar

Katta ashula — Farg'ona vodiysi, qisman Toshkentda ijro etiladigan jo'rsiz ashula turi.

Interval — aniq balandlikka ega bo'lgan ikki tovush balandligi bo'yicha oralig'i.

Opera — musiqali dramatik asar, nutqning ma'lum bir qismi yoki deyarli hammasi kuylanadi.

Xalq cholg'u asboblari orkestri — xalq cholg'u asboblardan tuzilgan katta jamoa.

Musiqqa savodi

Tovush cho'zmlarini uzaytiradigan belgilar

Tovushlarning baland-pastligi tushunchasini egallash ustida olib borilgan ish jarayonida ularning cho'zimi ham o'zgarishi, tovushlar faqat muayyan balandlikkagina emas, balki muayyan cho'zimga ega ekanligi, qisqa va uzun tovushlarning borligiga o'quvchilar diqqatini jalb etamiz. Nota yoniga nuqta qo'yilsa, uning miqdori yarim barobar uzayadi. Masalan, yarim nota li, 2i ga sanalsa, uning yoniga nuqta qoyilsa, uning cho'zimi barobar cho'ziladi va li, 2i, 3i ga sanaladi. Uzun tovush cho'zib kuylash kerak. Nuqtali notalar esa undan ham ko'proq cho'zib kuylanadi. O'qituvchi ko'rsatilgan notalarning cho'zimga qarab, oldin o'zi kuylab ko'rsatib berishi kerak, so'ngra o'quvchilar bilan birgalikda sanoqni to'g'ri sanab, kuylab mustahkamlashi lozim.

Tovush cho'zilishini uzaytiradigan belgilarga fermata ham kiradi. Tovush cho'zilishining vaqt bilan cheklanmagan uzayishini ko'rsatuvchi belgiga fermata deyiladi. Fermata nota ustiga va ostiga qo'yiladi. Tovushlar cho'zilishini uzaytiradigan belgilarga liga ham kiradi. Yonma-yon turgan bir xil balandlikdagi nota cho'zmlarini birlashtiruvchi yoysimon chiziq liga deyiladi.

Sho'xroq

Ko-vu-shim, tang-la qu-shim, bog'-lar - ni kez - gan ko-vu-shim. Sub-za-i

o-bi-ra-von, tog'-lar - ni kez - gan ko-vu-shini; Men ko-vu - shun-ni yo'-qot - dim la - qay-lar

bo - zo - ri - dar. O'g'-ri - lar o - lib ket - di yo xo - ti - ni, yo qi - zi - ga.

O'g - ri - lar o - lib ket - di yo xo - ti - ni yo qi - zi - ga.

Kovushim laboratoriya mashg'uloti 5-sinfda bir soatlik noan'anaviy dars ishlanmasi

Mavzu: Sahnaviy asarlar

Darsning mavzusi: "Musiqqa olamiga sayohat".

Darsning maqsadi: O'quvchilarni mustaqil fikrlashga, erkin so'zlashga, o'z ustida ishlashga o'rgatish. O'z kuch sarflab ko'proq natijaga erishish.

Darsning jihozlari: Reja, konspekt, plakatlar, kartochkalar, CD disklar, tarqatma materiallar.

Darsning turi: Noan'anaviy.

Darsning borishi: O'quvchilar bilan salomlashib, davomatni aniqlayman. Bugun sizlar bilan yangi pedagogik texnologiya bo'yicha dars o'tamiz deb, o'yin turlari va shartlari bilan tanishtiraman. Buning uchun sinf o'quvchilarini kartochkalar yordamida besh guruhga bo'laman va tayyorlab qo'yilgan partalar atrofiga o'tqazaman. Har guruhda (6—7 tadan o'quvchi bo'lishi kerak). Birinchi guruh — «Doirachilar», ikkinchi guruh — «Rubobchilar», uchinchi guruh — «Dutorchilar», tortinchi guruh — «Changchilar», beshinchi guruh — «Sumaychilar».

Bolalarga o'yin mezonlarini tushuntiraman. Har bir guruh belgilangan vaqtda, berilgan topshiriqlarga aniq, lo'nda, mazmunli javob berishi kerak.

Agar guruh to'g'ri, to'liq, tez javob bersa (qizil kartochka 3 ball).

Agar guruh to'g'ri javob bersa (yashil kartochka 2 ball).

Agar guruh javobida kamchiliklar bo'lsa, (sariq kartochka 1 ball) bilan baholanadi.

Buning uchun berilgan topshiriq ustida o'ylab, bir fikrga kelib, berilgan javobini diqqat bilan tinglab, ba'zi joylarini to'ldirib guruhingizga ball to'plashingiz mumkin.

Shunday qilib o'yinimizni I sharti bilan tanishtiraman.

1. Shartning nomi «Yelpig`ich». Bunda o`quvchilar tarmoqli muammo xarakterdagi mavzularni o`rganishga qaratilgan bo`lib, matarmoqlari boyicha bir yo`la axborot beriladi.

I shartni boshlaymiz. (vaqt belgilanadi, shartlar tushuntiriladi) «Doirachilar» guruhiga topshiriq: O`zbekistonda balet san`atini rivojlanish tarixini ochib bering. «Rubobchilar» guruhiga topshiriq: O`zbek musiqasida opera janri tarixini yoritib bering. «Dutorchilar» guruhiga topshiriq: O`zbekistonda musiqali drama va komediyani rivojlanishi. «Changchilar» guruhiga topshiriq: O`zbek xalq cholg`u asboblari orkestri va xor haqida ma'lumot bering. «Surnaychilar» guruhiga topshiriq: Simfonik orkestr va uning turi haqida malumot bering.

O`yinimizning II sharti bilan tanishamiz.

«Aqliy hujum» texnologiyasi.

Bu shartda fikriy bog`liqlik, mantiq, xotira, nutq rivojlanadi, o`z fikrini erkin ifodalash mahorati shakllanadi.

Guruhlarga kartochkalar tarqatiladi. Har bir kartochkada 3 tadan savol bo`lib, o`quvchilar kartochkalarni tanlab, guruhlarda birlashib, savollarga javob beradilar.

«Doirachilar» guruhiga savollar

Interval deb nimaga aytiladi?

«Parvozdagi qushchalar» qo`shig`ini mualliflari kim?

Turli cholg`u ijrochilar guruhidan tuzilgan katta jamoa qanday nomlanadi?

«Rubobchilar» guruhiga savollar:

Dinamik belgilar necha turga bolinadi?

«Chumoli» qo`shig`ining mualliflari kim?

«Uvertura» deb nimaga aytiladi?

«Dutorchilar» guruhiga savollar:

Intervallar nechta turga bo`linadi?

«Aziz uztovlar» qo`shig`ining mualliflari kimlar?

Kamonchali cholg`u turiga qanday asboblari kiradi?

«Changchilar» guruhiga savollar:

Pauzalar necha turga bolinadi?

«Sumalak» qo`shig`ining mualliflari kimlar?

Musiqiy asarni raqs harakatlari orqali ifodalanishi nima deb ataladi?

«Surnaychilar» guruhiga savollar:

Alteratsiya belgilari nechta turga bo`linadi va ularning vazifalari qanday?

«Bolalarning ko`zlari» qo`shig`ining mualliflari kimlar?

Birinchi bolalar operasini kim yozgan? **Endi III shartga o`tamiz.** «Tarozi» texnologiyasi. Bunda har bir guruh o`qituvchi pioninada yoki rubobda biror qo`shiqdan parcha ijro etib bersa, bolalar kuyning nomi va mualliflarini topib, qoshiqni ifodali qilib ijro etib beradilar. «Doirachilar» guruhi — «Chamandagi gullarmiz», N. Norxojayev musiqasi. «Rubobchilar» guruhi — «Sumalak», Sh. Yormatov musiqasi. «Dutorchilar» guruhi — «Salom quyoshjon», A. Mansurov musiqasi. «Changchilar» guruhi — «Chumoli», R. Abdullayev musiqasi. «Surnaychilar» guruhi — «Bolalar», X. Rahimov musiqasi.

Har bir guruh qo`shiqni mualliflarini topib, xarakterini aniqlab, ifodali qilib, qo`shiqlarni belgilangan vaqtda kuylab beradi. Guruhlar bajarilgan shartlar bo`yicha ball tizimida baholanadi. Faol guruhlar rag`batlantiriladi. Dars yakunlanib, uyga vazifa berildi.

3.2 Oltinchi sinfda musiqa o`qitishning mazmuni va xususiyatlari

Oltinchi sinfda musiqa o`qitishning maqsad va vazifalari oldingi sinflarda olgan bilim va malakalarini darajasiga asoslanib belgilanadi. Oltinchi sinfda amalga oshirilishi lozim bolgan maqsadlar, mutarbiyasining bosh mezonini o`quvchilarning ma`naviy boyligining tarkibiy qismi bolgan musiqaviy madaniyatini shakllantirishga qaratiladi. Mazkur maqsadlarni quyidagicha amalga oshirish belgilanadi:

Darsning barcha faoliyatlari vositasida doimiy ravishda

o'quvchilarning musiqaviy iqtidorini rivojlantirib borish.

Vokal-xor malakalarini rivojlantirib, yakka jamoa bo'lib kuylash, ikki ovozli kuylashga o'rgatish.

Musiq a idrokini rivojlantirish va asarlarni tuzilishi, shakli, ladi, tempi, mualliflari haqida fikr yuritishga orgatish.

Musiq a savodidan, oddiy musiq a terminlarini va atamalarini momusiq a amaliyotida bilish va har bir musiq a asarida kuylab borish.

Oltinchi sinf o'quvchilarning ovoz diapazoni (Do₁ - Fa₂) bo'ladi. Oltinchi sinfda o'quvchilarni o'spirinlik davri boshlanadi. Buning natijasida organizmda aktiv o'zgarishlar ro'y beradi. Fiziologik-psixologik jihatdan o'quvchilarni ovozin o'zgarishi, boyning o'sishi, fanlarga qiziqishi, mustaqil fikr yurita olishi qobiliyatlari rivojlana boshlaydi. Natijada bosh miya yetarli darajada oзуq a ololmay, horg'inlik holatlari ro'y beradi. Ya'ni, dars davomida o'quvchilarni diqqat-e'tibori tarqaladi. Ularni jalb etish qiyinlashadi.

Bu davrda ularga jiddiy, mehribona bir munosabatda bo'lish, do'stona suhbatlar o'tkazish talab etiladi.

Shuning uchun o'qituvchi har bir o'quvchini kuzatib, uni o'rganishi lozim. Chunki o'quvchilar kattalarni munosabatiga jiddiy e'tibor beradilar, ular ko'proq kattalar bilan muomalada bo'lishni istaydilar.

Bolalarning intizomida ayrim o'zgarishlar paydo bo'ladi, ularning istagi va qoorasida tafovutlar sodir bolib turadi. Bularning hammasi o'qituvchidan yuqori malaka va konikmalarni talab etadi.

Bunday holatda o'qituvchi o'quvchilarni quyi sinflarda olgan bilim va malakalariga va hayotiy dalillarga suyanib ish tutishi yaxshi natija beradi.

Buning uchun dars mazmunini hayot bilan bog'lab olib borish zarur. Qo'shiq o'rgatish va musiq a tinglash jarayonida asarlardan parchalar kuylab ovozlarini sozlashi bolalarda qiziqish uyg'otadi. Bunda ijro uslublarini batafsil tushuntirish lozim. Asarlarni tahlil etishda bolalarni aktiv qatnashtirish maqsadga muvofiqdir. Har bir

xalqning o'z milliy musiqa san'ati mavjudligi, musiqa har bir tarixiy davrning badiiy aksi ekanligi haqida noaniq tushuncha hosil qilishi lozim. Shu asosda o'zbek musiqa tarixi cholg'u asboblari va o'zbek xalq musiqa janrlari, maqomlari, mumtoz qo'shiqlari, zamonaviy qo'shiqlarini taqqoslab ko'rsatish mumkin.

Masalan, «Shashmaqom» tojik va o'zbek xalqlarining azaliy birodarlik ramzi ekanligi, ularning ko'p cholg'u asboblari bir xilda ekanligi va boshqa xalqlar foydalanishi mumkinligi haqida xalq musiqasi asosida yaratilgan kompozitorlik asarlar, zamonaviy musiqa va Sharq xalqlari musiqasi bilan tanishtirish, taqqoslash lozim.

Musiqa savodidan o'lchovlar, ladlar, ton va yarim ton, alteratsiya belgilari, dinamik belgilari, intervallar, reprizalar bilan tanishtirib, musiqiy asarlari tahlil qilish yaxshi natija beradi. Oltinchi sinfda o'quvchilarni ovoz diapazoni I-ovozlar uchun (Do₁ - Fa₂). II-ovozlar uchun (Si_{kich}-Re₂), bu davrda o'quvchilarga qo'shiqlarni ikki ovoz qilib o'rgatish maqsadga muvofiqdir. Chunki bu paytda, ayrim o'quvchilarda mutatsiya davri boshlanadi.

Mutatsiya davridan oldin o'g'il va qiz bolalar ovozi o'rtasidagi farq uncha sezilmaydi. Mupaytida qo'shiq o'rgatish o'qituvchidan katta mas'uliyatni talab etadi. Qo'shiqlar bolalarning ovoz imkoniyatlariga mos tushishi va dars davomida ularning ovozlari asrab-avaylash ishlariga yordam berishi lozim. Darsning asosiy qismini ashula aytishga sarf etib, ovozlari charchatmaslik kerak.

O'quvchilarni ikki ovozga ajratib qo'shiqlarni ikki ovozlik qilib, ularning ovozlari moslash ovoz tarbiyasining muhim vositasidir. Xor bolib kuylash, musiqa savodi, musiqa tinglash faoliyatlari, asarlarni tahlil qilishda mavzular asosi mantiqan bog'lanadi. Yangi dastur asosida yil mavzusi, chorak mavzusi va dars mavzusi bir-biri bilan bog'lanadi.

Oltinchi sinfda musiqa madaniyati darslarida quyidagi qo'shiqlar o'rgatiladi: «Bolalar», J. Jabborov she'ri, H. Rahimov musiqasi. «Munajjib bobo», P. Mo'min she'ri, N. Norxojayev musiqasi. «Xush keldingiz», H. G'ulomov she'ri, S. Boboyev

musiqasi. «Dono bola»,

M. Mirzayev sheri, N. Norxojayev musiqasi. «Goshtlar», K. Ganev she'ri, V. Ahmedov musiqasi.

Oltinchi sinfda quyidagi asarlar tinglanadi: O'zbek xalq kuylari, «Jonon», «Norim-norim», «Gulizorim», A. Navoiy she'ri, Hoji Abdulaziz Abdurasulov musiqasi. «Sharq taronalari», U. Azim she'ri,

D. Omonullayeva musiqasi. «Qaydasan», T. Toli she'ri, I. Akbarov musiqasi. «Elizaga», L.V. Betxoven musiqasi.

Oltinchi sinf vil mavzusi: «Mumtoz musiqa»

I chorak: Mumtoz musiqa haqida ma'lumot.

II chorak: Zamonaviy musiqa va uning asosiy xususiyatlari.

III chorak: Sharq xalqlari mumtoz musiqasi.

IV chorak: Yevropa mumtoz musiqasi bilan tanishuv.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Oltinchi sinfda musiqa o'qitishning mazmuni nimalardan iborat?

1. Yangi dastur asosida musiqa darslarini olib borishning o'ziga xos qulayliklari va muammolari nimalardan iborat?

2. Oltinchi sinfda musiqa o'qitishning ish mazmuni qanday prinsip va metodlarga asoslanadi?

3. Oltinchi sinfda vokal-xor ishlari va musiqa tinglashning ish mazmuni qanday?

Tayanch tushunchalar

Mumtoz musiqa — yetuk, namunaviy degan ma'noni anglatadi. **Shashmaqom** — o'zbek va tojik xalqlari musiqa merosining yetuk, mukammal asari. **Zamonaviy musiqa** — hozirgi kunda o'z mohiyatini va qadrini

yo'qotmagan musiqa asarlariga aytiladi. **Janr** — musiqaning turi. **Diapazon** — ashulachilar ovozini kengligi, hajmi.

Laboratoriya mashg'uloti. 6-sinf uchun bir soatlik dars ishlanmasi

Mavzu: Mumtoz musiqa

Darsning mavzusi: Mumtoz musiqa haqida ma'lumot. **Qo'shiq kuylash:** «Ey nozanin», o'zbek xalq kuyi, Muqimiy g'azali. **Musiqa savodi:** 2/4 o'lchovida dirijorlik qilib, notalarni nomini

aytib kuylash. **Musiqa tinglash:** «Baljuvon», o'zbek xalq kuyi.

Darsning maqsadi:

Tarbiyaviy: O'quvchilarda mumtoz musiqaga muhabbat uyg'otish.

Ta'limiy: O'quvchilarga notalarning nomini kuylab dirijorlik qilib o'rgatish. **Rivojlantiruvchi:** O'quvchilarni qo'shiq kuylash va mumtoz musiqa tinglash hamda idrok qilishga o'rgatish.

Darsni jihozlash: Reja-konspekt, plakatlar, kartochkalar, CD disklar, tarqatma materiallar, magnit tasmlar.

Darsning turi: Aralash.

Darsning borishi: O'quvchilar bilan salomlashib, davomatni aniqlayman. Uyga berilgan vazifani tekshirish uchun savollar beraman. O'tgan darsda qanday qo'shiqni o'rganganmiz?

Bu qo'shiqning mualliflari kimlar, mazmuni kim haqida?

Musiqa savodidan qanday topshiriq berilgan?

Mumtoz musiqa haqida qanday ma'lumotga egasiz?

So'ngra o'quvchilarga kuylash holatini eslatib, ularning ovozlari ni sozlayman.

1. Artikulatsiya apparatini ishga solish uchun mashqlar kuylataman. \

2. Sof intonatsiyaga erishish uchun mashqlar kuylataman.

3. Ikki ovozda kuylash uchun mashqlar kuylataman.

O'tgan darsda o'rgatilgan M.Burxonov, musiqasi A.Oripov she'ri "O'zbekiston davlat madhiyasi» qo'shig'ini ifodali qilib takrorlab, mustahkamlayman.

Yangi Muqimiy she'ri, o'zbek xalq kuyi, «Ey nozanin» qo'shig'ining mazmuni, tarixi bilan tanishtirib, kuylab beraman. Bu qo'shiqda insonning mehr-muhabbati, iztirobi, bir-biriga hurmati, rashki haqida kuylanadi. Bu qo'shiq re-minor tonligida / kuplet shaklida, og'ir xarakterda, o'rtachq tempda 2/4 o'lchovida yozilgan. Endi qo'shiqni o'quvchilarga ifodali qilib, mayin ovozda ijro etib beraman. So'ngra o'quvchilarga qo'shiq mazmuniga oid savollar beraman.

Qo'shiq nomi va mualliflari kimlar?

Qo'shiq qanday ladda, tempda yozilgan?

Qo'shiq mazmuni nima haqida?

Qo'shiq qanday o'lchovda va shaklda yozilgan?

Qo'shiqni musiqiy jumalarga bo'lib, notalar nomi bilan yoki biboginda 2/4 o'lchoviga dirijorlik qilib o'rgataman.

So'ngra qo'shiqni magnit tasmasida o'zbek xalq cholg'u asboblari ijrosida tinglataman. Mumtoz musiqa haqida o'quvchilarga ma'lumot beraman. Mumtoz musiqa oz qadrini yo'qotmagan, chuqur mazega bo'lgan, yetuk, namunaviy, uzoq tarixga ega bo'lgan asar.

Mumtoz musiqa ikki xil shaklga ega. Ulardan biri cholg'u bo'lsa, ikkinchisi ashula yo'lidir. Cholg'u musiqasi tarkibi eng soddaxalq kuylaridan tortib, to murakkab maqom namunalarigacha o'z ichiga oladi. Shular orasida maqom cholg'u yo'llari bilan birga, juda ko'p an'anaviy mumtoz asarlar ham bor. Mumtoz musiqani

o`zbek bastakorlari turli davrlarda yaratganlar. Mumtoz kuylar azaldan o`zbek xalq cholg`ulari: tambur, dutor, rubob, doira, ohang, surnay kabi sozlarda ijro etib kelingan. Bunday kuylarga «Choli-iroq», «Munojot», «Tanovar», «Jonon», «Mirzadavlat», «Rohat», «Aliqambar» kabi asarlar kiradi. Bu kuylarni ijro etgan va yaratgan bastakorlar Usta Olim Komilov, Yunus Rajabiy, Turg'un Alimatov, Muhammadjon Mirzayev, Komiljon Otaniyozov va boshqalar. Hozir sizlar bilan o`zbek xalq kuylaridan «Baljuvon» kuyini magnit tasmasida tinglaymiz.

Tinglangan asarlar bo`yicha o`quvchilarga savollar beraman.

Hozir tinglagan kuyingizni nomi nima va uni kim yaratgan?

Bu kuy qanday o`zbek xalq cholg`u asboblari ijro etilgan?

Mumtoz musiqa deganda nimani tushunasiz va uning tarixini aytib bering?

Mumtoz musiqani qanday turlari mavjud va uning asoschilari kimlar? Berilgan javoblar yuzasidan o`quvchilarni baholayman. Baland ovoz chiqarib, e`lon qilaman.

Darsni yakunlayman, uyg`a vazifa beraman. Mumtoz musiqalar nomlarini yozib kelish, yuqoridagi kuylardan birortasini tinglab, tahlil qilib kelish va o`zbek xalq cholg`u asboblari rasmini chizib keling. Qo`shiq so`zlarini yodlab, dirijorlik ishoralarini o`rganib keling deb o`quvchilar bilan xayrlashaman.

Dono bola

Mirzapolat Mirzayev she'ri, Nadim Norxojayev musiqasi

Allegro moderato

Hech kim bi-lan jan-jal-lash-ma

The first system of the musical score consists of a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line is in a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C). The lyrics 'Hech kim bi-lan jan-jal-lash-ma' are written below the vocal line. The piano accompaniment is in a grand staff (treble and bass clefs) with the same key signature and time signature.

de-yi-sha-di men-ga do-im. Goh o'z-la-ri a-raz-la-shib qo-li-sha-di a-dan o-

The second system continues the musical score. The vocal line has the lyrics 'de-yi-sha-di men-ga do-im. Goh o'z-la-ri a-raz-la-shib qo-li-sha-di a-dan o-'. The piano accompaniment continues with the same musical style.

ym Qu-loq as-ling hay kat-ta-lur a-malqi-ling so' xin-giz-gu

The third system continues the musical score. The vocal line has the lyrics 'ym Qu-loq as-ling hay kat-ta-lur a-malqi-ling so' xin-giz-gu'. The piano accompaniment continues with the same musical style.

The fourth system of the musical score consists of a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line continues with a melodic line, and the piano accompaniment provides harmonic support. There are no lyrics in this system.

Salom quyoshjon
Rauf Tolipov she'ri Nadim Norxojayev musiqasi

Quyosh, quyosh, quyoshjon.
Salom, salom jonajon.
Moviy kokda yaraqla,
Nuring sochib charaqla.

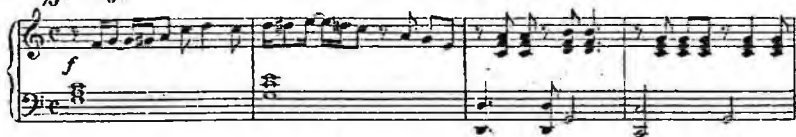
Naqarot:
Quyosh senga o`rtoqman
Sendek sho`xman quvnoqman.
Kulib-kulib yur quyosh,
Nurdan solib arg`imchoq.

O`ynayman shod xushchaqchaq,
Nur qo`lingni ber quyosh.
Baxtli go`zal zamonda,
Men yayrayman bo`stonda.

Tong yashnaydi dilimda.
Do`stlar tutar qo`limdan.

 Allegro

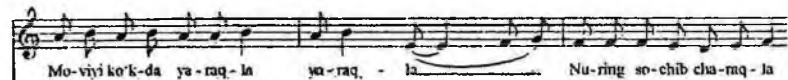
f

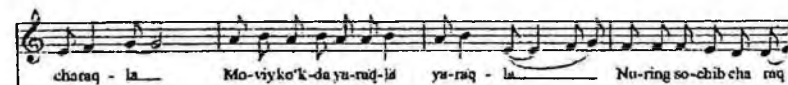
Qu-yosh, qu-yosh qu-yosh - jon Sa-lon sa- lon jo - no- jon

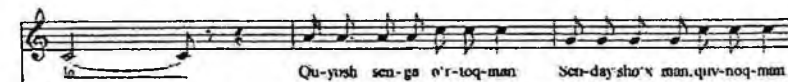

Mo-viy ko'k-da ya-raq - la ya-raq - la Nu-ring so-chib cha-raq - la

charaq - la Mo-viy ko'k-da ya-raq - la ya-raq - la Nu-ring so-chib cha raq

Qu-yosh sen-ga o'r-toq-man Sen-daysho'x man, qiv-noq-man

ku - lib, ku - lib yur qu - yosh... Nur - dan so - lib ar - g'im - choq

The first system of the musical score consists of a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line is written in a treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a 2/4 time signature. The lyrics are "ku - lib, ku - lib yur qu - yosh... Nur - dan so - lib ar - g'im - choq". The piano accompaniment is written in a grand staff (treble and bass clefs) and features a rhythmic pattern of eighth notes in the right hand and a simpler bass line in the left hand.

O'y - nayi - man shod, xush - choq - chaq Nur qo' ling - mi ber qu - yosh...

The second system of the musical score continues the vocal line and piano accompaniment. The lyrics are "O'y - nayi - man shod, xush - choq - chaq Nur qo' ling - mi ber qu - yosh...". The notation and accompaniment style are consistent with the first system. A double bar line with a repeat sign (two dots) is located at the end of the system.

Sust xotin
O'zbek xalq kuyi

Yomg'ir yog'dir, ko'k bolsin,
Arpa, bug'doy bosh tortsin,
Qurg'oqchilik yo'q bo'lsin.
Kayvonilar osh tortsin.

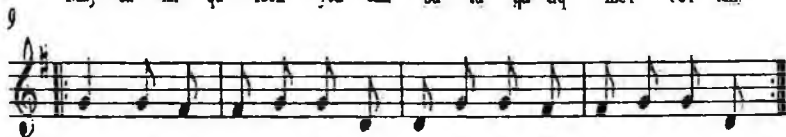
Shoshilmay

Sust xo - tin, suz - ma xo - tin, ko' - lan - ka - si may - don xo - tin!

Yom - g'ir yog' - dir, ho'l bo'l - sin, ye - ru ja - hon ko'l bo'l - sin.
May - sa - lar qu - loch yoz - sin. su - tu qa - tiq mo'l bo'l - sin.

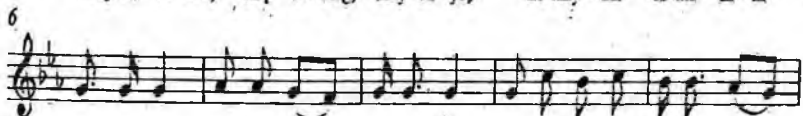
Sust xo - tin suz - ma xo - tin, ko' - lan - ka - si may - don xo - tin!

Mayda-mayda O'zbek xalq kuyi

Quvnoq

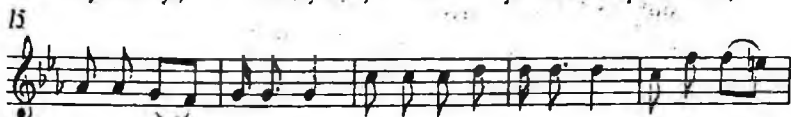
May-da de-sam, xo'p de-ding, may-da- yo, ho may - da so-mo - ni - ni

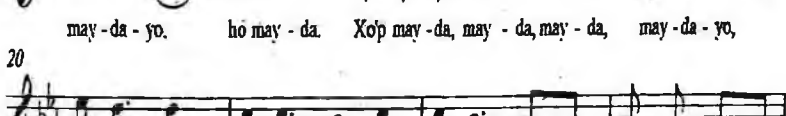
6 ko'p de-ding, may-da- yo, ho may - da May-da qil - sa ya-ra - shar,

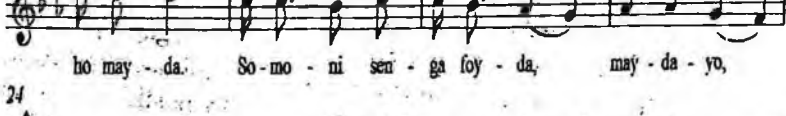
11 may - da - yo, ho may - da, Ba - ri jo - ni - vor qa - ra - shar,

15 may - da - yo. ho may - da. Xo'p may - da, may - da, may - da, may - da - yo,

20 ho may - da. So - mo - ni sen - ga foy - da, may - da - yo,

24 ho may - da, may - da - yo, ho may - da.

3.3 Yettinchi sinfda musiqa o`qitish mazmuni va metodikasi

Yettinchi sinflarda musiqa o`qitish jarayoni yakunlanadi. Unda quyi sinflarda olingan bilim va malakalar chuqurlashadi, takomillashadi, umumlashadi. Ayniqsa, musiqani tinglab, badiiy jihatdan mustaqil tahlil qilish, qo`shiq o`rgatish, musiqa savodi kabi dars faoliyatarini tatbiq etish ishi nihoyasiga yetadi.

7-sinf o`quvchilari psixologik-fiziologik xarakteriga ko`ra diqqat-e'tiborlari turg`un, dunyoqarashi rivojlangan bo`ladi. Ular mustaqil fikr yuritish, hikoya tuzish, musiqaga doir albom, referatlar, sinf burchaklari va ko`rgazmali qurollar tayyorlash qobiliyatiga ega bo`ladilar. O`qituvchi o`quvchilarning bu ijodiy xususiyatlaridan foydalanib, musiqa san`atiga, musiqa savodiga doir ko`rgazmali qurollar tayyorlash vazifasini topshirishi mumkin. Shuningdek, mashhur bastakorlarga doir albomlar tayyorlashni ham topshirishi mumkin. Vokal — xor ishlari qo`shiq o`rgatish jarayonida ularni ovozlari asrab tarbiyalash ishi murakkablashadi. Ovoz shakllanishi notekis bo`ladi, chunki bu yoshda mutatsiya davri kuchayadi. Ayniqsa, o`g`il bolalarda ovoz boylamlari yo`g`onlashib, ovoz registri bir oktavaga pasayadi. Natijada o`quv va ovoz o`rtasidagi koordinatsiya buzilib, ba`zan bolalar sof intonatsiyada aniq kuylay olmaydilar. Bunday paytda o`qituvchi kuylash uchun qulay yo`llarni izlashi lozim. Ovozni toliqtirmasdan erkin, ravon kuylashga o`rgatish kerak. Mutatsiya davrida bolalar ovozida kun sayin o`zgarish ro`y beradi. Buni hisobga olib, qo`shiqni ovoz partiyasini ikki ovozga bo`lish lozim. Yoki ovozlarni transportirovka qilib pastki tovushlarga tushirish lozim.

Yettinchi sinf o`quvchilarining ovoz diapazoni birinchi ovozlarda ($Do_1 - Mi_2$) 2-ovozlarda esa ($Si_{kich} - Re_2$) gacha boladi. Tajriba mutatsiya davrida ovozlarni to`g`ri taqsimlash, ovozlarni tekis chiqishi va qiyinchiliklarga duch kelmaslikka olib keladi. Tanlangan qo`shiqlar qahramona, link, estrada, o`zbek xalq qo`shiqlaridan bo`lib, o`quvchilarda o`rganishga qiziqish

uyg'otishi lozim. Ba'zi bir qo'shiqlarni solist yordamida ham o'rgatish mumkin. Ashula aytganda dinamik belgilari, tempi, badiiy ijrosiga erishish zarur. Yettinchi sinflarda musiqa savodini oldingi bilimlarga tayanib, notaga qarab kuylash, intervallar, o'lchovlar, dinamik belgilar, parallel major va minor ladlari kabi mavzularda alohida to'xtab o'tib, musiqali misollar keltirishimiz mumkin. Musiqali misollarni kuylaydigan qo'shiqlardan tinglangan musiqiy asarlar asosida va oz'bek xalq qo'shiqlari misolida keltirish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari ular musiqiy asarning shaklini ham bilishlari kerak. Musiqa tinglash birmuncha murakkablashadi. Chunki darsning asosiy qismi tinglash jarayonida o'tadi. Xalq qo'shiqlari, maqomlar, mumtoz xalq musiqasi haqida fikr yurita olish kerak. Musiqani badiiy jihatdan mustaqil tinglab, uni mukammal idrok etish, musiqaning tuzilishi, yangi qo'shiqlar, musiqa adabiyoti, musiqa savodi bilan tanishtirish ishlari nihoyasiga yetadi. Lekin vokalishlarida qo'shiq o'rgatish, ovoz sozlash jarayonida ularni ovozlari ehtiyot qilish, metodik to'g'ri yo'llanma berish kerak. Ba'zi paytlarda, bolalar bilan suhbatlashish, ota-onalarni taklif etib, doktorga farzandi sog'lig'i haqida murojaat qilishni taklif qilish lozim. Chunki 7-sinfda bolalarda mutatsiya davri boshlanadi. Mutatsiya davrigacha o'g'il va qiz bolalarda ovoz apparatining tuzilishi o'xshash bo'lib, ular bir-biridan uncha farq qilmaydi. Mutatsiya davrida esa ularning ovozi o'zgarib, o'g'il bolalarda ovoz registri jihatdan bir oktava pasayib yo'g'onlashadi. Qiz bolalarda esa registr o'z o'mida qolib, ovoz kuchi, tembning mayinligi deyarli saqlanib qoladi. Shu boisdan, o'g'il bolalarda mutatsiya aktiv va sezilarli darajada, qiz bolalarda esa osoyishta va tekis o'tadi. Natijada ba'zi o'g'il bolalar ashula aytganda sozga tusholmay qiynaladilar. Ba'zilari esa kuchanib kuylaydilar.

Bu davrda o'g'il bolalar ovozi shartli ravishda erkakcha ovozga, qiz bolalar ovozi esa balog'atli xotin-qizlar ovozigacha asta-sekin o'ta boshlaydi. O'g'il bolalar tomog'ida ovoz boylamlari yo'g'onlashadi, qizlarda shishlar paydo bo'lishi mumkin. Natijada diapazon qisqarib, yuqori pardalarda kuylash og'irlashadi. Tez

charchash holatlari paydo boladi. Mutatsiya davrida o`g`il va qiz bolalarga ashula o`rgatish mas`uliyat talab etadi. Qo`shiqnlarni bolalarning ovoz imkoniyatlariga moslashtirib, dars davomida ularning ovozlarni asrab-avaylab o`rgatish lozim. Ovoz partiyalarini aniq ajratib, ikki ovozda ashula aytirish, ovoz tarbiyasi muhim vositasidir. Bolalarning intizomida ham o`zgarishlar paydo bo`ladi. Emotsional uyg`onishlar, organizmdagi garmonik o`zgarishlar darsga nisbatan qiziqishini pasayishiga sabab bo`ladi. Bu davrda o`qituvchi mohirlik bilan musiqiy asarlar mazmunini hayotimiz bilan bog`liq o`tishi, uning vositasida axloqiy go`zallik tarbiyasini berish, dars mazmunini boshqa fanlar bilan bog`lab olib borishi lozim.

Vokal-xor ishlari va musiqa tinglash ishlarini amalga oshirishda quyi sinflarda olingan bilim va malakalarga va hayotiy tajribalarga suyanib ish tutish yaxshi natija beradi. Musiqa tanlashda esa mazmun jihatdan ancha murakkab bo`lgan asarlar o`tiladi. O`quvchilar o`zbek xalq qo`shiqlari, maqomlari, mumtoz ashulalari, yalla va laparlar, xalq musiqasining mahalliy uslublari bilan tanishib, tuzilish mazmuni, tarixini o`rganadilar. Mumtoz ashulalar, maqomlar kuylab, o`zbek xalq musiqasini durdona asarlaridan zavq oladilar.

Yettinchi sinf yil mavzusi: «Xalq musiqasining mahalliy uslublari. maqomlar haqida umumiy tushuncha»

I chorak: Qashqadaryo, Surxondaryo, Samarqand, Buxoro vohalarining musiqiy uslublari bilan tanishuv.

II chorak: Farg`ona, Toshkent hamda Xorazm vohalarida musiqiy uslublari bilan tanishuv.

III chorak: «Maqom. Shashmaqom».

IV chorak: «Xorazm maqollari. Farg`ona, Toshkent maqom yo`llari».

O`rganiladigan asarlar badiiy va goyaviy yaxlit taassurot qoldirish uchun ularni malum asosda organish maqsadga muvofiqdir. Bunday mavzular bir yoki bir necha dars asosida

musiqa qonuniyatlarining ijrochilik turlari va uning ifoda vositasi bo'lgan malum mazmun biboglanishi lozim. Masalan, «Lad nima?», «Mahalliy musiqa uslublari», «Maqom», «Katta ashula janri», «Shashmaqom» shular jumlasidan. O'qituvchi tanlagan musiqa asarlarini muayyan tartibga solgan holda oquvchilarni mutatsiya davrida ovoziga ziyon yetkazmasligi uchun ularni ovoz diapazoni, ishtiyoq, zavq, musiqa va ashusohasidagi tayyorgarligi etiborga olinishi lozim.

O'quvchilarga musiqiy tarbiya berishning negizi ashula aytishdir.

Ashula aytganda ovozini parvarish qilish va maxsus vokal-xor mashqlari, ya'ni uch tovushli, past bosqich yoki yuqori bosqichdagi tovushlar orasida kvinta yoki oktava miqyosidagi qismlarida jo'rsiz mashqlar, qoshiqlardan parchalar aytib, ovozni sozlab bir maromga solish katta ahamiyatga ega. Musiqa tinglaganda va xor bo'lib qo'shiq aytganda, musiqa soolingan barcha nazariy ma'lumotlari mashq qilish jarayonida mustahkamlanadi. Qo'shiq o'rgatish jarayonida o'qituvchi asarni ijro etib, asar haqida qisqa, qiziqarli obrazli kirish so'zi, asarning janri, mazmuni ifoda vositalari haqida suhbatlar o'tkazishi muhim rol o'ynaydi.

Yetti yillik o'qish davrida, musiqa sohasida ish olib borish natijasida o'quvchilar musiqa savodxonligiga ega bo'lib, musiqani ongli tahlil qila oladigan, yirik musiqa asarlarini radio va televideniye orqali musiqa darslarida, konsertlarda mehr bilan tinglaydigan, badiiy havaskorlik to'garaklarida ishtirok etadigan va musiqani chin dildan sevadigan insonlar bo'lib yetishadilar.

Yettinchi sinfda musiqa madaniyat darslarida quyidagi qo'shiqlar o'rgatiladi: «Eh orzular», R. Tolipov she'ri, N. Norxojayev musiqasi. «Ey nozanin», o'zbek xalq kuyi, Muqumiy she'ri. «Soqinoma'iy safti kalon», o'zbek xalq kuyi, Bobur g'azali. «Biz tinchlikni istaymiz», B. Isroilov sheri, K. Kenjayev musiqasi. Quyidagi asar tinglanadi: O'zbek xalq kuyi «Farg'onacha», «Qo'sh haydash», «Baljuvon», «Kovushim», «Qashqarcha».

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Yettinchi sinfda musiqa darslarining yil, chorak, dars mavzularining nomlari qanday va ularning ahamiyati nimada?

2. Yettinchi sinf o'quvchilarining psixologik-fiziologik tomon organizmlarida qanday o'zgarishlar ro'y beradi va unga musiqa o'qituvchisining roli?

3. Yettinchi sinf o'quvchilari musiqa o'qitishni yakunlovchi davrida qanday dunyoqarashga, bilim va malakaga ega bolishlari kerak?

4. Yettinchi sinf o'quvchilarida mutatsiya davri qanday o'tadi va uning o'ziga xos xususiyatlari nimada?

Tayanch tushunchalari

Dinamik belgilari — tovuslarning qattiq, sekin ijro qilinishi.

Musiqa shakli — musiqa asarining tuzilishi.

Maqom — musiqa cholg'u asboblari parda va tovushlar o'rmini bildiradigan yetuk asar.

Shashmaqom — o'zbek va tojik xalqlari musiqa merosining yetuk mukammal asari.

Seminar

1. Kadrlar tayyorlash milliy modelini tuzilishi va maqsadi.

2. Beshinchi sinfda o'quvchilarni sahnaviy asarlari bilan tanishtirish uslublari.

3. Oltinchi sinfda mumtoz musiqa bilan tanishtirishning ahamiyati.

4. Yettinchi sinfda musiqa o'qitishning mazmuni va metodikasi.

5. O'quvchilarda mutatsiya davrida ovozini asrash va tarbiya yo'llari.

Laboratoriya mashg'uloti. 7-sinf uchun bir soatlik dars ishlanmasi

Mavzu: Xorazm maqomlari

Darsning mavzusi: "Xorazm maqomlari".

Qo'shiq: «Ey nozanin» O'zbek xalq kuyi, Muqumiy g'azali.

Darsning maqsadi:

Ta'limiy: O'quvchilarga Xorazm maqomi haqida tushuncha berish

Tarbiyaviy: Milliy musiqaqa qiziqish uyg'otish.

Rivojlantiruvchi: Intervallar haqida ma'lumot berish.

Bilimlarni mustahkamlash.

Darsni jihozlash: 7-sinf darsligi, reja-konspekt, musiqa cholg'u asbobi (pianino, rubob) DVD, SD disklar, tarqatma materiallar.

Darsning turi: Aralash.

Darsning borishi: O'quvchilar bilan salomlashib, davomatni aniqlayman. Uyga berilgan vazifani tekshiraman, kartochkalar tarqatib, savollar beraman:

“Safit” va “Mogulcha» aytim yo'llari haqida ma'lumot bering.

Olti maqom nomlarini ayting.

Mushkulot va nasr bolimining asosiy aytim yollari qanday nom?

O'tgan darsda tinglagan asar mazmunini yoritib bering. So'ngra o'quvchilar ovozini sozlayman.

Artikulatsiya apparatini ishga solish uchun mashqlar kuylataman. Sof intonatsiyaga erishish uchun mashqlar kuylataman.

Oldingi darsda o'rgatilgan «Soqinomial safti kalon» qo'shig'ini (xalq kuyi, Bobur g'azali) takrorlaymiz.

Bugun sizlar bilan yangi “Ey mehribonim” (Xorazm xalq kuyi, Chokariy g'azali) qo'shig'ini o'rganamiz.

So'ngra qo'shiq mazmuni va asar ijrosi bilan tanishtirib, tahlil qilib musiqiy jumalarga bo'lib o'rgataman. Bu qo'shiqda inson

bir-biriga mehr-muhabbat, g'amxorlik, sog'inch haqida kuylanadi. Qo'shiq major tonligida yozilgan, o'rtacha tempda, ma, ifodali qilib kuylanadi. Endi o'quvchilarga qo'shiqni musiqiy jumalarga bo'lib o'rgataman.

Shu tariqa qo'shiqning bir kupletibi o'rgataman.

XIX asrda yashab ijod etgan shoir va musiqashunos olim Pahlaniyoz Muhammad (taxallusi Komil Xorazmiy 1825—1897) o'zi kashf etgan «Tanbur chizigi» nomli oziga xos nota yozuvi vosita Xorazm maqomlarini yozib olish tajribasini boshlab bergan edi. Bu ishni uning o'g'li Muhammad Rasul Mirzaboshi davom ettirgan.

Hozir sizlar bilan birga Xorazm Dugoh maqomidan «Peshrav» kuyini CD diskda tinglaymiz. So'ngra tinglangan asar yuzasidan savol-javob o'tkazaman. Peshrav kuyi qanday mazmunga ega ekan? Qanday xalq cholg'u asboblari bu kuy ijro etilgan? Endi intervallar haqidagi bilimingizni mustahkamlaymiz.

1. Interval deb nimaga aytiladi?
2. Intervallar necha turga bo'linadi?
3. Sof intervallar nomini ayting.
4. Katta-kichik intervallarni nomini ayting. Quyidagi berilgan notalardan yuqoriga qarab raqamlarga mo'intervallar tuzing va ovozda mashq kuylang.

Bugun sizlar bilan Xorazm maqomlari, xalq qo'shiqlari va inter bilan tanishdik. Uyga vazifa Xorazm maqomlari haqida bilimlarni mustahkamlash. Qo'shiqni organish, intervallarga misollar tuzib kelish. Xayr, dars tamom.

Messo forte — o'rtacha kuchli. *Forte* — kuchli. *Fortissimo* — juda kuchli. *Piano* — mayin, kuchsiz. *Pianissimo* — juda mayin, juda kuchsiz. *Kreshcendo* — tovushni asta-sekin kuchaytirish. *Diminuendo* — tovushni asta-sekin susaytirish. *Sforsando* — keskin, kuchli zarb. *Subito piano* — keskin, mayin zarb. *Aksent* — noxunning pastga qarata kuchli zarb bilan ijro etilishi.

Ey nozanin, ishqing bilan devonaman,

Oqshomlari uyqum kelmay to'lg'onaman.

Parilardek ochib yuzing nihon bo'lding,

Xudba-xudba rashkim kelib, qizg'onaman.
Ufatlaring, o`rtoqlaring, oshnalaring,
Shum raqiblar yo`l ko`rsatib begonaman.
Muqimiya ochib yuzing nihon bo`lding,
Toleim yo`q ajab sho`rlik peshonaman.

Allegro moderato

The first system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef and begins with a dynamic marking of *f* (forte). The lower staff is in bass clef and begins with a dynamic marking of *mf* (mezzo-forte). The music is in 3/4 time and features a melodic line in the right hand and a harmonic accompaniment in the left hand.

The second system of musical notation consists of two staves. The upper staff continues the melodic line from the first system. The lower staff continues the harmonic accompaniment. A dynamic marking of *f* appears in the second measure of the lower staff.

The third system of musical notation consists of two staves. The upper staff features a continuous eighth-note melodic pattern. The lower staff provides a steady accompaniment. A dynamic marking of *f* is present in the final measure of the lower staff.

The fourth system of musical notation consists of two staves. The upper staff continues the eighth-note melodic pattern. The lower staff continues the accompaniment. A dynamic marking of *mf* is present in the first measure of the lower staff.

ni-hon bo'l-ding (o..)

xud ba-xud ba (yo) rashi-kim kel-lib (yo)

qiz-g'o ni-man (o..)

Eh orzular

Rauf Tolipov she'ri Nadim Norxojayev musiqasi

Allegretto

The musical score is written in 2/4 time with a key signature of one sharp (F#). It consists of several systems of vocal and piano parts. The piano accompaniment features a steady eighth-note bass line and chords in the right hand. The vocal line is in a single register with a melodic contour that rises and then falls.

Lyrics:

Kav'ng-jim-da-gi qu - vou - chün Siz u-mi-dün i - shon - chint bo'-lib dil - ga

vo'l - boeh - chün Daxsh e-ta-siz tay - g'u - lar

Naqarot:
Eh, or - zu - lar eh, or - zu - lar

or - zu - lar

IV BOB. SHAXSNI HAR TOMONLAMA KAMOLGA YETKAZISHDA TO'GARAKLAR VA OMMAVIY ISHLARNI TASHKIL ETISH USLUBLARI

Sinfdan tashqari musiqiy tarbiyaning asosiy maqsadi o'quvchilarni iloji boricha ko'proq ommaviy va to'garak ishlariga jalb etib, ularni dunyo qarashini har tomonlama rivojlantirish, badiiy didini o'stirish, tabiatga, ona-Vatanga bo'lgan mehr-muhabbatini oshirishdir. Mazmaqсадni amalga oshirishda maktablarda musiqa darslaridan tashqari, ommaviy va to'garak ishlari olib boriladi. Sinfdan tashqari musiqiy tarbiyasini ikki shakli mavjud.

1. Musiqa tarbiyasining ommaviy shakli.
2. Musiqa tarbiyasining togarak shakli.

Sinfdan tashqari musiqa tarbiyasining ommaviy shaklida bolalar musiqiy o'quvini tekshiruvdan o'tkazmay, yalpi tarzda jalb etish taqozo etadi. Bularga, qo'shiq bayramlari, «Musiqa haftaligi», «O'zbekiston vatanim manim», «Ilhom chashmalari» ko'rik-tanlovlaridan, ijodiy uchrashuvlar, teatr va konsertlarga sayohat, «Alifbe» bayramlari, shoir va bastakorlar bilan uchrashuvlar kiradi. Ammo bularning har biriga bolalarning yoshi, qiziqishiga qarab oldindan tayyorlab borilishi kerak. Bu tadbirlarni har birini yuksak badiiy did bilan tashkil etib, amalga oshirish chinakam badiiy-musiqiy bayram ruhini kasb etish lozim. Musiqa o'qituvchisining ommaviy ishlar rejasi maktab ma'muriyati tomonidan tasdiqlangan bolishi lozim. Ommaviy, musiqiy ishlar rejasi musiqa o'qituvchisi va maktab ma'naviy-ma'rifiy ishlar mudiri, maktab yetakchisi bilan hamkorlikda o'quvchilarning yoshiga, qiziqishiga qarab, bayramlar, uchrashuvlar, tadbirlarni hisobga olgan holda tuziladi. Bunda o'quvchilarning musiqiy o'quvi, qobiliyati hisobga olinadi. Ommaviy musiqa mashg'ulotlarining har biri aniq ishlab chiqilgan reja asosida amalga oshirilmog'i lozim. Bunda har bir mashg'ulot turiga qarab, uni asosiy maqsadi, xususiyati, repertuar mazmuni, maktab imkoniyatlari, taklif etilgan mehmonlar hisobga olinib, o'quvchilarni jalb etiladi. To'garak ishlarini esa ish rejasini musiqa

o`qituvchisining o`zi o`z cho`qqisi va imkoniyatlariga qarab mustaqil tarzda tuzadi. O`qituvchi to`garak ishlariga o`quvchilarni musiqiy qobiliyati, xohish-istagi, qiziqishi, ovozigiga qarab tanlab oladi va turli to`garaklar tuzadi. Haftasiga 2-3 bor to`garakni guruhlariga bo`lib ishlaydi. To`garak ishlarining asosi musiqa darsidir. To`garak ishlariga qobiliyatli, qiziquvchan, musiqa darslarida aktiv qatnashadigan o`quvchilar tanlab olinadi. Darsda har bir bolaning layoqati, qiziqishi hisobga olinib, u yoki bu musiqa to`garagiga jalb etiladi. To`garak faoliyatini faollashtiradigan narsa bu maktab sahnasidir. O`quvchilar tadbirlarda qo`shiqlar, raqs ijro etib, maktab jamoasi oldida e`tibor qozonib, tuman, shahar, Respublika ko`rik-tanlovlarida qatnashadilar. Bu ularni oz mehnazavqlanishi, his-tuyg`ularini ona-Vatanga muhabbat, musiqa san`atiga hurmat, do`stlari orasida mehr-muhabbat tuyg`usini oshirib boradi. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarda o`qituvchi o`z imkoniga qarab turli to`garaklar tuzish mumkin:

1. Xor.
2. VIA.
3. Ashula va raqs ansambllari.
4. Vokal ansambllari.
5. Cholg`uchilar ansambli (dutorchilar, rubobchilar, doirachilar).
6. Raqs ansambli.
7. Orkestr (duxovoy, xalq cholg`u asboblari orkestri).
8. Yakkaxon qo`shiqchilar.
9. Folklor dastasi.

Maktabdan tashqari musiqaviy tarbiya shakliga bolalar musiqa maktablari, bolalar ijodiyot markazlari, o`quvchilar saroylari, boteatrlari, muzeylar kiradi. Mazkur muassasalarga qatnash bolalar ham o`qituvchi nazoratida bo`lib, maktab hayotiga, ularning faol qatnashuvlarini ta`min etishi lozim. Maktab hayotida boshlang`ich sinf musiqa o`qituvchisining o`rni beqiyosdir. Musiqa darslaridan tashqari, zamon talabiga mos ravishda tadbirlar tayyor, o`quvchilarda san`atga bo`lgan qiziqishini rivojlantirishi lozim.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Sinfдан tashqari musiqa tarbiyasining maqsadi nima?
2. Sinfдан tashqari musiqa tarbiyasini qanday shakllari bor?
3. Sinfдан tashqari musiqa tarbiyaviy ishlar rejasi qanday tuzilaadi?
4. Maktabdan tashqarida musiqa tarbiyasi ishlariga nimalar kiradi?

Tayanch tushunchalar

Sahna — teatr va konsertlar qo`yish uchun tomosha zalining ko`tarilgan joyi.

Orkestr — yunoncha soz bolib, turli cholg'u asboblari da chaluvchi sozandalardan tuzilgan jamoa deyiladi.

Akappella — xor jamoasida ijro etiladigan jorsiz asar.

Diskant — bolalarning birinchi ovo`zi.

Alt — bolalarning ikkinchi ovozi.

Seminar

1. Sinfдан tashqari musiqa tarbiyasining ommaviy va to`garak shakli.
2. Sinfдан tashqari ishlarni rejalashtirish.
3. Sinfдан tashqari to`garak ishlariga o`quvchilarni qabul qilish yo`llari.
4. Bolalar ovoz apparatini tuzilishi va o`ziga xos xususiyatlari.

Parvozdagi qushchalar

Mirzapo'lat Mirzayev she'ri Rustam Abdullayev musiqasi

Bir-ga kuy-lay-lik-

Ho

The musical score is written in G major (one sharp) and 2/4 time. It consists of three systems. The first system shows the vocal line with the lyrics 'Bir-ga kuy-lay-lik-' and the piano accompaniment. The second system continues the piano accompaniment with dynamic markings 'p' and 'f'. The third system concludes the piece with dynamic markings 'mf' and 'f'.

Parvoz qilgan qushchalar,
Chiroylisiz bunchalar,
Birga o'ynaylik ho,
Birga kuylaylik.

Har tong-uchay siz bilan,
Ko'kni quchay-siz bilan.
Birga o'ynaylik ho,
Birga kuylaylik.

Chiqib yuksak olamga,
Nur keltiray onamga,
Birga o'ynaylik ho,
Birga kuylaylik.

Allegretto

Par-voz - qil-gan qush-cha-lar chi-roy - li-siz bun - cha-lar bir-ga-o'y-nay

bir-ga kuy-lay-lik Men kaf-tim-da tu-lay don
lik ho ho

hov - tim - da yay - rang sho-don Bir-ga kuy-lay-
kuy - lay - lik ho Bir-ga o'y-nay - lik ho

lik

Iler tong u-chay siz bi-lan ko'k ni cy-chay siz bi-lan
Ito flu o'y-nay lik siz bi-lan

bir-ga kvr-lay-lik chiqih yuk-sak
bir-ga'o'y-nay-lik ho ho ho

o-lay-ey nur-kei-ti-nay o-nam-ey
Ito kvr-lay-lik ho, Bir-ga'o'y-nay-lik ho

Xush keldingiz

Hamid G'ulom she'ri, Sobir Boboyev musiqasi

2

Bax - ti - miz qi - lib is - bot gul - lar tu - ta - miz siz - gal

Bax ti - miz is - bo - li.

Gul - lar tu - ta - miz siz - ga.

gul - lar tu - ta - miz siz - ga

Tamomlash uchun

gul - lar tu - ta - miz siz - ga!

MUNDARIJA

KIRISH	3
I BOB. MUSIQA O'QITISH METODIKASI FANINING NAZARIY ASOSLARI.....	5
II BOB. MUSIQA O'QITISHNING METODOLOGIK ASOSLARI.....	56
III BOB. O`RTA SINFLARDA MUSIQA O`QITISH METODIKASI.....	96
IV BOB. SHAXSNI HAR TOMONLAMA KAMOLGA YETKAZISHDA TO`GARAKLAR VA OMMAVIY ISHLARNI TASHKIL ETISH USLUBLARI.....	127

SHARIPOVA G., XODJAYEVA Z.

MUSIQA O'QITISH METODIKASI

Darslik

Toshkent - "NIF MSH" - 2020

Muharrir: N.Bakirov

*Bosishga 30.11.2020. da ruxsat etildi. Bichimi 60x84.
"Times New Roman" garniturasini.
Ofset bosma usulida bosildi.*

*Shartli bosma tabog'i 9. Nashr bosma tabog'i 8,5.
Adadi 250 nusxa.*

"NIF MSH" MCHJ matbaa bo'limida chop etildi.
Manzil: Toshkent shahri, Farhod ko'chasi, 6-uy.

ISBN 978-9943-7012-4-3

9 789943 701243